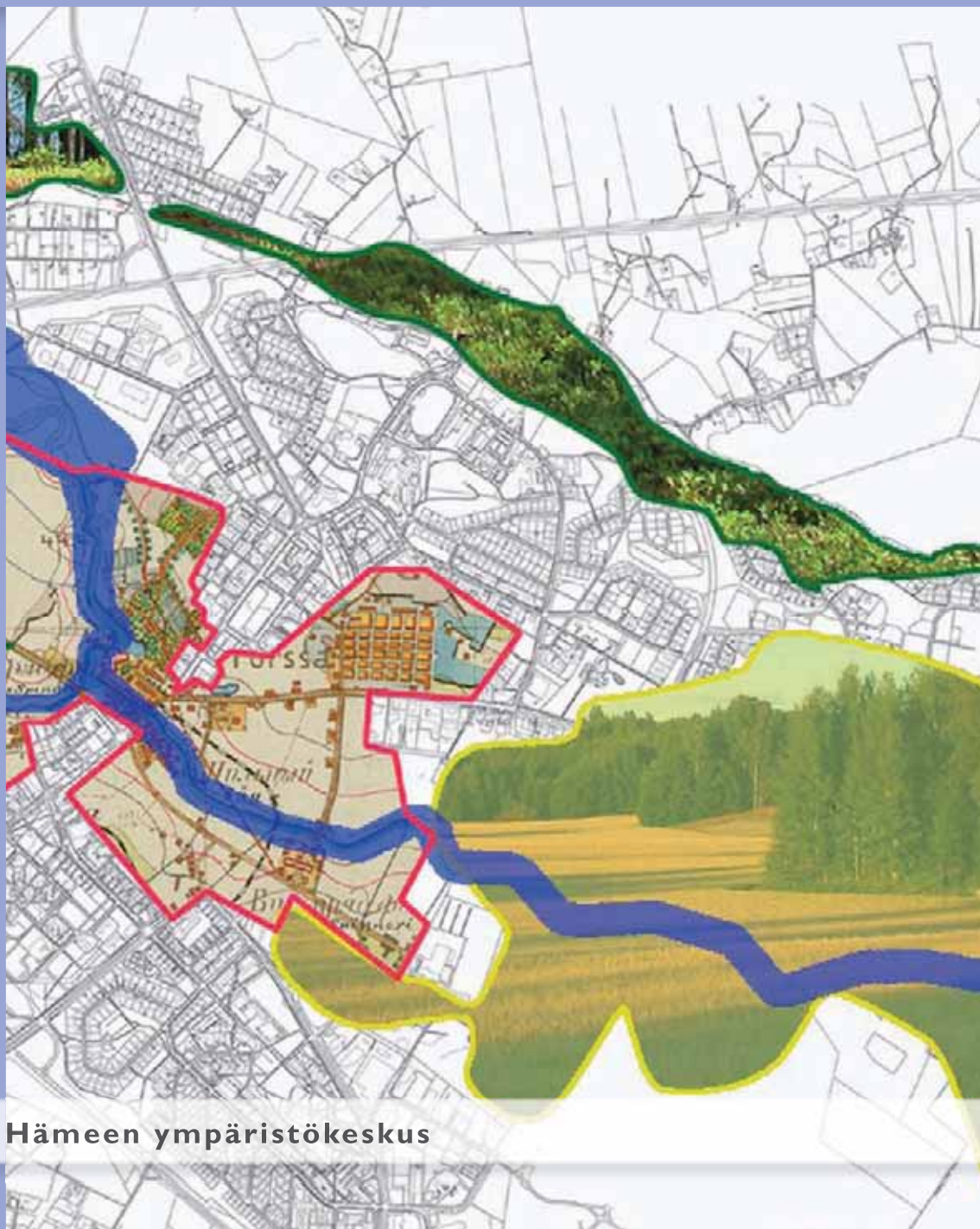

Kulttuuriympäristöjen Häme

Hämeen alueellinen kulttuuriympäristöohjelma 2007–2013

**Teija Ahola
Annu Tulonen
Heidi Utriainen**

**HÄMEEN YMPÄRISTÖKESKUKSEN
RAPORTTEJA 4/2007**

Kulttuuriympäristöjen Häme

Hämeen alueellinen kulttuuriympäristöohjelma 2007–2013

Teija Ahola, Annu Tulonen ja Heidi Utriainen

Hämeenlinna 2007

Hämeen ympäristökeskus

Kulttuuriympäristöjen Häme
Hämeen ympäristökeskus

Taitto: Heidi Utriainen
Kansikuva: Forssan kaupunki
Kartat: Pia Pulkkinen ja Pasi Viitanen
Pohjakartta © Hämeen maanmittauslaitos, 7/MYY/06
ja 7/MYY/07

Julkaisu on saatavana myös internetistä:
www.ymparisto.fi/julkaisut

Hämeenlinnan Offsetkolmio, Hämeenlinna 2007

ISBN 978-952-11-2696-3 (nid.)
ISBN 978-952-11-2697-0 (PDF)
ISSN 1796-1777 (pain.)
ISSN 1796-1785 (verkkoj.)

ESIPUHE

Hämeen kulttuuriympäristö on säilynyt perusteeltaan omaleimaisena, vaikka vuosien ja vuosikymmenten kuluessa asutus on lisääntynyt ja levittäytynyt, elinkeinoelämä on muuttunut ja kehittynyt niin maaseudulla kuin taajamissakin ja lisääntynyt liikenne erilaisine väylineen on muokannut kaupunkoja, kyliä ja maisemaa. Mikään ei kuitenkaan ole kestävä, jos hoito ja ylläpito laiminlyödään. Niin Hämeessä kuin muuallakin maassa on kuitenkin tapahtunut myönteistä kehitystä. Sekä kaupunkien että maaseudun asukkaat ovat yhä kiinnostuneempia omasta ympäristöstään ja sen vaalimisesta. Hyvästä asuinympäristöstä on lisäksi tullut vetovoimatekijä kilpailtaessa elinkeinoelämän toimijoiden sijoittumisesta.

Kulttuuriympäristön hoitoa on erityisesti Hämeessä pyritty edistämään erilaisilla selvityksillä, ohjelmilla ja suunnitelmilla. Tällainen oli myös vuonna 2000 laadittu Hämeen alueellinen kulttuuriympäristöohjelma, johon koottiin keskeiset tavoitteet ja toimenpiteet. Ohjelma oli tarkoitettu säännöllisesti päivitettäväksi ja sen tavoitevuonna 2006 arvioitiin ohjelman toteutuminen. Tällöin huomattiin, että ohjelma on toteutunut niin hyvin, että jatkoksi onkin laadittava uusi ohjelma.

Uusi ohjelma laadittiin eri tahojen kanssa yhteistyönä Hämeen kulttuuriympäristöryhmässä, joka myös toimi ohjausryhmänä. Työryhmään kuuluvat erityisasiantuntija Mirja Karila-Reponen Päijät-Hämeen liitosta, maakunta-arkkitehti Minna Seppänen Hämeen liitosta, pääsihteerit Saara Tiuraniemi Hämeen taidetoimikunnasta, aluearkkitehti Karitta Laitinen Forssan seudun kunnista, tutkija Päivi Siikaniemi Lahden historiallisesta museosta, tutkija Juha Vitikainen Hämeenlinnan historiallisesta museosta, toimistorakennusmestari Jukka Heinonen Hämeen TE-keskuksesta, rakennusinsinööri Alpo Jokela ProAgria Hämeestä, tutkija Kaija Kiiveri-Hakkarainen Museoviraston Hämeenlinnan toimistosta, yliopettaja Eeva Aarveaara Lahden ammattikorkeakoulusta sekä puheenjohtajana osastopäällikkö Heikki Kankaanpää ja sihteerinä ylitarkastaja Irmeli Kaartokallio Hämeen ympäristökeskuksesta. Laaditun ohjelman historiaosuuden perustekstistä vastasi suunnittelija Teija Ahola, ohjelman toimittamisesta arkkitehtiylöppilas Heidi Utriainen sekä toimenpideosuudesta ja yleisvalvonnasta Hämeen ympäristökeskuksesta arkkitehti Annu Tulonen, jotka kaikki ansaitsevat erityiskiitoksen suoritetusta työstä. Ohjelma oli luonnoksena lausuntokierroksella ja siitä saatiin lukuisia asiantuntevia ja kriittisiäkin lausuntoja, jotka kaikki olennaisesti veivät työtä eteenpäin.

Mikäli ohjelma pystyy tarjoamaan lisää tietoa hämäläisestä arvokkaasta ympäristöstä ja sen syntyyn vaikuttaneista tapahtumista sekä toiminta-ajatuksia hämäläisen kulttuuriympäristön vaalimiseksi ja mikäli se innoittaa myös toimimaan hyvän elinympäristön puolesta, se on jo kertaalleen täyttänyt tehtävänsä.

Lämpimät kiitokset kaikille kulttuuriympäristöohjelman laadintaan osallistuneille.

Harri Kallio
Johtaja
Hämeen ympäristökeskus

SISÄLLYS

Johdanto	7
Ohjelman tarkoitus.....	7
Ohjelman rakenne	7
Mikä on kulttuuriympäristö?	7
I Kulttuuriympäristön kertomus	8
1.1 Maiseman synty	8
1.2 Kivikausi	8
1.3 Pronssi- ja rautakausi.....	8
1.4 Häme keskiajalla.....	10
1.5 Kartanot ja virkatalot.....	13
1.6 Laajenevat viljelyalueet.....	16
1.7 Kaupungit ja kirkonkylät.....	17
1.8 Muuttuva maaseutu	24
1.9 Vapaa-ajan ympäristöjä	25
1.10 Palveluja ja yhdistystoimintaa	27
1.11 Suomi muuttaa ja muuttuu	30
1.12 Kulttuuriympäristö nyt	32
2 Kulttuuriympäristön kolmet kasvot	35
2.1 Arkeologinen perintö – kuppikiviä ja linnavuoria.....	35
2.2 Maisemat – metsäiset harjut ja kumpuilevat pellot.....	38
2.3 Rakennettu ympäristö – talot, polut ja puutarhat	43
3 Toimintaohjelma 2007–2013	48
3.1 Tietoa, tahtoa ja taitoa – tavoitteet kulttuuriympäristömme hoidolle.....	48
3.2 Hämäläinen paikan henki – kulttuuriympäristö vahvuudeksi	50
3.3 Ympäristö muuttuu ja täydentyy – suojelua ja kehittämistä	55
3.4 Talous kuntoon – sijoitus tulevaisuuteen.....	58
4 Lähtökohdat toiminnalle	62
4.1 Sopimukset, ohjelmat ja päätökset	62
4.2 Valtakunnalliset toimijat.....	65
4.3 Hämäläiset toimijat.....	66
4.4 Kunnat ja kulttuuriympäristö.....	68
4.5 Järjestöt, yhdistykset ja yksityiset kulttuuriympäristön hoitajina	69
Ohjelman vaikutusten arviointi	71
Lähteet	72
Kuvailulehdet	74

Johdanto

Ohjelman tarkoitus

Alueellinen kulttuuriympäristöohjelma kattaa Hämeen ympäristökeskuksen toiminta-alueen, johon kuuluvat Kanta- ja Päijät-Hämeen maakunnat. Tässä ohjelmassa alueesta käytetään kokoavaa nimitystä Häme. Ohjelman tarkoituksena on määrittellä Hämeen kulttuuriympäristön ominaispiirteet ja ohjelmoida toimintaa kulttuuriympäristön säilymisen ja kehittämisen hyväksi. Kauaskantoisesti tarkoitusta on saattaa Häme kulttuuriympäristön hoidon kärkialueeksi Suomessa.

Ohjelma kokoa kulttuuriympäristötietoutta ja on apuna voimavarojen suuntaamisessa kaavoituksessa ja muussa ympäristön hoidossa ja kehittämässä. Yksityiselle maan tai rakennuksen omistajalle ja käytännön toimijalle ohjelman on tarkoitus toimia tietopankkina ja innostuksen lähteenä. Kulttuuriympäristön hoidon ohjelmoinnilla pyritään nostamaan esiin oleelliset kehittämissen osa-alueet ja löytämään keinoja ja voimavaroja kulttuuriympäristötyön toteutumiseen.

Ohjelma on jatkoa Hämeen alueelliselle kulttuuriympäristöohjelmalle, joka tehtiin vuosille 2000–2006. Kulttuuriympäristötyö eteni kauden aikana hyvin, ja hyvin monet asetetuista tavoitteista saavutettiin.

Ohjelman rakenne

Kulttuuriympäristöohjelma koostuu viidestä osasta. Ensimmäisessä osassa esitellään Hämeen kulttuuriympäristön muotoutuminen historiallisessa kehityksessään. Se pyrkii esittämään pääkohtia hämäläisen kulttuuriympäristön muotoutumisesta yksinkertaisessa muodossa, mutta se ei tavoittele historiallisen tutkimuksen asemaa.

Toinen osa käsittelee kulttuuriympäristön inventointitilannetta arkeologian, maiseman ja rakennetun ympäristön näkökulmasta.

Kolmannessa osassa asetetaan Hämeen kulttuuriympäristöohjelman tavoitteet vuosille 2007–2013. Ohjelma jatkaa edellisen kauden tavoitetta sovittaa yhteen valtakunnalliset, seudulliset ja paikalliset tarpeet.

Neljäs osa kertoo eri toimijoiden tehtävät kulttuuriympäristön saralla. Siinä myös luetellaan kulttuuriympäristön hoitoa säätelevät lait, asetukset ja ohjeet.

Mikä on kulttuuriympäristö?

Kulttuuriympäristö on yleiskäsite, johon kuuluvat rakennettu kulttuuriympäristö, kulttuurimaisema ja arkeologinen kulttuuriperintö. Se on liikkumisen, asutuksen, elinkeinojen ja historiallisten tapahtumien vaikutuksesta muotoutunut, aikojen kuluessa omaan paikkaansa asettunut arvokas ympäristö. Kulttuuriympäristö ilmentää oman alueensa kulttuurihistoriallisia arvoja, jotka kertovat paikkakunnan historiasta, ikivanhoista asumuksista ja kulkureiteistä.

Ympäristö muuttuu ajan myötä, eikä ihminen tunnista oman lähiympäristönsä historiallisia piirteitä välttämättä aina arvokkaiksi. Tieto lisää arvostusta ja auttaa tekemään oikeita ratkaisuja ympäristössä. Jotta kulttuuriympäristö säilyy arvokkaana, aitona, elinvoimaisena ja mielenkiintoisena, se vaatii pitkäjänteistä ja tavoitteellista toimintaa. Kulttuuriympäristön hoidon päämääränä on sopu suhtainen, kauniin kokonaisuuden muodostava ja historiallista syvyyttä sisältävä, elävä kaupunki-, taajama- tai maaseutuympäristö, jota ihmiset arvostavat ja jossa he viihtyvät.

Salpausselän vaiheilla näkyy Hämeen suurmaiseman asutushistoriallinen luonne: Viljely ja asutus alhaalla, metsät moreenimäillä ja harjuilla. Kuva on II Salpausselältä. Kuva: Lahden ammattikorkeakoulu/Lentokuva Vallas

1 Kulttuuriympäristön kertomus

1.1 Maiseman synty

Maisemamme vanhimmat kerrostumat syntyivät jääkauden päätyttyä yli 10 000 vuotta sitten. Korkeimpia vedenkoskemattomia alueita lukuun ottamatta Häme oli Baltian jääjärven alla. Mannerjään vetäytymisessä oli pysähtymisvaihe, jolloin syntyneet reunamuodostelmat jäivät näkymään maisemassa Salpausselkinä. Vähitellen jään sulaminen synnytti kaakko-luoteis-suuntaiset uomat, joihin myöhemmin syntyi vesireittejä. Maan kohotessa muinainen Itämeri laski, ja paikalle syntyi Ancy-lusjärvi, joka hajosi pitkän ajan kuluessa useiden välivaiheiden kautta nykyisiksi vesistöiksi.

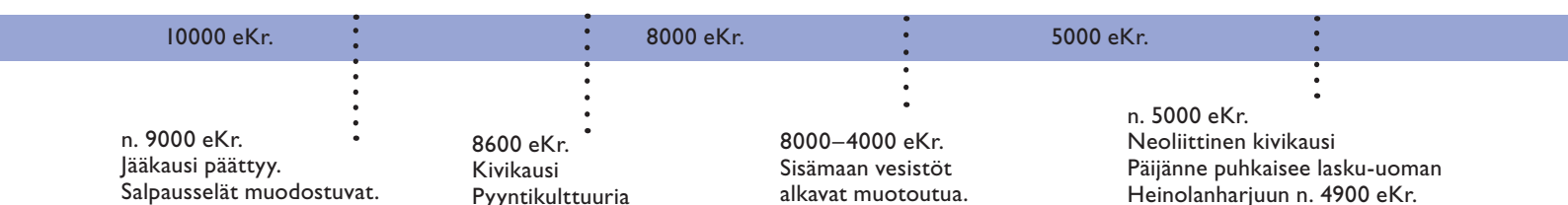
1.2 Kivikausi

Vesireitit ja harjut olivat helppokulkuisia, ja Hämeeseen syntyi pian jääkauden jälkeen pyyntikult-

tuuriin perustuvaa liikkuvaluonteista asutusta. Varhaisin asutus hakeutui nykyisten Porvoonjoen ja Loimijoen sekä Hauhon reitin seudulle, mutta merkkejä myöhemmästä kivilautisesta asutuksesta on löytynyt ympäri maakuntia muinaisten rantaviivojen tuntumasta. Ihmisen elämäntapa oli liikkuvaa ja asutus lyhytaikaista.

1.3 Pronssi- ja rautakausi

Nykyisen tyyppisen kasvillisuuden kehitys alkoi Suomessa noin 3000 vuotta sitten, kun ilmasto muuttui aiempaa viileämmäksi ja kosteammaksi. Pyyntikulttuuriin totunut ihminen omaksui vähitellen kasveamiseen perustuvan viljelyn. Hämeen pronssikautisesta asutuksesta on vähän merkkejä, mutta rautakaudella asutus oli jo vakiintunutta.

Forssan seudun muinaisrannat noin 10000 vuotta sitten. Kuvassa nykyiset järvet näkyvät vaaleansinisinä, muinaiset vesi-alueet tummempina. Nykyään Forssan ja Tammelan maisema on Loimijokilaakson viljelyalueiden ja metsäisten järviylänpöjien risteyskohtaa. Kuva: Geologian tutkimuskeskus, 2005. Hämeen liitto / Arkeologisen kulttuuriperinnön täydentävät selvitykset Hämeessä -hanke. Korkeusaineisto ja karttapohja copyright Maanmittauslaitos, lupa nro 7/MYY/06

Peltoviljelyn tulo kaskeamisen rinnalle rautakauden lopulla synnytti Kokemäenjoen vesistön ja Päijänteen alueelle pysyvää asutusta ja nykyäänkin samoilla sijoilla olevia kyliä ja viljeltyjä pelloja. Karjanhoidosta saatiin ruokaa, tarvikkeita ja pelloille lannoitetta.

Hämäläisessä maisemassa on vahvasti nähtävissä asumisen jatkuvuus rautakaudelta tähän päivään. Rautakauden asuinpaikoille muodostui usean röykkiön kalmistoja, tasaisen maan polttokenttäkalmistoja ja kumpuhautoja. Myös Hämeelle tyypilliset kuppikivet, uhrilähteet, miekanhiontakivet ja mäkilinnat puolustusrakennelmiseen ovat maastossa havaittavia merkkejä meitä edeltäneestä kulttuurista.

Kaupankäynti vilkastui viikinkiajalla, ja väestö kasvoi ja vaurastui. Tavaravaihtoreitit kulkivat

Hämeestä lounaisrannikolle ja edelleen Keski-Eurooppaan. Maakulkureitit syntyivät suotuisaan maastoon, sivusivat kyläasutusta ja toisaalta ohjasivat asutuksen keskittymistä ja kasvua. Nykyäänkin Hämeenlinnasta Turkuun kulkeva Hämeen härkätie on saanut linjansa rautakaudella.

Puolustustoimintaan varustetut mäkilinnat eli linnavuoret kertovat lisääntyneestä rauhattomuudesta. Kanta-Hämeen linnavuoriketjut sijoittuvat Janakkalan-Hämeenlinnan-Hattulan akselille, joka jatkuu Valkeakoskelle Pirkanmaan puolelle, sekä Hauhon-Tuuloksen-Lammin akselille, joka jatkuu Päijät-Hämeen puolelle Hämeenkosken, Hollolan ja Nastolan alueelle. Nykyihmiselle linnavuoret tarjoavat näköalapaikkoja ihmisen aikojen saatossa muokkaamiin maisemiin.

1900 eKr.

500 eKr

0

400

1900 eKr.
Pronssikausi
Maanviljely alkaa.

500 eKr. – 1300 jKr.
Rautakausi
Muinaispelloja, linnavuoria, kuppi- ja miekanhiontakiviä
Hämäläiset kantakylät syntyvät.

400–800
Kansainvaellus- ja merovingiaika
Yhteyksiä Skandinaviaan, Baltiaan ja Saksaan

I.4 Häme keskiajalla

Linnat ja kirkot ovat vallan symboleita

Viikinkiaikaisen kaupankäynnin myötä kristinusko levisi Hämeeseen. Pakanallisista hautaustavoista siirryttiin vähitellen kristillisiin 1100-luvulla. Ensimmäiset seurakunnat syntyivät 1200-luvulla, kun Häme tuli Ruotsin vaikutuspiiriin ja katolisen kirkon alaisuuteen. Kristillisiä kirkkoja rakennettiin pakanallisille palvontapaikoille, joiden ympäristö oli tyypillisesti ollut rikas luonnonmaisemaltaan. Esimerkiksi Janakkalan kirkon lähiympäristöön liittyy niin joki kuin jyrkät kalliomäet ja hiekka-
harjukin.

Hämeen alueen vanhimmat säilyneet kirkot ovat uusimman tiedon mukaan Hattulan Pyhän Ristin tiilikirkko (1472–1490), Hollolan Pyhän Marian kivikirkko (1490–1510) ja Vanajan kivikirkko (1490–95). Muut Hämeen kivikirkot sekä säilyneet kivisakastit rakennettiin myöhäiskeskiajan lopulla. Puukirkoista vanhimpia ovat Jokioisten kirkko ja Lopen vanha kirkko 1600-luvun puolivälistä.

Vanajaveden äärellä sijaitsevan Hämeen linnan rakennustyöt aloitettiin 1200- ja 1300-lukujen taitteessa. Harmaakivinen rakennus toimi aluksi puolustuslinnana, mutta olojen rauhoituttua ja itärajan siirryttyä kauemmaksi se muodostui myös lää-

ninhallinnon ja veronkannon keskuksiksi. Linnan toisen kerroksen rakennusvaiheet ajoitetaan 1400-luvun jälkipuoliskolta 1500-luvun alkuun, tuolloin rakennusmateriaalina oli tiili. 1700-luvulla linna korotettiin kolmikerroksiseksi ja nykyiset kehämuurit rakennettiin sen ympärille. Linna toimi 1700-luvulla armeijan varikkona ja viljamakasiinina. Päälinnassa toimi vankila 1800-luvulta aina vuoteen 1956 ja sen jälkeen kehämuurissa vuoteen 1971. Nykyisin kehämuurissa on mm. museotiloja.

Hyvät kulkureitit olivat tärkeitä linnaläänin hallinnon kannalta. Hämeen härkätietä käytettiin reittinä lounaisrannikon suuntaan, ja Vanajavettä pitkin pääsi liikkumaan pohjois-etelä-suunnassa. Ylinen Viipurintie vei Hämeestä Viipuriin. Hämeenlinnasta muodostuikin sisämaan tieliikenteen keskus 1500-luvulla, jolloin Kustaa Vaasa vakiinnutti teiden päälinjaukset.

Yleisiä teitä käyttivät sotilaat, kruunun sanna-
saattajat ja kauppiat. Koska matka ratsain tai kävellen kesti pitkään, tien varrella tarvittiin yöpymispaikkoja. Kulkijat yöpyivät yksityisissä, kruunun tai pitäjien majataloissa. Säätyläiset saattoivat yöpyä pappiloissa tai kuninkaankartanoissa. Kestikievariasetus määräsi myöhemmin vuonna 1649 perustettavaksi kievareita parin peninkulman eli noin 20 kilometrin välein yleisten teiden var-
sille. Kievarit hollikyyteineen vaikuttivatkin aina 1920-luvulle saakka.

Vasemmalla Hakoisten linnavuorelta avautuva näkymä. Oikealla linnavuori maisemassa. Hakoisten linnavuorta tiedetään käytetyn puolustukseen keskiajalla. Kuvat: Heidi Utriainen

800

1000

1200

800–1050
Viikinkiaika
Kauppatiet

1025–1300
Suomi tulee osaksi
Ruotsin kuningaskuntaa.

n. 1240
Birger-jaarlin valloitusretki
Hämeeseen (II ristiretki)

Tuuloksen keskiaikainen kirkko on saanut nimensä Pyhän Birgitan mukaan. Se sijaitsee valtakunnallisesti arvokkaassa Sairialan-Syrjäntaan kulttuurimaisemassa. Kirkon ympärillä levittäytyvät Sairialanjoen rantaniityt ja laajat viljelyalueet. Taustalla maisemaa rajaa Salpausselän poikittaisharju. Kuva: Teija Ahola

Hämeen linna ja sen ympäristö muodostavat ainutlaatuisen historiallisen kokonaisuuden. Linnaa restauroitiin vuosina 1956–1988, ja yleisölle se avattiin vuonna 1979. Kuva: Annu Tulonen

Hämeen keskiaikaiset kirkkot

Hattulan Pyhän Ristin kirkko 1472–1490
 Hauhon Pyhän Johanneksen kirkko 1510-luvulta
 Hollolan Pyhän Marian kirkko 1495–1510
 Hämeenlinnan Vanajan kirkko 1490-luvun alusta
 Janakkalan Pyhän Laurin kirkko 1510-luvulta
 Lammin Pyhän Katariinan kirkko 1510-luvulta
 Rengon Pyhän Jaakon kirkko 1510–1540
 Sysmän Pyhän Olavin kirkko 1510-luvulta
 Tammelan kirkko 1530-luvulta
 Tuuloksen Pyhän Birgitan kirkko 1510-luvulta

Kivisakaristot ja kirkonraunio

Hattulan Tyrvännön kivisakaristo 1500–1520-luvulta
 Kalvolan kivisakaristo 1495–1505
 Hämeenkosken Pyhän Laurin kirkon raunio 1510–1540

1300

1279

Alsnön sääntö
 Läänitykset ratsupalvelusta vastaan
 verovapaiksi (maallinen rälssi).

1200- ja 1300-lukujen taite
 Turun ja Hämeen linnat
 perustetaan.

1300-luvun alku
 Ensimmäinen merkittävä
 maareformi eli sarkajako
 käynnistyy lounaisessa Suomessa.

1323

Pähkinäsaaren rauha

Hämeen härkätie noudattelee edelleen hyvin vanhaa linjaustaan.
Kuva: Hämeen liitto, Minna Seppänen

Yksityiskohta Hausjärven Lavinnon kylän kartasta vuodelta 1693.
Tekijä: Lars Forsell. Lavinnon kyläkeskuksen talot sijaitsevat edelleen tiiviinä ryhmänä kyläreitän varrella, vanhan Hämeen tien tuntumassa. Alla Lavinnon raittia. Kuva: Nina Könönen

Ryhmäkylät syntyivät kuninkaan käskystä

Vuoden 1323 Pähkinäsaaren rauhaa seurasi sävyissä kausi. Maanmuokkausvälineet, kehä- ja hanka-aurat, yleistyivät, ja asutus levisi vanhimpia maakulkureittejä pitkin vanhojen kyläyhteisöjen välialueille.

Kuninkaan antama maanlaki vuodelta 1347 sääti Suomeen sarkajaan, jonka taustalla olivat maanomistuksen epäselvyydet ja lohkojaon epäkäytännöllisyys vuoroviljelyssä. Sarkajako toteutettiin Hämeessä 1400–1500-luvuilla. Kylässä olivat peltokappaleet yhdistettiin, aidattiin lohkoihin ja jaettiin talojen kesken verolukujen mukaisessa leveysuhteessa. Talot keskitettiin ryhmäkyläin ja niiden pihat rakentuivat tiiviiksi. Historiallinen kylärakenne näkyy Hämeessä edelleen hyvin muun muassa Hausjärven Lavinnossa, Hattulan Retulansaassa ja Tammelan Teurossa.

Rautakaudelta saakka maanviljelysväestön asuntona toiminut savupirtti sai keskiajan kynnyksellä rinnalleen ensimmäiset savupiipulla varustetut asuinrakennukset. Myös pohjakaavoihin etsittiin mallia edistyksellisistä rakennuksista: Hauhon pappilan tiedetään olleen paritupa jo vuonna 1524. Yleistyttyään symmetrisestä parituvasta tuli tyypillisin hämäläisen maalaistalon pohjaratkaisu vuosisatojen ajaksi.

Hämeessä oli 1400-luvulla runsaasti vesimyllyjä, mitä voidaan pitää merkinä kyläyhteisöjen yhteistoiminnasta. Kosken varrella sijainneet myllyt olivat yhteisomistuksessa ja -käytössä, vaikkakin suuriin myllyihin palkattiin oma mylläri. Mylläriin asuin- ja talousrakennukset sekä asiakkaita varten rakennetut myllyvajat ja -tallit sijaitsivat myllän lähellä. Kartanoiden talouskeskuksia perustettiin usein hyvien myllykoskien äärelle.

Kustaa Vaasan aikana, vuonna 1539, toteutettiin veronkantouudistus, jonka yhteydessä otettiin käyttöön maakirjat. Hämeeseen tehtiin vuonna 1539 Suomen ensimmäinen maakirja, joka on luettelo talonpojista ja heidän veroistaan. Seuraavalla vuosisadalla verollepanot alkoivat perustua maanmittaukseen.

1347
Maanlaki ja sen mukaiset kievarit

1350
Kaupunkilaki

1400

1415–1452
Hämeen ja Savon rajankäyntejä
Sarkajako alkoi Hämeessä.

Talonpoikien käytössä on savutuvat, säätyläisillä uloslämpiviä takkauuneja.

Rakennusten, puistoalueiden, viljelysten ja alustalaistilojen kautta kartanotalouden vaikutukset näkyvät edelleen vahvana hämäläisessä maisemassa. Kartanokeskukset tarjoavat katsauksen kolmen vuosisadan rakentamiseen ja arkkitehtuurissa tapahtuneisiin tyyliinmuutoksiin. Kuvassa Jokioisten kartano. Kuva: Annu Tulonen

1.5 Kartanot ja virkatalot

Hämeessä on merkittäviä kartanotihentymiä

Lukuisat laajat kartanomiljööt kuuluvat hämäläiseen kulttuuriympäristöön. Kartanon metsät, peltojen ympäröimä talouskeskus, peltoa halkovan puukujanteen päässä sijaitseva päärakennus, päärakennusta ympäröivä puisto tai puutarha muodostavat maisemaan juurtuneita miljöökokonaisuuksia. Paikoitellen kartanot sijaitsevat lähekkäin ja muodostavat siten vaikuttavan laajoja kulttuuriympäristöjä.

Kartanoilla on ollut suuri merkitys ympäristöön, sillä niiden välittömään vaikutuspiiriin kuului

aikoinaan koko ympäröivä maaseutu. Kartanot perustivat teollisuusyrityksiä, työllistivät suuren joukon kyläläisiä, esimerkiksi lampuoteja, muonamiehiä, torppareita, mäkitupalaisia, renkejä ja itsellisiä. Kylän muutkin asukkaat imivät vaikutteita kartanoiden elämäntavasta, rakennustavasta ja tilanpidosta. Onpa kartanolla ollut myös koulu- ja kartanon työväen lapsille. Kartanorakennusten yksityiskohtia jäljiteltiin talonpoikaisessa rakentamisessa. Kartanolla siis oli – ja on osittain yhä – suuri sosiaalinen, kulttuurinen, sivistyksellinen ja visuaalinen merkitys Hämeessä.

Kartanot syntyivät monella tavalla

Kartanot ovat syntyneet pitkällä aikavälillä hyvin eri tavoin, ja tästä syystä kartano ei ole sanana

1500

1527

Västeråsin valtiopäivät ja uskonpuhdistuksen alku

1542

Asumattomat erämaat julistetaan kruunun omaisuudeksi.

1555

Voutikuntajaon uudelleenjärjestely

1585

Myllyluettelo verollepanoa varten

Hämeessä **vanhaa rälsiä** edustavat esimerkiksi Hattulassa Lepaa, Mäenpää, Merve ja Vesunta, Hämeenkoskella Kurjala, Janakkalassa Harviala, Hakoinen, Leppäkoski ja Monikkala, Jokioisissa Jokioinen, Kalvolassa Kuurila ja Niemi, Lammilla Porkkala ja Vanhakartano sekä Lopella Kormu.

Hämäläisiä **kuninkaankartanoita** ovat Hollolan kartano, Tammelan Mustialan kartano ja Tuuloksen Sairialan kartano.

Hämeen linnan kuninkaallisia **latokartanoita** olivat Hätilä, Ojoinen ja Saarinen.

Uutta rälssiä edustavat Hämeessä esimerkiksi Artjärvellä Ratula, Asikkalassa Salo, Hartolassa Koskipää, Sysmässä Hovila ja Nordenlund, Janakkalassa Vanantaa ja Nastolassa Seesta.

Muilla tavoin muodostuneita kartanoita ovat Hämeessä esimerkiksi Artjärvellä Kinttula, Asikkalassa Kalkkinen, Salo ja Anianpellon Mikkola, Forsassa Matku, Hattulassa Retula, Hauholla Hahkiala ja Eteläinen, Hausjärvellä Erkyä, Hollolassa Voistio, Messilä, Pyhäniemi ja Laitiala, Janakkalassa Hyvikälä, Iso-Hiisi ja Tervakoski, Kalvolassa Ahlajärvi, Koiskala nykyisessä Lahdessa, Lammilla Kurkijärvi, Lopella Salo(inen), Nastolassa Villähde (Erstaa) ja Orri-la, Padasjoella Saksala, Rengossa Kaloinen, Tuulok-sessa Pohjoinen, Hartolassa Kalho, Pohjola, Kirkkola ja Tollinmäki, Sysmässä Rapala, Vanha-Kartano, Vir-taa, Ranta, Suurkylä, Yskelä sekä Vanha-Olkkola ja Uusi-Olkkola.

helposti määriteltävä. Sanalla voidaan tarkoittaa esimerkiksi aatelisten verovapaata asuintilaa, ratsutilaa tai suurta talonpoikaistilaa.

Vanha rälssi syntyi, kun kruunun ratsupalvelusta suorittaneet talonpojat korotettiin rälssimiehiksi ja he saivat mailleen verovapauden. Verovapaata maata alettiin kutsua rälssiksi (myöhemmin vanhaksi rälssiksi) ja siellä sijainnutta asuinrakennusta säteriksi.

Kuninkaankartanot perustettiin veronkantoudistuksen yhteydessä voutikuntien keskuksiksi. Ne toimivat sotaväen huoltokeskuksina ja valtion mallitiloina. Kuninkaalliset latokartanot tuottivat elintarvikkeita Hämeen linnalle.

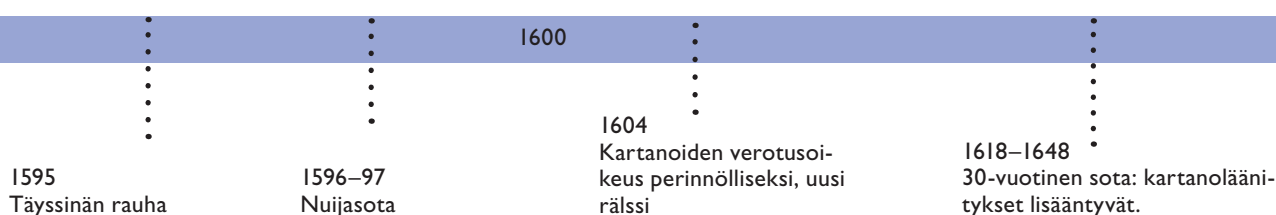
Uusi rälssi syntyi, kun kruunu 1600-luvulla pal-
kitsi uskollisimpia alamaisiaan mailla, joita kutsut-
tiin lahjoituslääneiksi. Ostorälssiä muodostui, kun
kruunu rahaa tarvitessaan myi korko-oikeuksia ti-
loihin. Kruunu peruutti uuden rälssin ja ostorälssin
1600-luvun lopulla.

Hämeen uusille rälssimaille perustetut tilat muutettiin 1600-luvun lopulla pääsääntöisesti säteriratsutiloiksi, mutta ne säilyttivät herraskartano-olemuksensa erotuksena talonpoikaisrustholleista. Rälssin peruutuksen yhteydessä otettiin käyttöön ruotujakolaitos, jossa kunkin rusthollin tuli ylläpitää sotamiestä ja järjestää tälle torppa mailtaan. Joitain sätereitä siirtyi rälssin peruutuksen yhteydessä kruunun sotilasvirkataloksi, ja joskus tämä johti myöhemmin herraskartanon häviämiseen.

Kartanoiden omistaminen oli pitkään aateliston etuoikeus, mutta 1700-luvulta lähtien myös rikkaat kauppiaat, sotilashenkilöt ja virkamiehet saattoivat ostaa itselleen kartanoita.

Kartanoiden suuret yhdysviljelyalat muodostettiin lähi-alueen torppien ja tilojen maista, ja torppia siirrettiin ulkotiloiksi raivaamaan uusia peltöjä. Kuvassa on Patamon tila Kalvolan Sittalan kylässä. Kuva: Teija Ahola

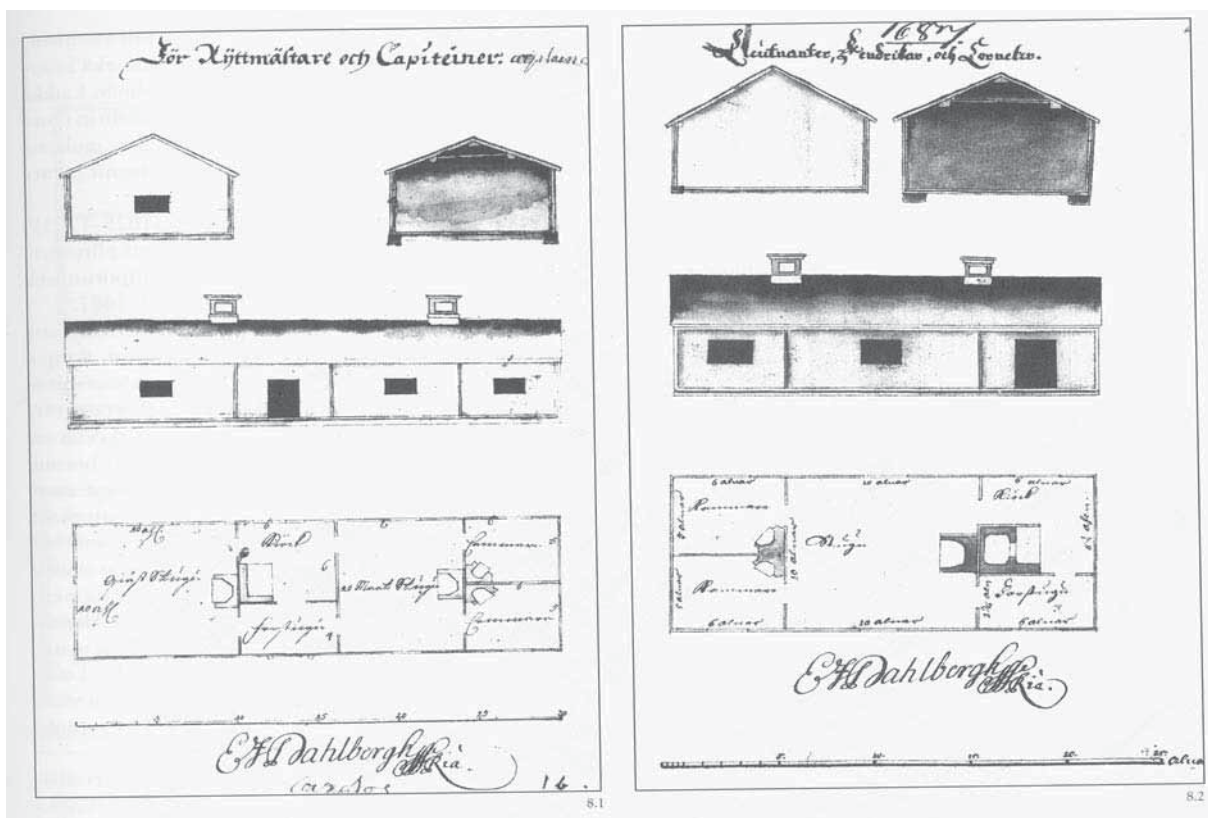
Mallipiirustuksilla ohjattiin rakentamista

Keskushallinto vaikutti jo varhain joko suoraan tai välillisesti eri kansanluokkien asuntorakentamiseen. Kirkolliset ja sotilasvirkatalot sekä pappilat rakennettiin 1600-luvulta lähtien valtiovallan ohjeistuksessa arkkitehtisuunnittelulla mallipiirustusten mukaan. Suunnittelua ohjasi Ruotsin ylintendentintöimisto. Asumisen vaikutteet levisivät linnojen, kartanoiden, pappiloiden ja sotilasvirkatalojen välityksellä talonpoikien asuntoihin.

Hämeenkosken Kurjalan kartanon päärakennuksen kuisti.
Kuva: Risto Tulonen

Erik Dahlbergin laatimat mallipiirustukset ratsumestarien ja kapteenien sekä luutnanttien, vänrikkien ja kornettien virkataloiksi vuodelta 1687. Kuva on Irma Lounatvuoren kirjasta Mallin mukaan maan tavalla (Museovirasto 1996)

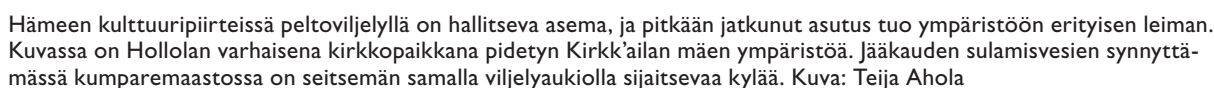
1622
Pikkutulli säädetään:
tulliaidat ja -portit
kaupunkeihin.

1635
Häme ja Uusimaa
yhdistetään yhdeksi
lääniksi.

1639
Hämeenlinnan kaupun-
ki perustetaan.

1649
Uusi kestikievariasetus

Asemakaavat
kaupunkirakenta-
misen ohjeeksi

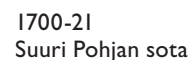

Työvoima- ja ruokapulaan vastattiin isojaolla ja torpparilaitoksella

Torppien lukumäärän lisäämistä kannatettiin, koska se lisäsi viljeltyä peltoalaa ja työvoimaa. Alun perin vain rälssimaille oli ollut oikeus perustaa torppia eli vuokraviljelmia, mutta 1600-luvun lopulta lähtien oikeus oli myös ratsutiloilla. Varsinainen torpparijärjestelmä syntyi 1700-luvun puolivälissä, kun myös talonpojat saivat oikeuden pitää torppia maillaan ilman lisäveroja.

Torppien määrä lähti nopeaan kasvuun, ja viljelysmaat laajenivat. Hämeessä talonpoikaistorppia syntyi nopeimmin, ja 1800-luvulle tultaessa niitä oli jo enemmän kuin kartanotorppia. Kasvu jatkui aina 1800-luvun puolivälin nälkävuosiin saakka. Paikoin syntyi kokonaisia torpparikyliä, kuten Kalvolan Mäyrä ja Rengon Rasinkylä.

Maaseudulle syntyi muutakin pienimuotoista asutusta. 1800-luvun loppupuolelta lähtien käsityöläisten asumuksista alkoi syntyä maki-

tupalaisalueiden tapaisia kapeiden, mutkittelevien polkuverkostojen asuinalueita tai maantien reuna-asutusta. Evon metsät jäivät isojaossa liikamaina valtiolle, eikä sinne karun maaperän vuoksi perustettu kruunun uudistiloja. Myöhemmin, vuonna 1851, Evolle perustettiin vartiopiirejä ja metsänvartijoille rakennettiin asuinpaikoiksi kahdeksan kruununmetsätorppaa.

Maatalous muutti pihoja, rantoja ja lähimetsiä

Toimiva kaskikierto söi paljon puuta. Koska keskushallinnon pelkona oli metsien ehtyminen, kaskeamista rajoitettiin lainsäädännöllä 1700-luvulla ja se kiellettiin kokonaan 1800-luvun alussa. Tästä huolimatta kaskeaminen jatkui Hämeessä pitkään, paikoin jopa 1800-luvun lopulle saakka. Kylien lähimetsissä on säilynyt viljelymailta kasoiksi kerättyjä kiviä, kaskiraunioita.

Monia Hämeen alueen järviä kuivatettiin 1600–1800-luvuilla, ja rannoille syntyi karjatalouden tarvitsemia luonnonniittyjä. Vesijärven pinnan lasku vaikutti Lahden, Hollolan ja Asikkalan rantamaisemiin. Vedenpintaa laskettiin huomattavasti myös mm. Tuuloksen Suolijärvellä ja Kalvolan Äimäjärvellä. Monet pienet, matalavetiset järvet ovat hävinneet kylämaisemista useiden kuivatus-ten ja ojitusten myötä.

Kyläympäristö oli menneinä vuosisatoina nykyistä avoimempi. Karjaa varten ei ollut erillistä karjapihaa, joten eläimet käyttivät pihan kasvistoa rehunaan. Lähistöllä kasvaneet puut käytettiin talon tarpeisiin. Koristepuutarhoja oli vielä 1800-luvulla ainoastaan kartanoissa.

1.7 Kaupungit ja kirkonkylät

Varhaisimmat kaupungit kasvoivat hallintokeskuksista

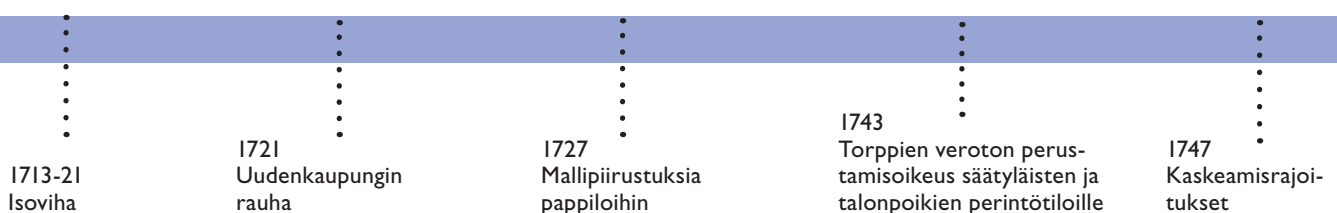
Hämeenlinna, Suomen ensimmäinen sisämaa-kaupunki, perustettiin vuonna 1639. Seutu oli luonteva markkinapaikka, mutta Hämeenlinnan maakaupunkioikeudet rajoittivat porvareiden kau-

Suuret hirrestä salvotut tai kivistä muuratut ja rapatut makasiinit kirkkoympäristöissä kertovat kunnan ja seurakunnan yhteisestä historiasta. Valtiovalta määräsi vuonna 1857, että jokaiseen pitäjään oli perustettava lainamakasiini. Kuvassa Artjärven makasiini ja kirkko. Kuva: Teija Ahola

pankäynnin kotimaahan. Kaupunki sijaitsi alun perin linnan pohjoispuolella. Hämeenlinnasta tuli vuonna 1776 Uudenmaan ja Hämeenlinnan lääninhallituksen keskuspaikka. Kaupunki alkoi kehittyä vuoden 1777 ruutuasemakaavan mukaisesti uuteen paikkaan, linnan eteläpuolelle, jossa ydinkeskusta edelleen sijaitsee. Tori ja sitä reunustavat kirkko, lääninhallituksen talo ja kaupungin raati-huone saivat nykyiset edustavat sijansa kaavassa. Alkuperäisen asemakaavan rakenne on tunnistettavissa edelleen Pikkutorilla, kaupungista linnalle johtavalla puistokadulla ja Turuntien alussa. Vanajaveden ylittävä silta siirrettiin Varikonniemen kohdalta nykyiselle paikalleen vuonna 1785.

Hämeenlinnan puutalo-kaupunki tuhoutui pahoin kaupunkipalossa vuonna 1831. Sen uudisrakentamista ohjasi yliarkkitehti Carl Ludvig Engelin laatima empiretyylinen asemakaava leveine katuineen ja mataline taloineen. Kaavan vaikutus rakentamiseen näkyy edelleen Pikkutorin ympäristössä ja Niittykadun ja Sibeliuspuiston välillä sijaitseissa puutaloissa. Hämeenlinna perustettiin kaavan mukaisesti useita uusia puistoalueita, kuten Kirkkopuisto, Kaupunginpuisto ja Rantapuisto. Engel vastasi myös hallintokaupungin sairaalan, kruununmakasiinin eli nykyisen taidemuseon ja lääninhallituksen talon suunnittelusta.

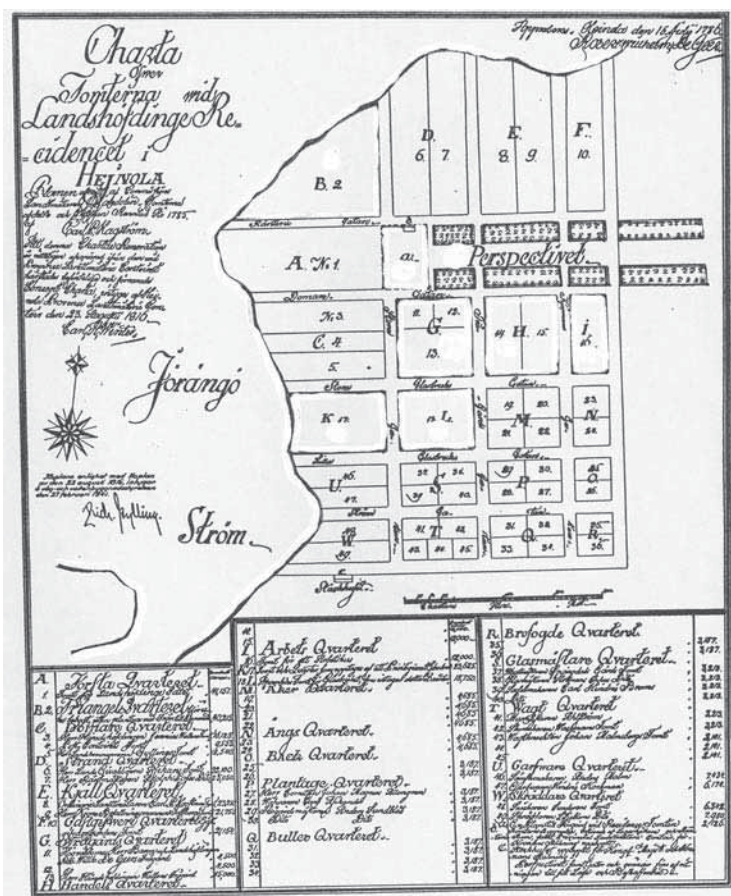
Heinola oli vielä 1700-luvulla Hollolaan kuulunut erämaakylä ja hyvin harva-asutuksista seutua. Vuonna 1776 kaupungin historia sai dramaattisen käänteen, kun siitä tehtiin Kymenkartanon läänin hallintokeskus. Kaupunkia alettiin rakentaa nopeasti virkamiehiä ja julkisia palveluita varten. Heinolan nykyinen kustavilainen ruutukaava ja monumentaalinen puistoakseli, Perspektiivi, ovat peräisin tuolta ajalta, samoin kuin lääninkivalterin asuin- ja virkatalo Maaherranpuiston länsilaidalla. Läänin hallintokeskus siirrettiin myöhemmin Mikkeliiin, ja Heinola sai vastineeksi kaupunkioikeudet vuonna 1839.

Venäjän vallan aikana kirkonkylään syntyi hallinnon ja kaupan rakennuksia

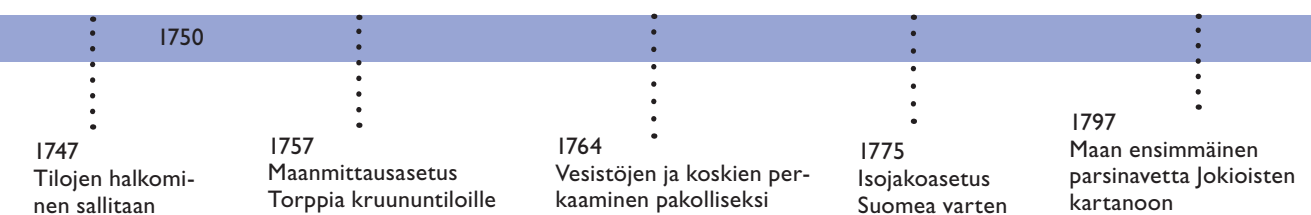
Siirtyminen Venäjän vallan alle vuonna 1809 toi Suomelle valtiollis-hallinnollisen erityisaseman, oman keskushallinnon ja hallinnon rakennukset. Maahan perustettiin vuonna 1811 oma intendentinkonttori valvomaan julkista rakentamista ja vastaamaan kaavoituksesta. Konttori tuotti kirkkojen ja muiden julkisten rakennusten piirustuksia. Vuodesta 1867 viraston nimeksi tuli Yleisten rakennusten ylihallitus. Se oli Suomen johtava suunnitteluelin aina 1890-luvulle saakka, jolloin yksityiset arkkitehtitoimistot ja arkkitehtuurikilpailut yleistyivät.

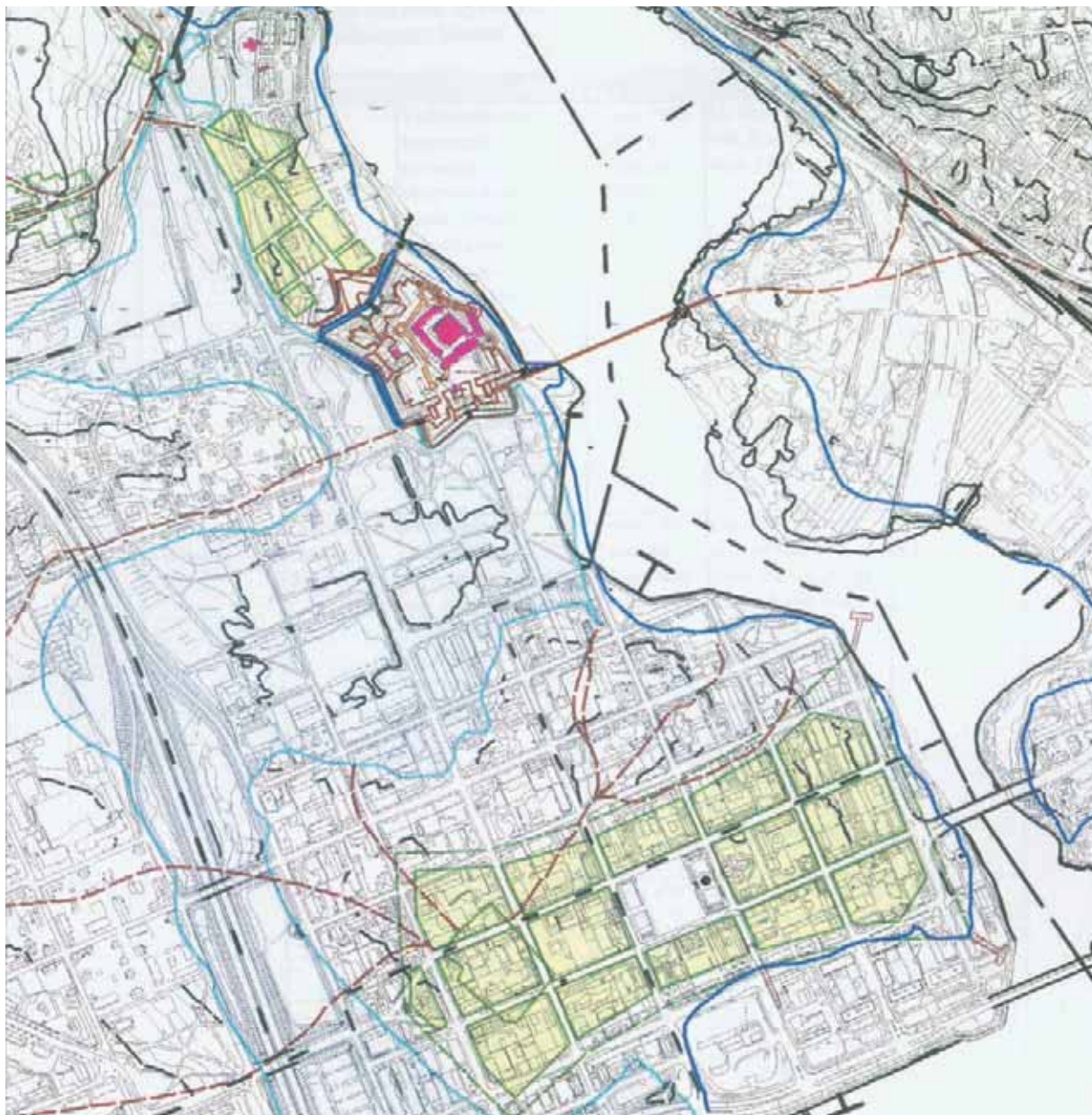
Vuoden 1865 kunnallisasetus erotti kunnat seurakunnista. Kunnallinen hallinto tarvitsi omat rakennuksensa, jotka sijoitettiin yleensä olemassa oleviin kirkonkylään. Kun maakauppa vapautui 1800-luvun loppupuolella, alkoi kylään syntyä myös sekatavarakauppoja. Kirkonkylässä oli yhä enemmän virkamiehiä ja porvareita, joiden asuntorakentaminen toi uudenlaista ilmettä raittien varsille.

Kunnat saivat kunnallisuudistuksessa vastuun leen köyhäin- ja terveydenhuollon sekä koulutuksen eli palvelut, joista ennen oli huolehtinut kirkko, yksityiset suurmaanomistajat ja teollisuusyhtiöt. 1900-luvun vaihteen molemmin puolin rakennettiin runsaasti kunnantupia, kansakouluja, vaivastaloja ja lasaretteja eli sairaaloita.

Maaherra Robert de Geerin suunnittelema Heinolan asemakaava vuodelta 1785. Kartta: Heinolan kaupunki

Hämeenlinnan asemakaava vuodelta 1777 nykyisen kaupungin päälle sijoitettuna. Kuvassa vuoden 1777 asemakaavan korttelit on merkitty keltaisiksi ja linna punaiseksi. Hätilan ja Ojoisten kartanot kartan vasemmassa laidassa on merkitty vihreällä viivalla. Sininen viiva esittää rantaviivaa ja ojaa, ruskea katkoviiva tietä. Vanhan kartan asemointi ja digitointi Museovirasto/RHO, Teemu Mökkönen 2003

1800

Isojaon toimittaminen jatkuu täydennys- ja järjestelyjakoina

1803
Ensimmäinen maa-
talousseura

1805
Metsäasetus,
kaskenpolttokiello

1808-09
Suomen sota.
Ruotsi menettää Suo-
men Venäjälle. Autono-
mian aika alkaa.

1810
Turun Intendenttikonttori,
valtion ja kirkon rakennushankkeet,
asemakaavat

Forssan Yhtiönpuisto sijaitsee kaupungin keskustassa kehräämön pohjoispuolella. Englantilaistyyliiseen puistoon perustettiin kasvihuone, huvimajoja, keilarata sekä virkailijoiden asuinrakennuksia. Kuva: Forssan kaupunki, Sirja Hakala

Teollisuus synnytti uutta asutusta

Hämeen perinteisimpiä teollisuudenaloja ovat tekstiili-, saha-, paperi-, lasi- ja tiiliteollisuus. Ensimmäiset tehtaat perustettiin jo 1700-luvulla, ja ne toimivat aluksi vesivoimalla koskien äärellä. 1800-luvulla yleistyi höyryvoima ja seuraavalla vuosisadalla sähkö.

Veden ääreen sijoittuva teollisuus sijaitsi usein kaukana suurista asukaskeskittymistä ja synnytti uuden taajaman. Forssa puuvillatehtaineen ja Tervakoski paperitehtaineen kehittyivät ensimmäisiksi todellisiksi tehdaspaikkakunniksi, joissa tehdas vastasi niin yhdyskuntasuunnittelusta kuin rakentamisesta. Alueiden sosiaalinen asuntorakentaminen ja hierarkkinen sijoittelu on eurooppalaisen tehdasyhdyskuntamallin mukaista. Viihtyvyyttä lisättiin viheralueilla.

Taajamat kehittyivät liikennereittien varrelle

Teollistuminen vaati valtiolta kulkuyhteyksien kehittämistä, sillä tehtaita syntyi sinne, missä raaka-aineiden ja valmiiden tuotteiden kuljettaminen oli helppoa. 1800-luvun alussa, Suomen sodan jälkeen, Hämeen teitä oli kunnostettu valtion varoin, vaikka tienpitovelvollisuus kuuluikin yleisesti edelleen talonpojille. Liikenneyhteydet täydentyivät 1800-luvun loppupuolella rautateillä ja kanavilla.

Rautatien rakentaminen houkutti lasi- ja tiiliteollisuutta. Helsinki-Hämeenlinna- ja Riihimäki-Lahti-ratojen savikkoisille reunoille syntyi 1800-luvulla useita tiilitehtaita kasvavien kaupunkien, teollisuuden sekä varuskuntien rakennustarpeita tuottamaan, muun muassa Hausjärvelle ja Hollolaan. Tiiliperinne jatkui vahvana 1900-luvulla sekä materiaalin tuotossa että rakentamisessa.

...	1830	...
Ensimmäiset rakennusmääräykset suuriin kaupunkeihin	1821 Intendentinkonttori Helsinkiin	1821 Asetus kruunun makasiineista	1822 Kirkkoon hautaaminen kielletään	1831 Uudenmaan ja Hämeen läänit erotetaan toisistaan	...

Hämeenlinna-Helsinki-radan varrelle perustettiin Iittalan lasitehdas vuonna 1881 ja Riihimäen lasitehdas vuonna 1910. Tehtaat tekivät 1920-luvulla lasiteollisuudesta suurteollisuutta. Riihimäen lasin tehdasalueelle rakennettiin 1910-luvulla Hyttikortteli, työntekijöiden asuinalue, jonka yhteydessä oli tehtaan johdon asuinalue ja sauna- ja leipomorakennukset. Osa alueesta on jäljellä asuin- ja ateljeetaloina.

Rautatieasemapaikkakunnille syntyi uusia asutuskeskuksia ja tehdasyhdyskuntia, joista muutammat kasvoivat kirkonkylän ohi kuntakeskuksiksi. Esimerkiksi Hausjärvellä Hikiän painopiste siirtyi vanhan Hämeentien ympäriltä aseman suuntaan. Riihimäki taas kehittyi liikenteellisesti keskeisenä paikkana rautatien, varuskunnan ja lasitehtaan myötä 1900-luvulla kaupungiksi saakka.

Rautatiearkkitehtuurille oli ominaista tyyppirakentaminen ja rataosuuksittain vaihtuva tyyllinen yhtenäisyys klassismin ja sveitsiläistyylin kautta uusrenessanssiin ja takaisin klassismiin. Liikenneympäristöt toivat maaseudulle uudenlaista julkista tilaa, sillä rautateiden ja kanavien yhteyteen rakennettiin 1870-luvulla ensimmäiset

Tyyppipiirustusten mukaan rakennettu Hikiän rautatieasema (1869) on valtakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä. Aseman työntekijöiden asuinrakennukset 1800-luvun lopulta sijaitsevat radan vastakkaisella puolella harvana nauhana. Kuva: Heidi Utriainen

Monet Hämeen varhaisista teollisuuslaitoksista olivat kartanonherrojen perustamia. Toisinaan tehtaat rakennettiin lähelle kartanoiden talouskeskuksia. Janakkalan Viralan kartanossa toimi 1870-luvulta lähtien höyryvoimaa käyttävä viinapolttimo. Kuva: Teija Ahola

1840
Tammelan Mustialaan
Suomen ensimmäinen
maanviljelysopisto

1848
Uusjako

1850

1856
Asetus kaupunkien järjestä-
misen ja rakentamisen perusteista
eli yleinen rakennusjärjestys

1856
Evon kruununpuisto
perustetaan

1857
Höyryvoiman
käyttö sahoilla

kaupunkien ulkopuoliset julkiset puistot. Rautateiden myötä keskityttiin rakentamaan teitä asemien yhdysteiksi.

Hämeen liikenteellinen erikoisuus 1800- ja 1900-luvulta olivat yksityisten rakennuttamat kapearaiteiset rautatiet, joilla liikennöitiin jopa 1960-luvulle saakka. Kapearaiteiset radat on sittemmin purettu lukuun ottamatta Jokioisten museorautatietä Jokioisista Humppilaan. Joitakin asemarakennuksia on säilynyt radanpohjan varrella muun muassa Lopella.

Lahden Vesijärven satama oli Hämeen merkittävän satama. Sen kehittyminen alkoi, kun satamaan rakennettiin pistoraide Riihimäki-Pietari-radana Lahden asemalta vuonna 1870. Samaan aikaan Vääksyn ja Kalkkisten kanavat avasivat suurempia reittejä rahti- ja matkustajaliikenteelle. Kanavien kautta puutavarana uutto laajeni koko Kymijoen pituudelle, ja sahateollisuuden painopiste siirtyi rannikolle. Vesijärven satamaan vuonna 1867 perustettu Lahden saha jatkoi toimintaansa kuitenkin pitkään. Sataman läheisyyteen keskittyi muutakin teollisuutta, muun muassa lasitehdas, ja 1800-1900-lukujen vaihteessa satama oli Sisä-Suomen vilkkaimmin liikennöityä.

Lahden kylä paloi vuonna 1877, ja aluetta alettiin nopeasti sen jälkeen kaavoittaa. Lääninarkkitehti Alfred Caven laati empireajalle tyypillisen suorakulmaisen ruutukaavan 22 korttelin alueelle. Pääkatu, Aleksanderinkatu, sijoitettiin keskiaikaisen Ylisen Viipurintien tietämille. Sitä risteävän Mariankadun pohjoispäähän hän sijoitti kirkon ja sommitelman keskelle kauppatorin. Arkkitehti Armas Lindgrenin suosituksella Mariankadun eteläpäähän lisättiin vuonna 1912 kaupungintalo, ja näin muodostui Mariankadun seremonia-akseli. Lahden ensimmäinen asemakaava muodostaa Lahden nykyisen ydinkeskustan, ja se on verrattain hyvin säilynyt kaupunkikuvassa.

Rata ja kanavat vahvistivat Lahden asemaa liikenteellisenä risteyspaikkana. Paikkakunta kehittyi voimakkaasti teollisuus- ja kauppapaikkana, mikä näkyy nykyisessäkin kaupunkikuvassa. Lahden sai kauppalaoikeudet vuonna 1878 ja kaupunkioikeudet vuonna 1905.

Kaupunkikeskustojen perinteinen käsityöläiselinkeino täydentyi 1800-luvulla olutpanimoilla, viinatehtailla ja kirjapainoilla. Elintarviketeollisuudesta kehittyi yksi Hämeen alueen keskeisistä teollisuudenaloista. Entinen Mallasjuoman tehdas muistuttaa edelleen panimotoiminnasta Lahden keskustassa. Vuodelta 1883 peräisin oleva Lahden Polttimo Oy taas on yhä toiminnassa oleva yritys.

Kankiraudan valmistus päättyi 1900-luvun alussa Hämeessä, mutta muu metalliteollisuus, kuten valimo- ja konepajateollisuus, alkoi kasvaa. Lahden Rautateollisuus Oy erikoistui puunjalostuskoneiden valmistukseen, ja Jokioisissa kukoisti koneellinen naulateollisuus. Naulatehdas myytiin vuonna 1903 Ferraria-yhtiölle, jonka nimellä tunnetaan taajaman keskustassa sijaitseva työväen asuinalue. Asuinalueen 1910-luvun rakennukset on peruskorjattu ja ne ovat yhä asutuskäytössä.

Suomen sähköntuotanto kasvoi ripeästi 1880-luvun alusta vuosisadan vaihteeseen. Hausjärven Hikiän aseman luo rakennettiin tiilestä suurikokoinen muuntoasema, jonka kautta kulki verkko Imatrankoskelta Helsinkiin. Kuva: Nina Könönen

Janakkalassa Turengin entisen sokeritehtaan valkoinen päärakennus siipirakennuksineen ja voimalaitos tiilipiip-
puineen ovat arkkitehtonisesti vaikuttava näky. Kuva: Teija Ahola

Riihimäen Rautatiepuiston rakentuminen alkoi 1850-luvulla Voudinmäeltä, kun tehtiin päätös Suomen ensimmäisen rautatien rakentamisesta Helsingin ja Hämeenlinnan välille. Maantien ympäristöön rakennettiin 1920-luvulla neljä kaksikerroksista kasarmirakennusta rautatieläisiä varten. Kuva: Teija Ahola

1864
Rälssimaan ostaminen vapautetaan.

1864
Metsähallitus perustetaan.

1865-1869
Kunnallisasetus ja uusi kirkkolaki. Kunta ja seurakunta erotetaan toisistaan.

1867
Ruotujakolaitos hajotetaan.

1867-68
Suuret nälkävuodet

Kasarmialueet ovat näyttäviä esimerkkejä aikansa rakennustyyleistä

Kasarmirakentaminen keskittyi 1800-luvulla läänin pääkaupunkiin, Hämeenlinnaan. Linnan pohjoispuolella sijainneen vanhan kaupunkikeskustan paikalle rakennettiin Linnan kasarmit ja Poltinaholle varuskunta-alue 1850-luvulla. Tarkk'ampujapataljoonan kasarmit eli Suomen kasarmit rakennettiin 1880-luvulla yleisen asevelvollisuuden myötä. Niiden yleiskaava ja puurakennusten tyyppisuunnitelmat laadittiin Yleisten rakennusten ylihallituksessa. Tarkk'ampujapataljoonan reservikomppania sijoitettiin Artjärven Vuorenmäelle vuonna 1882.

Ensimmäistä maailmansotaa edeltävinä vuosina Venäjä varautui saksalaisten mahdolliseen hyökkäykseen Suomen kautta Pietariin. Uudet varuskunnat perustettiin rautateiden läheisyyteen. Riihimäelle rakennettiin 1910-luvulla punatiiliset kasarmirakennukset Venäjän sotaministeriön tyyppi- ja laatuvaatusten mukaan, ja lähes samanaikaisesti rakennettiin Lahden Hennalan kasarmit. Hämeenlinnassa Suomen kasarmeja purettiin, ja tilalle rakennettiin korkeita tiilisiä majoitustiloja Venäjän armeijan joukoille. Poltinahon rakennuskantaa täydennettiin tiilirakennuksin. Venäjän armeijan

kasarmit siirtyivät itsenäistymisen myötä Suomen puolustusvoimille.

Hattulan Parolannummen historia ulottuu aina Kustaa Vaasan aikoihin. Sotilaiden harjoituskenttänä vuosisatoja palvelleeseen alueeseen kasarmirakennukset rakennettiin toisen maailmansodan jälkeen.

I.8 Muuttuva maaseutu

Maatalouden tuotantotavat kehittyivät

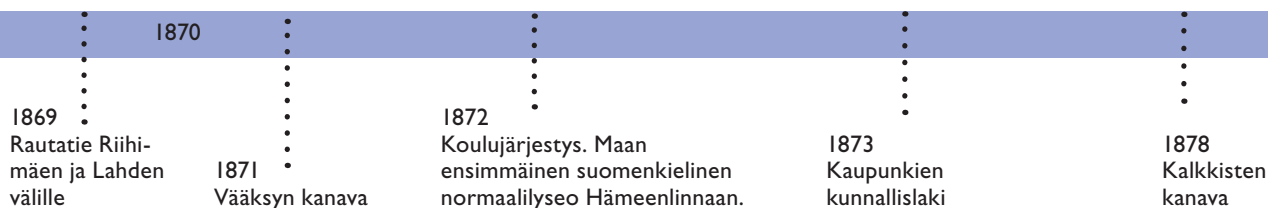
Kaupunkien kasvu ja parantuneet liikenneyhteydet lisäsivät maataloustuotteiden kysyntää. Maidontuotannon lisääntyminen 1800-luvun lopulta lähtien synnytti tarpeen meijereille ja suuremmille navetoille, jotka rakennettiin lohkokivistä ja tiilestä. Karja siirrettiin metsälaitumilta hakamaille. Rehua alettiin viljellä pelloilla sen sijaan, että sitä kerättäisiin lehdeksistä ja luonnonniityiltä, ja sen säilytystä varten pelloille rakennettiin latoja. Talonpoikaistalojen multapenkkiperustukset vaihtuivat lohkokivien varaan nostettuihin ja altatuulettuviin rossi-pohjiin, ja pihoihin rakennettiin kivekkareita.

Maaseudun rakentamistavassa alkoi uusi kausi 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Perinteiset pientilojen eteiskamari- ja paritupamuunnelmät väistyivät, kun alettiin rakentaa sydänseläisiä tai keskushormilla varustettuja puolitoistakerroksisia asuinrakennuksia.

Myös talonpoikaistalojen ympäristö muuttui. Pihoihin rakennettiin hyötymaita, hedelmätarhoja ja perennapenkkejä. Navettojen koko kasvoi, kun tuotantotilat keskitettiin yhden katon alle. Hirsisiä talousrakennuksia alettiin korvata betonisilla ja tiilisillä.

Isojaon täydennystoimia ja uusjakoa toteutettiin hämäläisissä maalaiskylissä vielä 1900-luvun kolmen ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Useim-

Vanha, linnan pohjoispuolella sijainnut kaupunki siirrettiin nykyiselle paikalleen, kun Hämeenlinnasta tuli Uudenmaan ja Hämeen läänin residenssikaupunki. Vanhan kaupungin paikalle rakennettiin Linnan kasarmit 1850-luvulla. Kuva: Teija Ahola

mat ryhmä- ja rivikylät hajosivat vasta tällöin, ja rakennettu kyläympäristö laajeni. Vanhalle kylätontille jäi tavallisesti muutama talonpoikaistalo ja niiden liepeille pienempiä asumuksia.

Kartanokulttuuri muuttui asutustoimien myötä

Kartanoiden rakennustoiminta vilkastui 1800-luvulla monesta syystä. Suurtilojen määrä kasvoi perinnönjaossa, rälssitiloja ostamalla ja tiloja yhdistämällä. Kartanoita siirtyi aatelisilta nyt myös talonpoikien ja liikemiesten omistukseen, ja kartanoksi alettiin kutsua kaikkia suurtiloja, joilla oli alustalaisia ja kookas päärakennus.

Perinteinen kartanokulttuuri alkoi hiipua 1900-luvun puolella asenneilmapiirin ja lain muutosten myötä. Aateliston etuoikeudet lakkautettiin vuonna 1906. Venäjän vallan aikana valtio pyrki edistämään uusien tilojen perustamista asetuksin, ja itsenäinen Suomi jatkoi tilattoman väen asuttamista säätämällä vuonna 1918 torpparilain ja vuonna 1922 asutuslain. Lakien nojalla torppia itsenäistyi ja uusia pientiloja syntyi. Kartanoiden maa-alueet pienenivät ja rakennuksia siirtyi vähitellen yhtiöiden ja kuntien omistukseen.

I.9 Vapaa-ajan ympäristöjä

Vapaa-aikaa vietettiin maalaismaisemissa ja huviloilla

Liikenneyhteyksien parannuttua Häme alkoi houkuttaa kesävieraita. Sisämaan järviolueille rakennettiin ensimmäiset huvilat ja huvilayhdyskunnat 1800-luvulla. Hämeen suosittuja kesäkeskuksia olivat Asikkalan Vääksy, Sysmän Päijätsalo ja Suopelto sekä Vanajaveden ja Tammelan Pyhäjärven seutu, joissa voi edelleen ihaila 1800- ja 1900-luvun huviloita. Kylpylät ja täysihoitolat liittyivät tuohon aikaan kiinteästi herrasväen elämään, ja Hämeessäkin niitä oli useita. Kesävieraita pidettiin myös maalaistaloissa täyshoidossa.

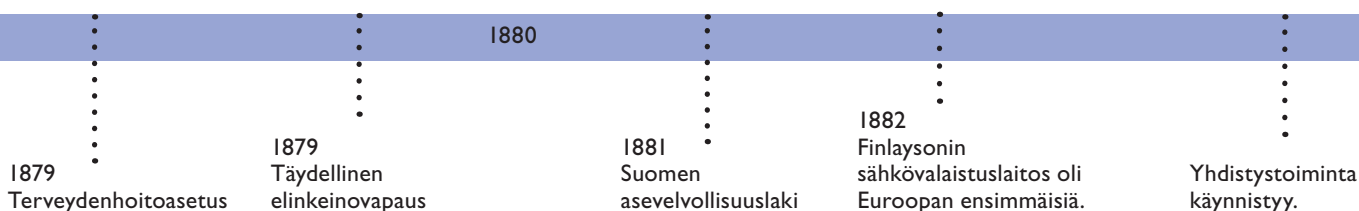
Kansallisaate 1800-luvun lopulla havahdutti suomalaiset maiseman ihailuun. Matkailijat suun-

Maaseudun rakennusneuvontatyön vaikutuksesta rakennettiin 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alkupuolella monen tilan pihaan tiilinen karjasuoja, talli ja talousrakennus. Hämeen maaperä oli suotuisaa tiilien valmistukseen, ja tiiliä lyötiinkin lähes joka pitäjässä. Ori-

Kuva: Nina Könönen

Asikkalan Urajärven kartanon puistossa tehtiin mittavia kunnostustöitä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Rantapolulla on kivinen kaariportti ja Joutsenlahdessa keinotekoinen saari. Kuva: Teija Ahola

nistivat rannoille, näköalapaikoille ja vaikuttaviin luonnonkohteisiin, kuten Hauhon Vermasvuorelle ja Tammelan Kaukolanharjulle. Esimerkkejä Hämeen ensimmäisistä matkailuun liittyvistä rakennuksista ovat Heinolan harjupaviljonki vuodelta 1900 ja Aulangon harmaagraniittinen näkötorni vuosilta 1906–07.

Pienet harjakattoiset, lautaseinäiset kesämökit alkoivat yleistyä, kun vuosilomalaki vuonna 1939 takasi palkansaajille kesälomat. Monen muun tehtaalan tavoin Tervakosken paperitehdas rakennutti työntekijöilleen virkistysalueen lomamökkeineen ja tarjosi vuokratontteja omatoimiseen mökkirakentamiseen.

Seuratoiminta ja urheilu

Hämeen pitäjiä seuraintoiminta oli vilkkaimmillaan Suomen itsenäistymistä edeltävinä ja sen jälkeisinä vuosikymmeninä. Raittiusseuroille, maatalousseuroille, vapaapalokunnille, työväenyhdistyksille ja nuorisoseuroille rakennettiin koontumistaloja, joille vakiintui mittasuhteiden, ikkunajäsentelyn ja klassististen tyylipiirteiden myötä tunnistettava, käyttötarkoitustaan ilmen-

Humppilan luontoa. A. Lindeströmin piirros Zacharias Topeliuksen Maamme-kirjasta

Asikkalan Vesivehmaan nuorisoseurantalo on rakennettu vuonna 1915 maisemallisesti hallitsevalle paikalle mäen laelle. Kuva: Henrik Wager

1890

1886
Asetus ratsutilojen
lakkauttamisesta

1887
Suomen Matkailuyhdistys
perustetaan.

1889
Ensimmäiset
kansanopistot
perustetaan.

1890-l
Mallipiirustuksia maatalousrakennuksiin ja kansakouluihin

tävä ulkoasu. Suojeluskuntataloissa jäljiteltiin puolustusvoimien arkkitehtuurin voimakkaan pelkistettyä klassismia ja alkavaa functionalismia. Seuraintalojen luonne on yhteisöllinen, ja jäljellä olevat rakennukset tarjoavatkin yhä maalaiskylissä yhteisöille toiminta- ja kokoontumistiloja sekä yhteistä ulkotilaa.

Liikunta nousi suosioon ensimmäisen ja toisen maailmansodan välisenä aikana. Urheilurakennusten tyyliksi vakiintui toiminnallisuutta korostava functionalismi. Lahden Salpausselän hiihtokeskusta alettiin rakentaa vuonna 1922, ja samana vuonna valmistui ensimmäinen hyppyrämäki. Aluetta täydennettiin mittavasti 1970-luvulta alkaen. Suomen urheiluopiston rakennustyöt aloitettiin Heinolan Vierumäelle vuonna 1931 arkkitehtuurikilpailun voittaneen Erik Bryggmanin suunnitelmien mukaan. Hämeenlinnan Ahveniston rakennussuojelulailla suojeltu uimalaitos on rakennettu 1950-luvulla Ilmari Niemeläisen ja Olavi Sahlbergin piirustusten mukaan. Uimalaitoksessa käytiin vuonna 1952 Helsingin olympialaisten nykyaikaisen viisiottelun kisoja.

I.10 Palveluja ja yhdistystoimintaa

Kasvatavat oppilasmäärät tarvitsivat kouluja

Ensimmäiset koulut olivat kaupungeissa, Hämeenlinnassa ja Heinolassa. Hämeenlinnassa on yhä jäljellä 1600-luvun triviaalikoulun rakennus ja useita 1800-luvun koulurakennuksia, esimerkiksi Hämeenlinnan lyseo vuodelta 1872.

1800-luvun loppupuolella saatiin myös maalaiskyltiin omat koulunsa. Rakentamisen ohjauksen välineenä käytettiin 1880-luvulta lähtien tyyppi-piirustuskokoelmia, joista tärkeimpiä olivat ns. Stenbäckin kokoelma vuodelta 1892 ja arkkitehti Yrjö Sademiehen kokoelmat vuosilta 1904 ja 1910.

Yleinen oppivelvollisuuslaki vuodelta 1921 lisäsi koulujen tilantarvetta. Maalaiskyläpuukouluhin rakennettiin tuolloin lisäsiipiä ja alakoulurakennuksia. Kun suurten ikäluokkien syntymä vilkastutti 1950-luvulla koulurakentamista yhä,

Sysmän Suopellon huvilayhdyskunta alkoi rakentua 1880-luvulla Päijänteeseen pistävän laajan niemen itärannalle. Vanhimmat huvilat ovat romanttista pitsihuvilatyyliä. Vuonna 1912 huvilayhdyskunnasta muodostettiin osuuskunta. Kuva: Nina Könönen

Suomeen perustettiin 1900-luvun alkupuolella saksalaisen mallin mukaan siirtolapuutarhoja kaupunkilaisten hyötypuutarhoiksi. Hämeenlinnan Kantolanniemen ruutukaava-alueelle rakennettiin 1930- ja 1940-luvuilla kaupungin mallipiirustusten mukaan 77 mökkiä. Rantapuistikkoon kukin mökinomistaja sai vapaasti sijoittaa saunamökin. Kuva: Teija Ahola

1892
Siirtyminen metri-järjestelmään: kivisiä kilometripylväitä

1898
Kouluvelvollisuuslaki

1898
Tilattoman väestön lainarahasto

1899
Pellervo-seura

1899-1901
Sortokaudet

Suomen vanhimpia kansakouluja on Hämeessä mm. Hausjärvellä, Tammelassa ja Padasjoella. Hämeen hirsisen, sveitsiläistyyllisen koulurakennuksen (1867) piirustukset on laatinut G. Th. Chiewitz. Kuva: Hämeen liitto, Lauri Putkonen

Kansanopistot ovat pohjoismaille leimallisia jatko- ja täydennysoppilaitoksia. Lahden kartanon tuella vuonna 1893 aloittanut Lahden kansanopisto oli Hämeen ensimmäisiä. Kuva: Päivi Siikaniemi

rakennettiin harjakattoisia ja rapattuja, monikerroksisia tiilikouluja sekä uusille asuinalueille että vanhojen koulutonttien yhteyteen.

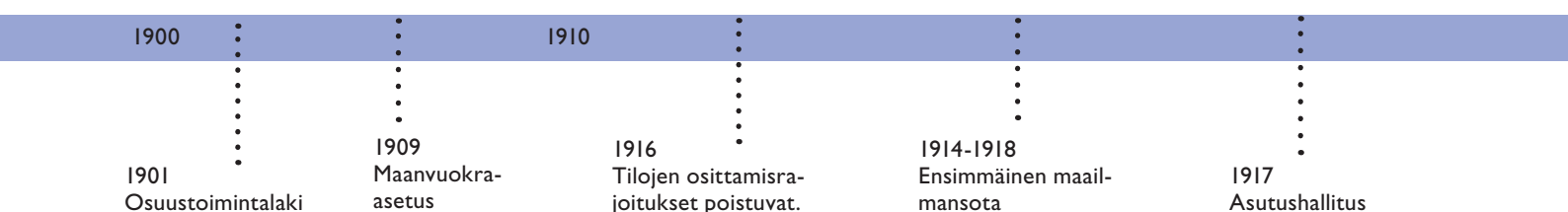
Korkeinta ammatillista opetusta antoivat Mus-tialan maanviljelysopisto vuodelta 1840, Evon metsäopisto vuodelta 1862 ja Lepaan puutarhaop-pilaitos, joka perustettiin vuonna 1921 valtiolle tes-tamentattuun kartanoon. Jokioisiin syntyi Alfred Kordelinin lahjoitusten turvin 1920-luvulla maan ensimmäinen pienviljelijäkoulu. Se muuttui myö-hemmin maatalouskouluksi, ja Jokioisista kehittyi huomattava maa- ja karjatalouden tutkimus- ja opetuskeskus, nykyinen Maa- ja elintarviketalou-den tutkimuskeskus.

Kaupan ja hallinnon tilat saivat omintakeiset tyylinsä

Puukaupunkeihin alkoi 1900-luvun alussa raken-tua romanttisia jugend-tyylisiä kivirakennuksia. Myös kasvavat kaupungit ja julkiset palvelut muut-tivat katunäkymiä. Hämeenlinnaan perustettiin vuonna 1906 A. Gust. Skogsterin tavaratalo, jossa saman katon alla myytävillä tuotteilla oli eri osas-tot. Lahdessa vuoden 1912 kaupungintalo kertoo hallinnon kasvaneesta tilantarpeesta: taloon sijoit-tettiin pormestari ja maistraatti, kaupunginkans-lia, valtuuston istuntosali, kirjasto, poliisilaitos ja palokunta.

Kirkonkyläliikkeen rakennukset olivat vielä 1900-luvun alussa yleisesti harjakattoisia puurakennuk-sia. Modernismi saapui kyliin osuustoimintalain synnyttämien osuuskuntayritysten muodossa. Osuuskaupan funktionalistinen arkkitehtuuri syn-tyi kaupan omissa rakennustoimistoissa. Osuus-meijeristä tuli yleisin meijerityyppi ja maalaisky-lien arvokas rakennus. Hämeen ensimmäinen osuus-meijeri aloitti Asikkalassa vuonna 1902.

Heinolan seminaarin päärakennus, johtajan asuinrakennus ja talousrakennukset suunniteltiin Yleisten rakennusten ylihallituksessa. Kivi- ja puurakenteisissa jugendrakennuk-sissa on uusgoottilaisia piirteitä ja puuleikkauskoristelua. Funktionaalinen lisärakennus valmistui vuonna 1939, laajen-nus 1950-luvulla. Kuva: Nina Könönen

Padasjoen Osuuskaupan funktionalistinen liikerakennus vuodelta 1938 sijaitsee Kellosalmentien ja Keskustien risteyksessä taajamakuvalisesti keskeisessä paikassa. Padasjoen kuntakeskuksen liikeraitti on massoitteeltaan ja rakennustavaltaan yhtenäinen. Kuva: Teija Ahola

Heinolan Vierumäellä sijaitseva Suomen urheiluopiston päärakennus kuuluu aikansa merkittävimpiin urheilu-rakennuksiin jopa kansainvälisellä tasolla. Kuva: Nina Könönen

1917-1918
Sisällissota

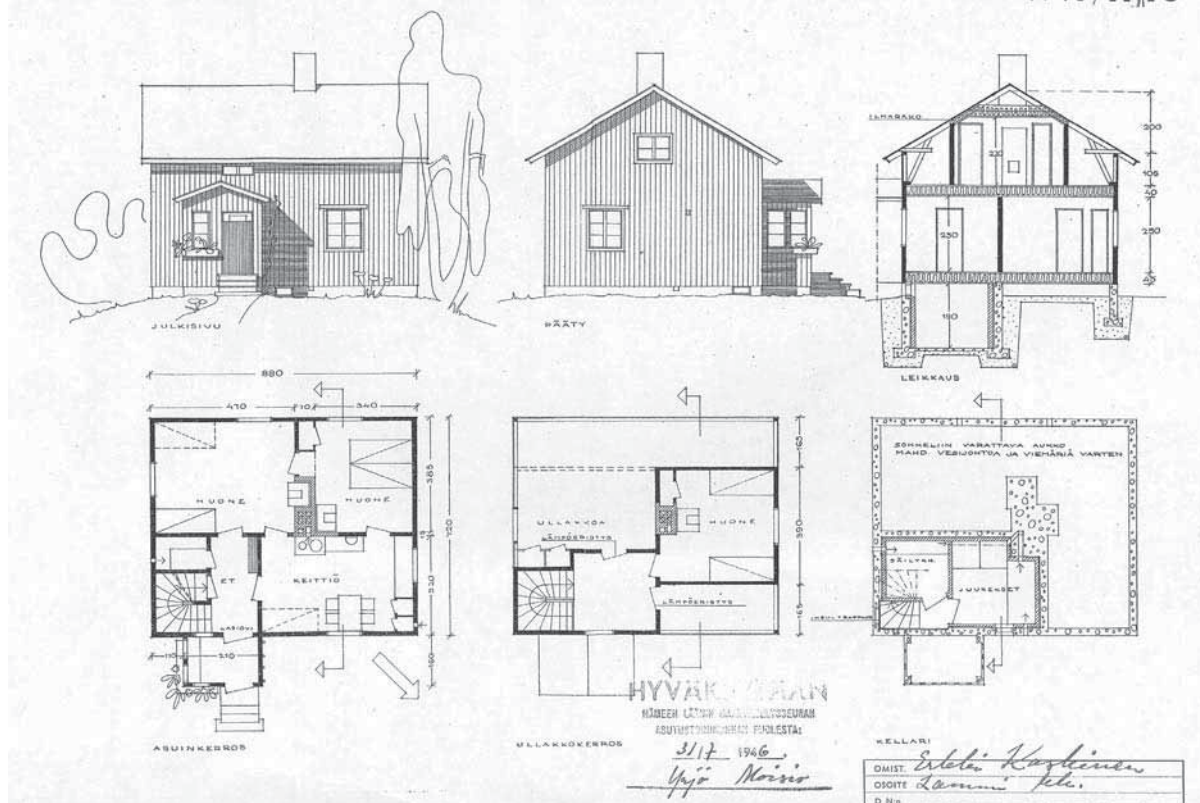
1918
Laki vuokra-alueiden
lunastamisesta

1918
Tienpito
siirtyy valtiolle

1919
Uusi kunnallislaki

1921
Yleinen
oppivelvollisuus

1920

Jälleenrakennuskauden pientalon tyyppiirustus. Kopio: Matti Siivonen

Lahdessa kerrostalorakentaminen oli sekä määrällisesti että laadullisesti huomattavaa – tästä esimerkeiksi sopivat Fellmanin pellolle vuosina 1952–60 rakennetut Hakatornit. Hakatornien kokonaisuutta on myöhemmin täydennetty yhdellä pistetalolla, joka noudattaa alkuperäisten rakennusten suunnitteluperiaatteita. Kuva: Terho Saaristo

I.II Suomi muuttaa ja muuttuu

Jälleenrakennuskausi yhtenäisti maaseudun ja kaupunkien pientalorakentamista

Torppari- ja asutuslaki saivat jatkoa vuoden 1940 pika-asutuslaista ja vuoden 1945 maanhankintalaista. Valtio hankki uusien lakien perusteella haltuunsa suurimpien tilojen alueilta maita ja asutti niille evakkoja ja rintamamiehiä. Silloisessa Hämeen läänissä, johon kuului nykyinen Pirkanmaa, muodostettiin enemmän uusia tiloja kuin missään muussa läänissä. Peltoa raivattiin uusia asukkaita varten luonnonniityiltä, metsämailta ja eloperäisiltä soilta. Sysmän Ravioskorpi on yksi Suomen suurimmista asutusalueista. Sinne muodostettiin 36 asutustilaa, joista puolet oli siirtoväelle ja puolet rintamamiehille.

Maatalousseurojen Keskusliiton mallipiirustus-kokoelman avulla rakennetut rintamamiestalot edustavat monille edelleen pientalon perusmallia. Sekä kaupunkialueille että maaseudulle rakennet-

1922
Lex Kallio eli laki
maan hankkimisesta
asutustarkoituksiin

1922-1928
Maalaiskansakoulujen rakennus-
piirustuksia ja maaseudun pien-
asuntojen tyyppiirustuksia

1923
Luonnonsuojelulaki

1929
Pienviljelijäin
keskusliiton
rakennustoimisto

tiin keskenään samankaltaisia yksityistaloja, ja niiden nimitykseksi vakiintui omakotitalo.

Muuttoliike muokkasi sekä kaupunkia että maaseutua

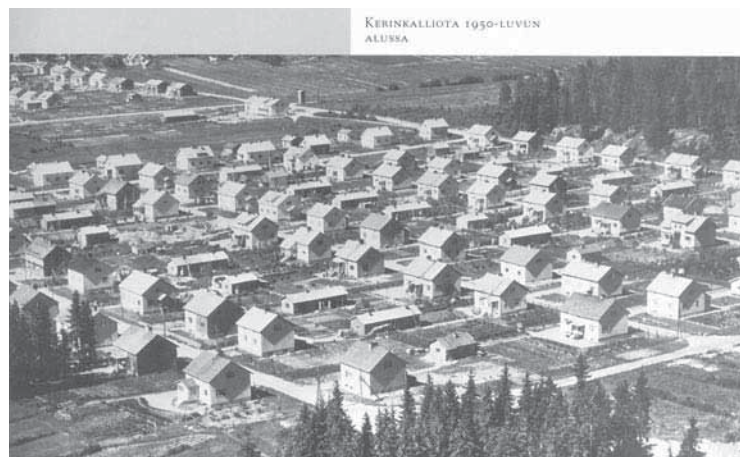
Kaavoitus oli valtiojohtoista vuoden 1932 asemakaavalakiin saakka, jolloin se siirtyi kuntien vastuulle. Sotien aikana kaupunkikeskustoja pommitettiin ja niitä rakennettiin uudelleen. Samaan aikaan teollistuminen ja maaltamuutto vilkastuivat ja asuntopulan lievittämiseksi rakennettiin entistä enemmän asuin- ja liiketaloja. Esimerkiksi Lahden kaupunkikuvassa on hienoja esimerkkejä jälleenrakennuskauden pientaloalueista ja 1950-luvun kerrostaloarkkitehtuurista. Hämeenlinnassa Kaurialan kaupunginosa edustaa saman aikakauden laadukasta asuinrakentamista. Pienempiin kaupunkeihin, kuten Heinolaan, rakennettiin jälleenrakennuksen aikaan ensimmäistä kertaa kerrostaloja.

Siirtolaisten ja rintamamiesten omakotitalo-alueiden ja jälleenrakennuskauden kerrostalo-alueiden rakentaminen perustui usein ammattitaitoiseen ja tarkkaan asemakaavasuunnitteluun. Kaavaohjaus, tyyppipiirustukset ja nopea rakentaminen saivat suuretkin alueet rakentumaan yhtenäisiksi.

Teollistumisen sekä maa- ja metsätalouden koneellistumisen vuoksi alkoi nopea muuttoliike maalta kaupunkeihin. Kun 1950-luvulla lähes puolet työvoimasta oli maatalouden palveluksessa, sitä oli 1970-luvulla enää viidennes. Maaltamuutto, maidontuotannon vähentämissopimukset ja peltojen viljelemättömyyssopimukset vaikuttivat vääjäämättä maaseudun maisemaan. Maaseudun asukasmäärän väheneminen vähensi pikkuhiljaa myös esimerkiksi koulujen ja seuraintalojen määrää. Kaupungistuminen ja maatalouden muutos hidastuivat 1970-luvun loppupuolella.

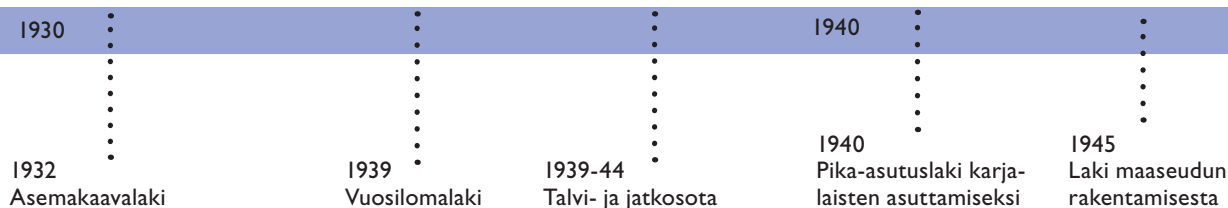
Rakentaminen on yhä nopeatempoisempaa

Kirkonkyliin rakennettiin 1960-luvulla matalia, hallimaisia marketteja ja leveitä raitteja. Yksityistalot olivat moderneja ja tasakattoisia omakoti- tai rivitaloja. Kaupunkeihin kaavoitettiin hajakeskitettyjä esikaupunkialueita, kuten Lahden Ruola, Mukkula ja Liipola, Hämeenlinnan Nummen koulun seutu ja Kettumäki sekä Nastolan Niinirinne.

Lahden Kerinkallion yhtenäinen pientaloalue syntyi kaupunginarkkitehti Kaarlo Könösen 1945 laatiman asemakaavan pohjalta ja rakentui lähes kokonaan vuosina 1946–1948. Kuva on Riitta Niskasen kirjasta *Selvitys Lahden kulttuurihistoriallisesti arvokkaista kohteista* (2000)

Maalaiskuntien osuusmeijereitä lakkautettiin 1960- ja 1970-luvulla. Sen jälkeen vanhoja meijerirakennuksia on uudistettu matkailu-, versta- ja asutokäyttöön. Kuvassa on Asikkalan Kalkkisten osuusmeijeri 1920-luvun lopusta. Kuva: Teija Ahola

Hämeenlinnan historiallisen keskustan uudempi arkitehtuuri luo arvokkaan ajallisen kerroksen kaupunkikuvaan. Kuva: Heidi Utriainen

Lahden Ruolan asuinalue suunniteltiin ja rakennettiin 1960-luvun alkupuolella. Alue on hahmoteltu erilaisten talotyyppien kokonaisuudeksi. Silloisten lähiöteorioiden mukaan alueella oli kaikki tarvittavat kaupalliset ja sosiaaliset palvelut. Ruolan tunnusmerkkeinä on seitsemän II-kerroksista tornitaloa. Ruola oli uuden elementtitekniikan ja rakentamistehokkuuden ensimmäisiä kokeilukenttiä Lahdessa. Kuva: Henrik Wager

Maaltamuutto synnytti kaupunkieihin asuntopulan, jota lievennettiin rakentamalla elementtirakenteisia kerrostaloja. Vaikka ihanteet ja odotukset muuttuivat jo aiemmin, raskastekoinen lähiörakentaminen jatkui 1970-luvun loppuun. Elementtirakentaminen muuttui monimuotoisemmaksi 1980-luvulla, ja uudenlaisia julkisivumateriaaleja otettiin käyttöön. 1980-luvun lopun lama kuitenkin hiljensi sekä asuin- että liikerakentamista huomattavasti.

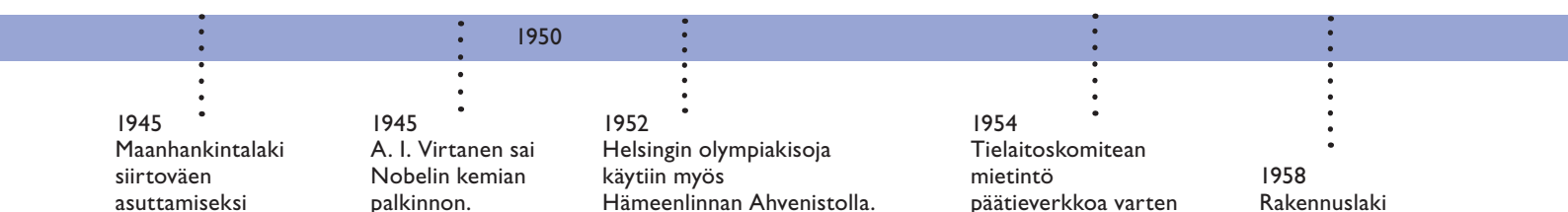
Kaupunkien ja kirkonkylien rakennuskanta uudistui voimakkaasti 1960- ja 1970-luvuilla. Vanhaa rakennuskantaa ei tuohon aikaan usein osattu arvostaa, joten uuden tilalta purettiin paljon vanhaa pois. Kulttuuriympäristön arvonnousu alkoi 1980-luvulla.

I.12 Kulttuuriympäristö nyt

Maatilat ja niiden tuotantorakennukset suurenevat. Kaupungistuminen ja maatalouden muutos saivat uudelleen vauhtia Suomen EU-jäsenyyden myötä. Maatalouden palveluksessa on enää alle neljä prosenttia työvoimasta, mutta tilat ja niiden tuotantorakennukset ovat entistä suurempia. Maataloustuet perustuvat tilakohtaiseen tukeen ja tuotantosuuntaan perustuviin tukimuotoihin, jotka kohdistuvat tuotantoaloihin ja kotieläimiin. Maatalouden ympäristötuen erityistukea voi saada esimerkiksi suojavyöhykkeiden perustamiseen ja perinnebiotooppien hoitoon sekä luonnonmukaiseen tuotantoon. EU:n ympäristötuki edistää keskeisten suurten viljelysten säilymistä avoimena, tosin peltoviljelmien metsäsaarekkeiden ja maiseman pieni-irteisyyden kustannuksella.

Hämäläinen maaseutu säilyy elinvoimaisena. Maaseutu kiinnostaa yhä useampia ihmisiä, ja useimmat heistä ovat muiden kuin maatalousalan työntekijöitä. Etätyö vähentää välimatkojen rasitetta, ja maaseutu pystyy tarjoamaan perheiden kaipaamaa turvallisuutta ja tilaa pientaloasumiseen.

Savupiipputeollisuuden vanhat ympäristöt innostavat kaupunkia palaamaan juurilleen. Monet keskustoissa sijaitsevista teollisuusympäristöistä ovat jääneet vaille käyttötarkoitusta, kun teolliset toiminnot ovat siirtyneet muualle. Vanhoja raken-

Lahden Vesijärven satama on nykyään kaupungin olohuone ja kulttuurikeidas. Kuva: Heidi Utriainen

nuksia on valjastettu uusiin käyttötarkoituksiin: Hämeenlinnan Verkatehtaasta on muotoutunut kulttuurikeskus, Forssassa taas vanha kehräämö-rakennus toimii kouluna ja kutomo tavaratalona. Lahden Vesijärven satamasta on muotoutunut teollisuustoiminnan päättymisen jälkeen uusien asuinalueiden ympäröimä vapaa-ajan keskus. Vanha rakennuskanta ja sen historia tuovat ympäristön uuteen käyttötarkoitukseen jatkuvuuden tunteen.

Kuntataajamien keskusraitteja on vuosituhanen vaihteesta lähtien ryhdytty kaventamaan, sillä tavoitteena on jälleen keskustojen perinteinen, pienimittakaavainen tiiviys. Viihtyisän kaupunkikeskustan tukemiseksi rakennetaan kävelykatuja. Kauppa ja teollisuus sen sijaan muuttavat taajamien ulkopuolelle, pääteiden varrelle. Yksityisautoilu lisääntyy yhä, ja suuret ostoskeskukset ja automarketit kokoavat autoilevia asiakkaita yhä laajemmilla

ta alueilta. Liikekeskukset vetävät nyt puoleensa taajamien palveluita ja jopa asutusta.

Etelä-Suomen maakunnat ja kuntakeskukset kasvavat, ja rakentaminen on vilkasta. Uudet omakotitalot maaseudulla ja esikaupunkialueilla muistuttavat edelleen toisiaan. Tasakattoisista ja tiilirunkoisista omakotitaloista on palattu perinnehakuisesti harjakattoisiin ja lautaverhoiltuihin, usein esivalmistettuihin pientaloihin. Kaupunkikaavoituksen eräs tavoite on tiivis ja matala asuinalue, joka mittakaavaltaan tavoittelee vanhojen puukaupunkien tunnelmaa. Kaavoituksessa pyritään myös entistä paremmin ottamaan huomioon olemassa oleva ympäristö. Lomamökit ovat kasvattaneet suosiotaan yhä, ja niitä käytetään myös kakkosasuntoina.

Kulttuuriympäristön yleinen arvostus on nousussa. Hyvin hoidettu kulttuuriympäristö on ny-

1960

Aluepolitiikka, kehitysaluelait ja -rahasto.
Valtion koordinoimat luonnonsuojeluohjelmat

1963

Muinaismuistolaki

1969

Pellonraivauslaki, pakettipellot

1970

Öljykriisi

1980

Idänkauppa romahtaa

1985

Rakennussuojelulaki

Visamäen asuntoalue Hämeenlinnassa. Parhaimmillaan hyvän suunnittelun tuloksena syntyy aidosti historiallisesti kerroksellista ympäristöä, jossa uusi rakennettu ympäristö täydentää luontevalla tavalla vanhaa kulttuuriympäristöä. Kuva: Markku Kaila

Keskeisten liikenneväylien risteyskohdat houkuttavat liike-rakentamista. Tuuloksen Tuulonen-liikekeskus rakennettiin 2000-luvun alussa Pohjoisten kylään valateiden ja vanhan kyläraitin väliin jäävälle peltomaalle. Kuva: Teija Ahola

kyään yleisesti tunnettu vetovoimatekijä. Niin kuntien päättäjät kuin kansalaisetkin ovat ylpeitä rikkaasta kulttuuriympäristöstä, joka ilmentää paikkakunnan historiaa. Kulttuuriympäristön vaaliminen on jopa synnyttänyt uusia ammattiryhmiä, kuten ikkunoiden korjaajia ja perinnepuuseppiä.

Tulevaisuuden kulttuuriympäristö syntyy nyt. Siihen vaikuttavat kaikki nyt tekemämme niin vanhoja kuin uusiakin ympäristöjä koskevat päätökset. Kaavojen tulee olla ajantasaisia ja perustua huolelliseen selvitystyöhön. Uusia ympäristöjä varten tulee luoda harkittua arkkitehtuuripolitiikkaa. Suunnitelmallinen työ viihtyisän ympäristön hyväksi takaa elinvoimaisen ja kestävästä kulttuuriympäristöjen Hämeen.

Entisiä teollisuusympäristöjä hyödynnetään muun muassa liike-elämän ja kulttuurin tiloiksi. Kuvassa on Hämeenlinnan Verkatehdas. Kuva: Heidi Utriainen

1990

1993

Selvitys valtakunnallisesti merkittävistä kulttuurihistoriallisista ympäristöistä

1995

Valtioheuvoston periaatepäätös valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista Suomi EU:n jäseneksi

1997

Luonnon-suojelulaki Metsälaki

2000

Natura 2000

2000

Maankäyttö- ja rakennuslaki Ympäristönsuojelulaki

Kansalliset kaupunkipuistot

2 Kulttuuriympäristön kolmet kasvot

2.1 Arkeologinen kulttuuriperintö – kuppikiviä ja linnavuoria

Esihistorialliseksi ajaksi kutsutaan aikaa, jolta ei ole olemassa kirjallisia lähteitä. Suomen esihistorian varhaisimmat löydöt ovat pääosin ajalta viimeisen jääkauden jälkeen, noin vuodelta 9000 eKr. Esihistorian aikakausi on jaettu kivi-, pronssi- ja rautakauteen, ja sen katsotaan päättyneen Suomessa noin vuonna 1200 jKr. Tämän jälkeistä aikaa kutsutaan historialliseksi ajaksi.

Esihistoriallisen ajan oloja koskevat käsitykset perustuvat arkeologisiin tutkimustuloksiin. Tyypillisimmät löydökset liittyvät muinaisiin asuin- ja hautapaikkoihin. Historiallisen ajan jäänteiden tulkintaan voi saada apua kirjallisista lähteistä. Löydökset ovat hyvin monenlaisia, esimerkiksi autioituneita kyliä tai kartanoita, myllypaikkoja, polttouuneja, tienpohjia, linnoja tai hautausmaita. Kaikkia muinaisjäännöksiä ei ole vielä löydetty, joten arkeologit ja tavalliset ihmiset löytävät niitä edelleen ulkona liikkeessaan.

Museovirasto ylläpitää muinaisjäännösten ja vedenalaisen kulttuuriperinnön rekisteriä

Kiinteät muinaisjäännökset ovat ihmisen toiminnasta aikakausia sitten syntyneitä rakenteita tai kerroksia maisemassa tai maaperässä. Sellaisia ovat esimerkiksi maa- ja kivitummut, kivrakennelmat ja kiveykset, vanhat haudat ja kalmistot, kalliomaalaukset sekä huomattavat rakennukset ja niiden jäännökset. Museovirasto ylläpitää muinaisjäännösrekisteriä, jossa on ajantasaiset tiedot kunkin alueen suojelluista kiinteistä muinaisjäännöksistä. Kohteen muinaisjäännösluonne ratkaistaan tyyppi- ja tapauskohtaisesti. Muinaisjäännöksiä suojaa muinaismuistolaki, josta kerrotaan tarkemmin kohdassa 4.1.

Kiinteät muinaisjäännökset muodostavat Hämeessä maiseman kulttuurisen perustan, vaikka niitä on usein vaikea havaita. Niiden koko vaihtelee noin neliömetrisistä hautaraunioista usean kilometrin mittaisiin kivitummiin asuinpaikakäytöksiin. Selvimmin maisemasta erottuvat rautakautiset linnavuoret ja hautaröykkiöt sekä Suomessa ainutlaatuiset kuppi- ja miekanhiontakivet.

Arkeofyytti eli muinaistulokaskasvi on kulkeutunut varhain ihmisen mukana kasvupaikalleen. Arkeofyyttejä voidaan käyttää apuna paikannettaessa varhaisia kulttuuriseutuja. Kuvassa on tummatulikukka. Kuva: Jukka Airola

Kuppikivet ja uhrilähteet ovat Hämeelle tyypillisiä rautakauden muinaisjäännöksiä. Kuvan kuppikivi on Hattulan Mierolassa. Kuva: Hämeen liitto, Minna Seppänen

Hämeen historiallisen ajan muinaisjäänneksistä merkittävimpiä ovat autioituneet kylät, uhrilähteet ja kiviröykkiöt sekä tarinapaikat eli siirtolohkareet, joihin liittyi kansantarinoita ja uskomuksia. Hämeessä on myös runsaasti keskiaikaisia julkisia rakennuksia, kuten linnoja ja kirkkoja.

Museoviraston vedenalaisen kulttuuriperinnön rekisteri on luettelo veden alla sijaitsevista ihmisen toiminnan jäänteistä. Suurin osa rekisterin sisällöstä koostuu laivojen hylyistä tai niiden osista. Hämeen alueelta rekisterissä oli syksyllä 2006 seitsemän kiinteää vedenalaista jäännöstä, joista kaikki sijaitsevat Päijät-Hämeessä.

Historiallisen ajan muinaisjäänneksistä tarvitaan lisää tietoa

Hämeen arkeologinen inventointi on edistynyt viime vuosina selvästi. Esimerkiksi Päijät-Hämeen täydennysinventointi vuosilta 2003–2004 ja vuosien 2005–2006 tutkimustulokset Kanta-Hämeen lounaisosasta ovat ratkaisevasti muuttaneet käsitystä asutuksen alkuvaiheista.

Hämeen arkeologiset tutkimukset ovat tähän asti painottuneet esihistorialliseen aikaan, ja historiallisesta ajasta on lounaista Hämettä lukuun ottamatta edelleen melko vähän tietoa. Maankäytön suunnittelu edellyttää, että alueen kulttuurihistoriallinen arvo tunnetaan kaikilta aikakausilta.

Hämeen kohteet Museoviraston vedenalaisen kulttuuriperinnön luettelossa (tilanne 15.12.2006)

Asikkala:

Kirnusaaren hylky I: Puualuksen hylky, jonka pituus noin 15 metriä ja leveys noin 4 metriä. Ajoitus mahdollisesti 1800-luku.

Kirnusaaren hylky II: Puualuksen hylky, jonka pituus on noin 20 metriä ja leveys noin 4 metriä. Ajoitus mahdollisesti 1800-luku.

Kirnusaaren hylky III: Puualuksen hylky, jonka pituus on noin 18 metriä ja leveys noin 4 metriä. Ajoitus mahdollisesti 1800-luku.

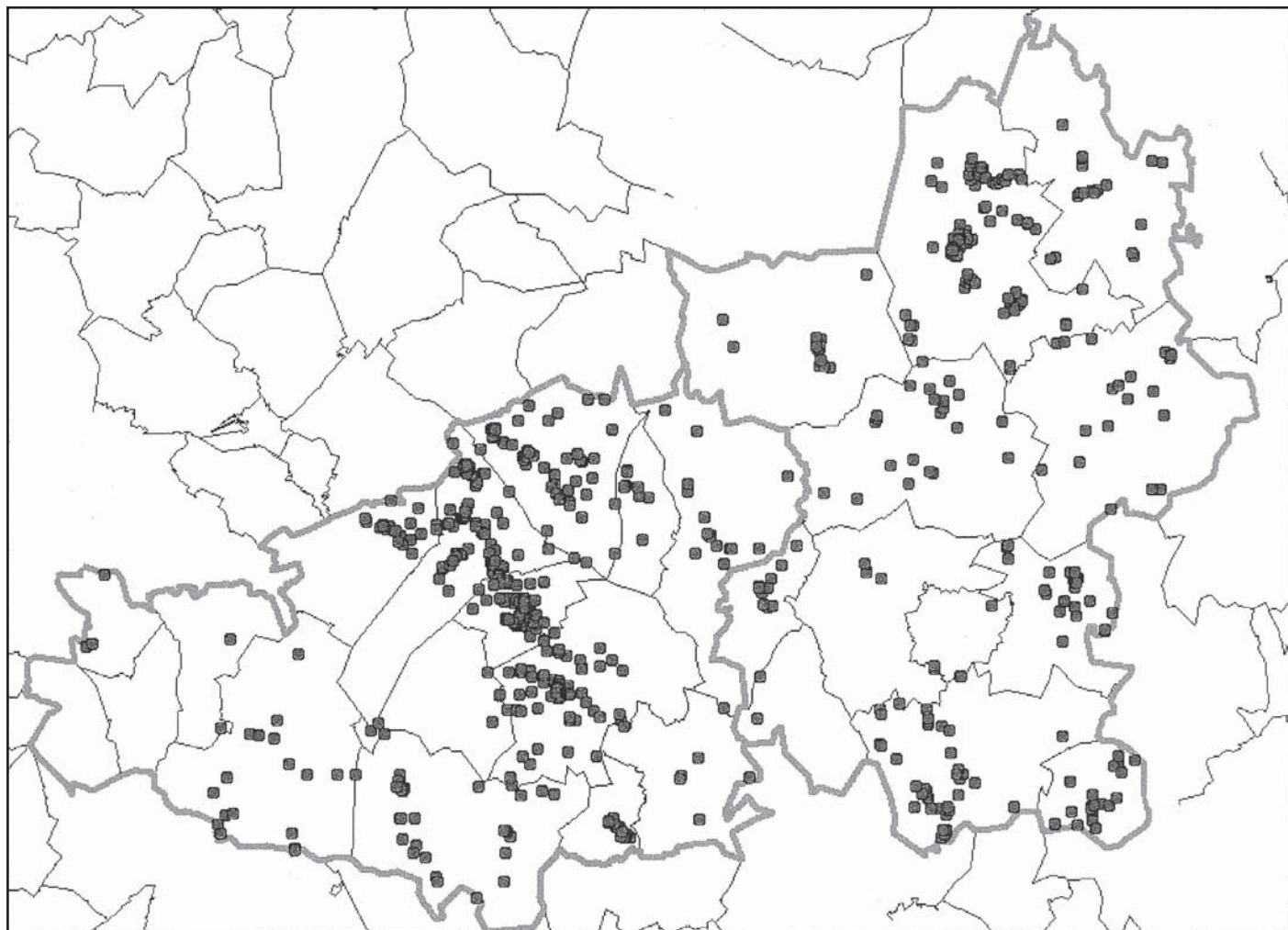
Linkinpohjan hylky: Puualuksen hylky, jossa on rautakaaret, mahdollisesti kuljetusproomu 1800–1900-lukujen vaihteesta.

Lautasaaren hylky: Puualuksen hylky, jonka pituus on noin 15 metriä. Aluksen voidaan olettaa uponneen yli sata vuotta sitten.

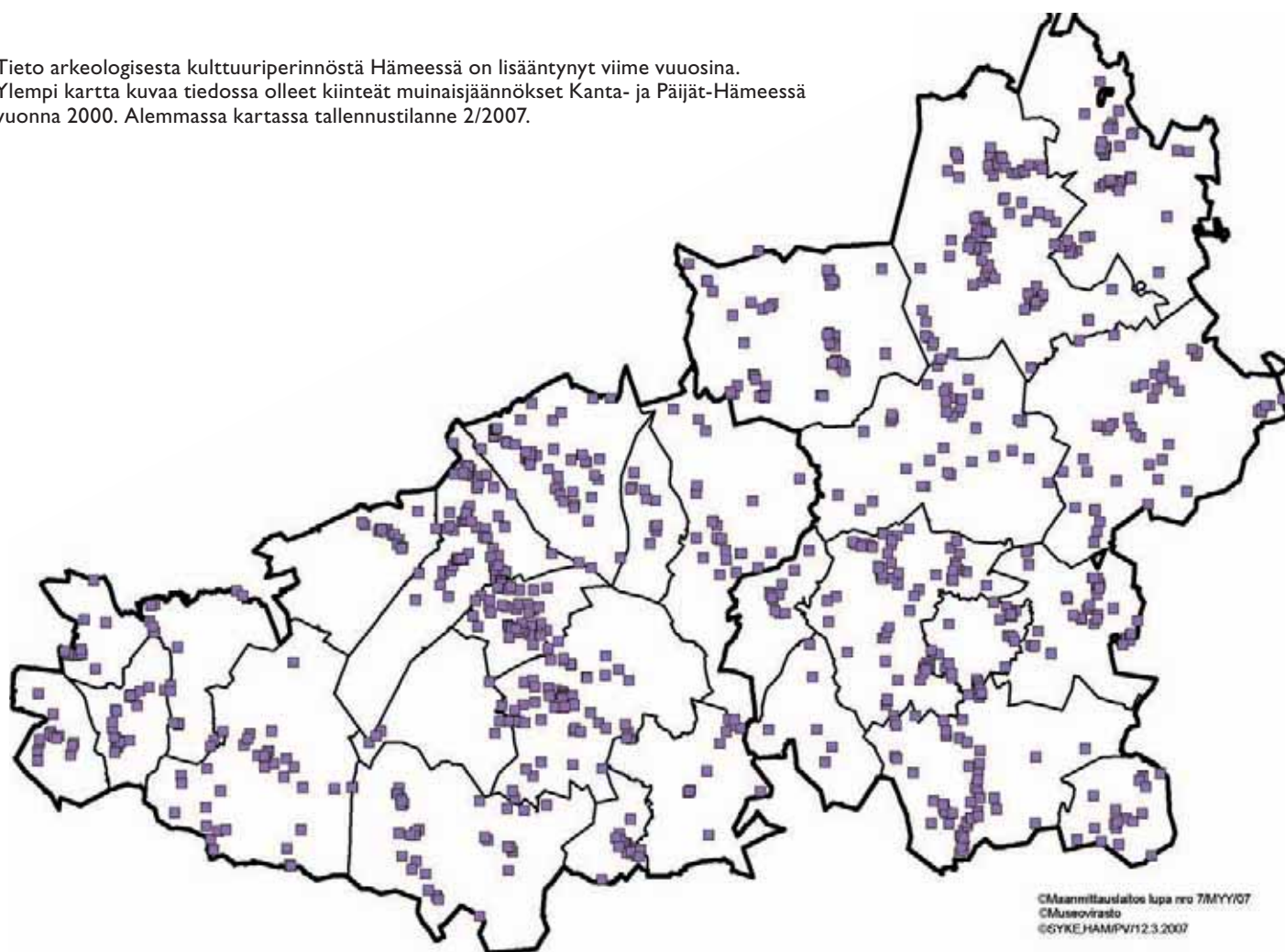
Kuivaharjun hylky: Puualuksen hylky, jonka pituus on noin 21,5 metriä ja leveys noin 4,5 metriä. Hylky ajoittuu mahdollisesti 1800-luvulle.

Padasjoki:

Kelventeen hylky: Noin 10 metriä pitkä puuvene hylky, jonka voidaan olettaa uponneen yli sata vuotta sitten.

Tieto arkeologisesta kulttuuriperinnöstä Hämeessä on lisääntynyt viime vuosina. Ylempi kartta kuvaa tiedossa olleet kiinteät muinaisjäännökset Kanta- ja Päijät-Hämeessä vuonna 2000. Alemmassa kartassa tallennustilanne 2/2007.

CMaanmittauslaitos lupa nro 7MYY/07
CMuseovirasto
©GYKE/HAMPV/12.3.2007

Heinolan aluetta leimaavat runsaat vesistöt ja metsäiset selänteet. Kuva: Lahden ammattikorkeakoulu/Lentokuva Vallas Oy

2.2 Maisemat – metsäiset harjut ja kumpuilevat pellot

Maiseman perusaineiksia ovat elolliset ja elottomat tekijät sekä ihmisen vaikutus. Näiden keskinäinen vuorovaikutus yhdessä maiseman visuaalisesti hahmotettavan ilmiön, maisemakuvan, kanssa muodostaa maiseman siinä muodossaan, kun sitä kulttuuriympäristön yhteydessä käsitellään. Eurooppalaisessa maisemayleissopimuksessa määritellään maisema alueeksi sellaisena kuin ihmiset sen mieltävät ja jonka ominaisuudet ovat luonnon ja/tai ihmisen toiminnasta ja vuorovaikutuksesta peräisin.

Maisemasta voi erottaa kaksi osaa, luonnonmaiseman ja kulttuurimaiseman. Luonnonmaisema viittaa alueeseen, joka on syntynyt pääosin luonnon oman vaikutuksen alaisena. Kulttuurimaisemalla taas tarkoitetaan ympäristöä, jonka muokkaamiseen ihminen on osallistunut luonnon ohella. Se on syntynyt yleensä ihmisen ja luonnon pitkäaikaisen vuorovaikutuksen tuloksena. Kaupunkimaiseman syntymiseen on vaikuttanut lähes pelkästään ihminen. Tällaista kulttuurimaisemaa kutsutaan urbaaniksi maisemaksi.

Perinнемaisema on pienialainen osa laajaa kulttuurimaisemaa, jossa perinteisten elinkeinojen ja maankäytön tapojen piirteet ovat säilyneet. Perinнемaisemia ovat esimerkiksi niityt ja hakamaat sekä niihin liittyvät rakennelmat. Perinnebiotoopit ovat niitty- ja laiduntalouden monilajisia luontotyyppejä.

Laajimmin ja syvällisimmin maiseman piirteitä voi erottaa perinteisiin maankäyttötapoihin perustuvassa maaseudun viljely- ja asumusmaisemassa. Nykyajan uhat maisemalle liittyvät maaseudun elinkeinojen murrokseen ja kulttuuriympäristön arvojen katoamiseen.

Häme kuuluu valtakunnallisessa selvityksessä kuuteen maisemamaakuntaan

Ympäristöministeriö julkaisi vuonna 1992 maisema-alue työryhmän mietinnön kaksi osaa, Maisemanhoito ja Arvokkaat maisema-alueet, joissa käsitellään maaseudun kulttuurimaisemaa. Mietinnössä on kuvaukset maamme edustavimmista kulttuurimaisemista sekä ehdotukset niiden säilyttämisestä ja hoidosta.

Häme sijaitsee pääosin **Hämeen viljely- ja järvimaan** maisemamaakunnassa. Päijät-Hämeen reunaosia kuuluu **Eteläiseen rantamaahan** ja **Itäiseen Järvi-Suomeen**, ainoastaan itäisin osa Päijät-Hämeestä on maisemaltaan **Lounais-Savon järviseutua**. Kanta-Hämeen lounaisimmat alueet kuuluvat **Lounaismaahan** ja **Lounaiseen viljelysteutuun**.

Hämeen viljely- ja järvimaa jakautuu pienempiin osa-alueisiin, joita ohjelma-alueella ovat Keski-Hämeen viljely- ja järviseutu, Tammelan ylänköseutu ja Päijänteen seutu.

Keski-Hämeen viljely- ja järviseutun maisemaa hallitsevat vesistöt, viljavat, kumpuilevat viljelymaات ja pitkittäisharjut. Etelä- ja keskiosis-

sa on sekä laajoja savikkoja että useita kaakosta luoteeseen suuntautuvia hienoja harjujaksoja. Huomattavin näistä on Lammin, Tuuloksen ja Hauhon jyrkät saumamuodostumajakso, joka jatkuu edelleen Pälkäneelle ja Pyynikille. Pitkäaikaista asutusta ja pitkiä kulttuuriperinteitä kuvastaa mm. keskiaikaisten kirkkojen, vanhojen talonpoikaisrakennusten ja kartanoiden suuri määrä. Pitkään jatkunut perinteinen karjatalous on monin paikoin jättänyt jälkensä kylämaisemiin monipuolisina hakoina, katajaketoina ja muina perinnemaisemina.

Keski-Hämeen viljely- ja järvisuutuun kuuluvat valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet:

- Hakoisten-Kernaalan maisema-alue/Janakkala
- Vanajaveden laakso ja Aulanko/Hattula, Hämeenlinna
- Hauhonselän kulttuurimaisemat/Hauho
- Sääksmäen-Tarttilan maisema-alue/Kalvola, Valkeakoski
- Ormajärven-Untulan kulttuurimaisemat/Lammi.

Tammelan ylänköseudun maasto on muuhun Hämeeseen verrattuna ylävää ja tasaista, hiukan kumpuilevaa. Alueelle ovat ominaisia Salpausselkien reunamuodostelmat ja kaakosta luoteeseen suuntautuvat harjujakso sekä pienehköt järvet. Melko harvan asutuksen lomassa kiemurtelee vanhaa tiestöä. Seudun kyläasutuksesta aistii pitkät ja vanhat hämäläiset perinteet. Tammelan ylänköseutuun kuuluvat valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet:

- Mustialan-Portaan-Kaukolanharjun maisema-alue/Tammela
- Hämeen härkätie/Hämeenlinna, Hattula, Renko, Loppi, Tammela.

Päijänteen seutu on Hämeen viljely- ja järvisuutuun ja Itäisen Suomen vaihtumisyvyöhykettä. Tämä seutu ulottuu eteläosan savikkoisilta viljelyalueilta ja Salpausselältä pohjoispään metsäisiin ja karuihin kalliioisiin maihin. Päijänteen seudun asutuksella on pitkät historialliset perinteet. Alueella on tehty useita rautakautisia asuinpaikkalöytöjä. Nykyinen Päijänteen asutus ei sijaitse aivan Päijänteen rannoilla, vaan sijoittuu lahdenpohjien laaksoihin sekä järvien ja muiden vesireittien solmukohtiin. Päijänteen seutuun kuuluvat valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet:

- Kastarin-Hatsinan-Kutajoen maisema-alue/Hollola, Hämeenkoski
- Kurhulan-Pulkkilan maisema-alue/Asikkala
- Auttoisten-Vesijaon maisema-alue/Padasjoki
- Nuoramoinen/Sysmä
- Päijätsalo/Sysmä.

Päijät-Hämeen reunaosia kuuluu Eteläiseen ranta- maahan ja Itäiseen Järvi-Suomeen. Ensimmäisen

Salpausselän eteläpuoli on **Eteläistä viljelyseutua**. Itäisin osa Päijät-Hämeestä on maisemaltaan Lounais-Savon järvisuutua, jonka eteläosassa kumpuilevat kalliomuodostelmat ja Salpausselkien reuna-alueet. Eteläiseen viljelyseutuun kuuluva valtakunnallisesti arvokas maisema-alue:

- Porvoonjokilaakso/Porvoo, Askola, Pukila, Orimattila.

Maakuntien liitot ovat täydentäneet valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden luetteloa maakunnallisesti arvokkailla maisema-alueilla. Maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet on koottu tausta-aineistoiksi maakuntakaavoja varten.

Kaksi valtakunnallista kansallismaisemaa veden äärellä

Tammikuussa 1994 julkistettiin ympäristöministeriön työryhmän valitsema 27 kansallismaisemaa julkaisuna Kansallismaisema. Julkaisu ei ole tavoiteohjelma, vaan ministeriön avaus keskusteluun, jonka se toivoo viriävän arvokkaiden maisemien ja kulttuuriympäristöjen vaalimisesta sekä maamme erityispiirteitä kuvastavien maisemien määrittelystä yleisenä kysymyksenä.

Vanajaveden laakson kansallismaisema alkaa Hämeen linnan eteläpuolisilta alueilta ja jatkuu Valkeakoskelle Sääksmäen Rapolaan saakka. **Porvoonjokilaakson maisema-alueen** katsotaan alkavan Orimattilan Mallusjärven ja -joen maisemasta.

Lammin Montolan kylä. Kuva: Teija Ahola.

Maakunnalliset maisemaselvitykset tarkentavat hämäläisen maiseman ominaisia piirteitä

Sekä Kanta- että Päijät-Hämeeseen on laadittu maisemaselvitys maakuntakaavan tausta-aineistoksi. Edellinen valmistui vuonna 2003, jälkimmäinen vuonna 2006. Selvityksissä on tarkasteltu maakuntien maisemarakenteita ja maankäyttömuotoja, ja niiden perusteella on tarkennettu valtakunnallista maisemamaakuntajakoa.

Kanta-Hämeen alueelle on tyypillistä kallioperän voimakas lohkoutuminen siirroksia ja ruheita pitkin, mikä näkyy maisemassa vesistölinjoina ja laaksoina. Kanta-Häme kuuluu vedenjakajavyöhykkeeseen – valtaosa joista laskee Kokemäenjokeen ja siten Pohjanlahteen, kun taas maakunnan eteläosan joet laskevat Suomenlahteen. Laajin laaksoalue alkaa Hausjärveltä ja päättyy Hattulaan, toinen kulkee Tammelasta Ypäjälle ja Humppilaan. Ihmiskasutus on hakeutunut luontaisesti vesistö- ja harjualueille. Näille alueille on muodostunut kulttuuriympäristövyöhykkeitä, joissa on vahva historian tuntu. Kanta-Häme jakaantuu maisemapiirteidensä perusteella kahdeksaan eri maisematyyppiin.

Päijät-Hämeen maakunnalle on tyypillistä maiseman voimakas jakautuminen järvi- ja ranta-alueiksi Salpausselkien harju-alueiden kohdalta. Maakunnan eteläosassa erottuu Porvoonjokilaakso omana maisematyypinään. Päijät-Hämeen alueella maisemaa tarkasteltiin kuntakohtaisesti, ja näin saatua tietoa käytettiin maakunnallisen maisemaluokituksen pohjana. Alueella erottui 13 maisematyyppiä.

Perinteinen maatalous ylläpitää perinnemaisemia

Maisema-aluejärjestelmän työtä (Maisema-aluejärjestelmän mietinnöt – Osa I: Maisemanhoito, Osa II: Arvokkaat maisema-alueet) jatkoi valtakunnallinen perinnemaisemaprojekti. Työssä pyrittiin selvittämään perinteisen maatalouden muovaamien ympäristöjen tilaa, suojelun arvot ja tavoitteet sekä löytämään biologisesti monimuotoisimmat sekä maisemallisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaimmat perinnemaisemat, joiden säilyttämiseen EU:n erityisympäristötukia suunnattaisiin. Perinnemaisemaprojektin loppuraportti Suomen perinnebiotoopit julkaistiin vuonna 2001.

Hämeessä yleisimpiä valtakunnallisesti arvokkaita perinnemaisemia ovat kedot, niityt ja metsälaitumet. Perinnemaisemat ovat usein osa laajem-

paa maisemakokonaisuutta ja niihin saattaa liittyä myös muinaisjäännöksiä ja arvokasta rakennusperintöä.

Valtakunnallisesti arvokkaita perinnemaisemia Kanta-Hämeessä on Forssassa, Hattulassa, Hauhol- la, Janakkalassa, Kalvolassa, Lammilla, Rengossa ja Ypäjällä. Päijät-Hämeen alueen valtakunnallisesti arvokkaat perinnemaisemat sijaitsevat Artjärvellä, Asikkalassa, Heinolassa, Hollolassa, Padasjoella ja Sysmässä. Maakunnallisesti tai paikallisesti arvokkaita, maatalouden erityisympäristötukeen oikeuttavia perinnebiotooppeja on alueen jokaisessa kunnassa.

Perinnemaisemien tila on heikentymässä

Kanta-Hämeen ja Päijät-Hämeen perinnemaisemainto- ja inventointitiedot vuodelta 2000 kertovat perinnemaisemien tilasta ja hoidon tarpeesta. Ne sisältävät luettelot ja kuvaukset maakunnallisesti arvokkaista perinnemaisemista. Raportin mukaan Kanta-Hämeen perinnemaisemien tilanne oli huono ja Päijät-Hämeen maakunnassa tilanne jatkuvasti heikentymässä. Molemmissa maakunnissa metsälaidun oli selvästi yleisin perinnemaisematyyp- pi. Hämeessä yleisiksi luultujen kotojen määrä oli hämmästyttävän alhainen.

Perinnemaisemista toteutettiin seuranta Kanta-Hämeen maakunnassa lukuun ottamatta Hattulaa vuonna 2002. Seurannassa todettiin perinnemaisemien tilan huonontuneen niin paljon, että lähes puolella kohteista perinnemaisema-arvo on laske- nut tai sitä ei enää ole lainkaan. Kanta-Hämeessä oli seurannan aikaan alle kymmenen tilaa, joissa laidunnus on hoitosuosituksen mukaista eli perin- teisen kaltaista.

Tietoa maiseman paikallisista piirteistä tarvitaan

Maisemaselvityksiä on tehty kunta- tai paikallista- salla toistaiseksi melko vähän. Vanajaveden laak- son maisemaselvitys vuodelta 2001 on esimerkki Hattulan ja Hämeenlinnan yhteisen kulttuurimai- seman arvojen selvityksestä ja hoidon tavoitteista. Lammin, Hauhon ja Tuuloksen kunnissa on laa- dittu maisemaselvitykset paikallisten kotiseutu- seurojen aloitteesta. Kaavoitusta varten on laadi- tu yksittäisiä maisemaselvityksiä tarpeen mukaan. Maiseman peruspiirteiden ja kokonaisuuden ym- märtäminen ja maiseman tunnistettavuuden säi- lyttäminen ympäristön muuttuessa edellyttävät aiempaa kattavampaa tietoa.

Kanta-Hämeen maisema-alueet

Loimijokilaakson viljelymaisemien laakso-alueille ovat tyypillisiä laajat savipohjaiset pellot ja loivasti kumpuilevat pitkät näkymät, mäkien ja vesistöjen vähäisyys. Alueen maisemallinen erikoisuus on suuri Torronsuo.

Hämeen järviylängön metsämaisemat ovat metsävaltaista moreeni- ja harjuselännealuetta, josta erottuvat ensimmäinen Salpausselkä ja korkeahkot kohdat. Alueella on useita vedenjakajia ja suuri määrä geologisesti arvokkaita moreenimuodostumia.

Hämeen järviylängön viljelymaisemissa vuorottelevat mosaiikkimaisesti laaksot sekä moreeni- ja harjuselänteet. Maisemaan kuuluu pieniä järviä ja jokia sekä runsaasti hietta- ja hiesupeltoja.

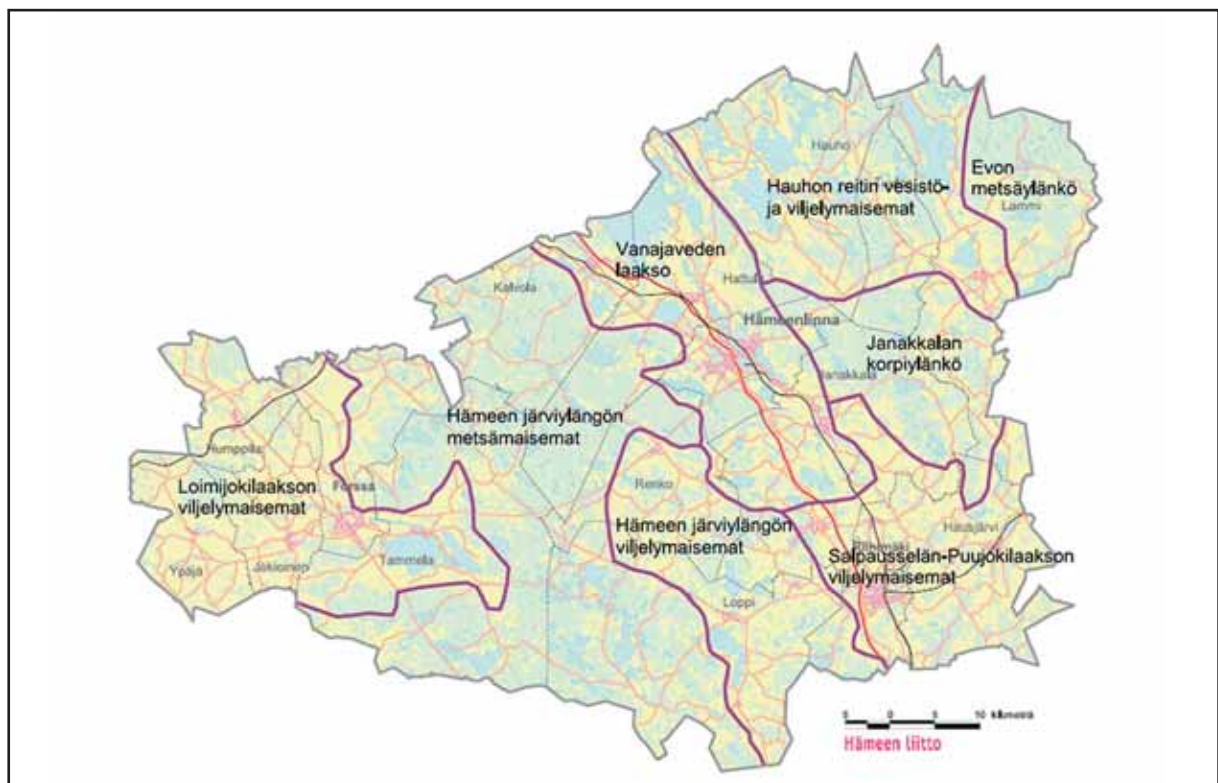
Salpausselän-Puujokilaakson viljelymaisemat ovat tyypillisesti laajojen peltoaukeiden ja korkealle kohoavien harju- ja moreenimuodostumien vuorottelua. Laaksoa halkovat Puujoki, Vantaanjoki ja Mustijoki.

Janakkalan korpiylänkö on ylävää, harvaan asuttua moreeni- ja harjuselännettä, jossa on pieniä vesistöjä ja peltoalueita. Alueella on korkeita kohtia ja vedenkoskemattomia alueita.

Vanajaveden laakso on maakunnan alinta aluetta. Maisemalle antavat leimansa vesistöt, niiden suuntaisesti kulkevat harjut ja hyvin pitkään viljeltyt pellot. Pienilmasto Vanajaveden laaksossa on ihmiselle suotuisa, ja seudulla onkin merkittävä kulttuurihistoria.

Hauhon reitin vesistö- ja viljelymaisemia hallitsevat useat suuret Kokemäenjoen vesistön järvet sekä komeat harjut, moreenimuodostumat ja niiden liepeillä kumpuilevat pellot. Maisemassa on useita korkeita kohtia ja metsäisiä vedenkoskemattomia alueita.

Evon metsäylänkö on vähävetistä, harvaan asuttua metsäylänköseutua, jossa sijaitsevat Kanta-Hämeen korkeimmat pisteet. Pohja on enimmäkseen moreenia, soraa ja hiekkaa, ja vedenkoskemattomia alueita on alueella runsaasti.

Päijät-Hämeen maisema-alueet

Porvoonjoen viljelyseutu on rauhallisen tasais-
ta tai loivasti kumpuilevaa savipohjaista viljelymaata
metsäisten moreeni- ja kalliomäkien maustamana.
Porvoonjoen alkupää, Luhdanjoki, kulkee rotkomai-
sessa laaksossa, ja järvet ovat pieniä ja harvassa.

Artjärven viljelyseudulla on paljon järviä,
viljelyalueita ja metsäselänteitä. Kallioperä on rapa-
kivigraniittia, mikä näkyy muotojen särmikkyytenä
ja siirtolohkareina. Maisema on voimakaspiirteistä
ja jylhää.

Teuronjokilaakson peltotasangolle on
tyypillistä avaruus, maaston tasaisuus ja laajat vilje-
lykset. Teuronjoki on maisemassa huomaamaton, jär-
vet tasaisia ja alavarantaisia. Maasto on moreenia ja
savimaata, siellä täällä on soistuneita vyöhykkeitä.

Hämeenkosken korpiylängön savipohjai-
sia pienialaisia viljelysmaita ympäröi harvaan asuttu,
metsäinen moreeni- ja harjuselänne. Maisema on
maltillisesti kumpuilevaa, ja siinä on vähän pieniä
järviä.

I Salpausselkä on voimakas raja Rannikko-
Suomen ja Järvi-Suomen välissä. Ydinalue on levin-
nyt laajoiksi deltakankaiksi. Reunamuodostuma on
mäntyä kasvava, jyrkkä ja kapea, ja etelänpuoleinen
lievealue vyöhykkeittäin soistunut. Salpausselkä on
vedenjakaja-alueita.

Vesijärven laakso sijaitsee Salpausselkien vä-
lissä ja koostuu vesistöistä, savivaltaisista, tasaisista
ja alavista peltomaisemista sekä niitä reunustavista
selänteistä, joissa vuorottelevat sekametsät ja vilje-
lykset. Laaksossa on runsaasti edustavia viljelymai-
semia.

Nastolan järviseu sijaitsee niin ikään Sal-
pausselkien välissä. Se on vaihtelevaa, maaperältään
sekoittunutta ja kallioperältään ruhjoutunutta aluet-
ta. Pienet, mäiset viljelyalueet vaihtelevat vesistöjen
ja metsäisten kalliyselänteiden kanssa.

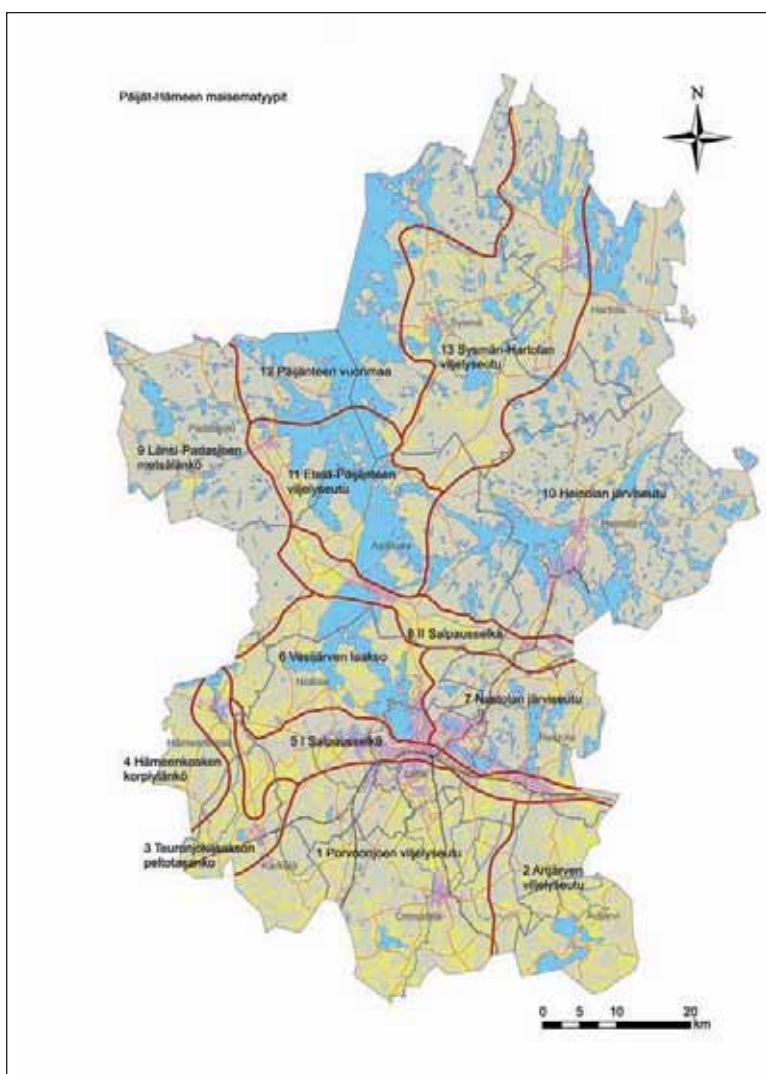
II Salpausselkä yhtyy Vääksyn kohdalla Vesi-
järven ja Päijänteeseen, mikä näkyy maisemassa
voimakkaana solmukohtana. Maisemassa merkit-
täviä elementtejä ovat Vesivehmaan kankaan ja
Hyrtiälänkankaan delta-alueet sekä kumpuilevat
viljelymaisemat.

Länsi-Padasjoen metsäylängö on veden-
jakaja-alueelle sijoittuvaa erämaatyyppistä metsä-
aluetta, jossa moreeniharjanteet ja kosteat notkelmat
pienine lampineen ja soineen vuorottelevat. Alueen
halki kulkevalla pitkittäisharjulla on viljelyvyöhykkeitä
ja sen tuntumassa järviä.

Heinolan järviseudulla on runsaasti vesistöjä
ja metsäisiä selänteitä, mutta vähän peltoalueita.
Maisemassa erottuu jylhä kalliyselänteiden vyöhyke,
Kymijoki ja rehevät vedenkoskemattomat alueet.

Etelä-Päijänteen viljelyseudulla kumpui-
levat viljelymaisemat, metsäselänteet ja Päijänte
en vesistömaisemat vaihtelevat tasapainoisesti. II Sal-
pausselän pitkittäisharjut kulkevat alueen poikki
muodostaen hienoja näköaloja. Maisemaa rikastut-
taa myös Kelventeen harjusaari.

Päijänteen vuorimaan maisemaa ilmentävät
muuta Päijät-Hämettä suurimittakaavaisemmat vuo-
rimaat, jotka yhdistyvät keskisuomalaiseen maisema-
tyyppiin. Kuusivaltaiset sekametsät peittävät harvaan
asuttua moreeni- ja kalliyselännettä, josta kohoaa
Kammiovuori, Itä-Hämeen korkein piste.

2.3 Rakennettu ympäristö – talot, polut ja puutarhat

Rakennetun kulttuuriympäristön käsite tarkoittaa rakennuksia sisä- ja ulkotiloineen, niitä ympäröivää yhdyskuntarakennetta, pihoja, puistoja ja muita rakenteita, kuten katuja ja kanavia. Sillä viitataan sekä konkreettisesti rakennettuun ympäristöön että tapaan, jolla ympäristö on syntynyt ja muodostunut nykyisenlaiseksi. Suomalaisen rakennetun kulttuuriympäristön luonteenomaisia kohteita ovat historialliset asutuskeskukset, varhaisen teollisuuden ja kirkon rakennukset, linnoitukset ja reitit.

Suomen rakennuskanta on verrattain nuorta, sillä alle viidesosa rakennuskannastamme on valmistunut ennen toista maailmansotaa. Vanhimpien rakennusten säilyttäminen on erityisen tärkeää, mutta kulttuuriympäristömme rikkaus kuvastuu eri aikakausien tyyleistä. Siksi myös nuoremmat rakennuskannan helmiä on vaalittava. Uusia rakennettuja ympäristöjä, rakennuksia ja niiden osia suunniteltaessa luodaan myös uutta kerrostumaa rakennettuun ympäristöön. Rakennetun kulttuuriympäristön tuntemus on tärkeää, jotta osamme säilyttää ympäristömme olemassa olevia arvoja ja kehittää Hämettä vetovoimaisella ja aikaa kestävällä tavalla.

Hämeen rakennettu ympäristö on arvokasta ja monipuolista

Ympäristöministeriö ja Museovirasto julkaisivat yhteistyössä vuonna 1993 selvityksen valtakunnallisesti merkittävistä kulttuurihistoriallisista ympäristöistä (Rakennettu kulttuuriympäristö, Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt). Kohteet ovat osaksi samoja kuin maisema-alueet, mutta rakennetun kulttuuriympäristön inventoinnissa painopiste on kuitenkin ollut ensi sijassa rakennusperinteessä ja rakennetuissa ympäristöissä.

Selvityksen tavoitteena on edistää rakennetun kulttuuriympäristön säilymistä, kehittämistä ja hoitoa. Tarkoitus on, että eri tahojen päätöksenteossa kiinnitetään erityistä huomiota valtakunnallisesti arvokkaiden ympäristöjen asianmukaiseen vaalimiseen. Selvitys perustuu alueellisiin inventointeihin ja muihin viranomaislähteisiin.

Vuoden 1993 selvityksen mukaan nykyisessä Kanta-Hämeessä on 84 valtakunnallisesti arvokasta rakennettua kulttuuriympäristöä. Päijät-Hämeessä näitä ympäristöjä on 54. Kohteita tai alueita on sekä Kanta- että Päijät-Hämeessä jokai-

Hämeenlinnan Pikkutorin alue noudattaa empiren suunnitteluperiaatteita. Matala ja väljä kaupunkitila tuli vuoden 1827 Turun palon jälkeen hyvin säännönmukaiseksi. Kuva: Teija Ahola

sen kunnan alueella. Selvitystä päivitetään parhailaan.

Erityiskohteita inventoidaan ja hoidetaan

Museovirasto on aloittanut sektorikohtaisten inventointijulkaisujen tuottamisen 1960-luvulla, kun kirkkoarkkitehtuuria alettiin luetteloida. Myös kartano- ja pappila-arkkitehtuuria on tutkittu pitkään. Museovirastolla on rekisterit valtion omistamista kiinteistöistä ja rakennussuojelulailla suojelluista kohteista. Yhteistyössä rautatiehallituksen kanssa Museovirasto on inventoinut kaikki vuosina 1857-1920 rakennetut rautatieasemat ja asema-alueet.

Valtakunnallisia teollisuuden toimialainventointeja ovat maamme varhaisen rautateollisuuden historiallisten muistomerkkien ja ympäristöjen inventointi eli Museoviraston ruukki-inventointi ja Suomen Lasimuseon inventointi vanhoista lasitehtaista. Ympäristöministeriö julkaisi vuonna 1992 selvityksen kulttuurihistoriallisesti arvokkaista teollisuusympäristöistä. Museoviraston laatima sahateollisuuden inventointi on vuodelta 1994.

Tiehallinto on inventoinut maamme kanavat kattavasti 1980-luvun alussa. Aineistoa täydentä-

Yksi Hämeen näyttävimmistä ja tunnetuimmista urheiluympäristöistä on Lahden urheilukeskus. Hyppymäet ovat oleellinen osa Lahden kaupunkikuvaa. Kuva: Heidi Utriainen.

vät vesipiirien (nykyiset alueelliset ympäristökeskukset) inventoinnit, joissa on luetteloitu vesistöihin liittyvät rakenteet, kuten uittorännit, padot ja vesimyllyt. Puolustusministeriön ja Museoviraston yhteistyönä on inventoitu 1980-luvun alussa maamme vanhoja kasarmialueita. Myös vankiloista on laadittu kattava inventointi. Kolme viime mainittua inventointia ei ole julkaistu.

Museotiet ja -sillat kuuluvat Tiehallinnon museokokoelmiin. Nimettyjä museokohteita on tällä hetkellä koko maassa yhteensä 59, ja kohteet ovat tiellä liikkujien tutustuttavissa eri puolilla maata. Hämeessä museoteitä on yksi, Hämeen härkätie Lopen ja Rengon alueilla. Museosilloja on kolme: Tönnön silta Orimattilassa, Mierolan silta Hattulassa ja Alvettulan silta Hauholla. Museokohteiden tilaa ja kokoelman edustavuutta selvitettiin vuonna 2006.

Kohdassa 4.1 on kerrottu tarkemmin rakennus-suojelulainsäädännöstä ja sektorikohtaisista suojelusopimuksista.

Hämäläinen rakennusperintö tunnetaan aiempaa paremmin

Maakuntien liitot ovat päivittäneet aiemmat Kanta-Hämeen ja Päijät-Hämeen kulttuurihistorial-

liset kohteet -julkaisunsa. Hämeen liitto on julkaissut vuonna 2003 Kanta-Hämeen maakunnallisen rakennusinventoinnin Rakennettu Häme. Päijät-Hämeen maakunnallinen rakennusinventointi on valmistunut vuonna 2005. Rakennusinventoinnit on laadittu tausta-aineistoksi maakuntakaavojen tekoa varten, mutta teoksia voi käyttää myös muun suunnittelun tausta-aineistona, opetuksessa ja ympäristökasvatuksessa, kotiseututyössä sekä kulttuurimatkailun kehittämisessä.

Hämeen kuntien oma rakennusperinnön inventointi on edennyt edellisellä kulttuuriympäristö-ohjelmakaudella huomattavasti. Lähes kaikissa kunnissa rakennuskantaa on inventoitu. Inventointitieto vanhenee ajan kuluessa ja arvostusten muuttuessa, joten nyt haasteena on pitää tehdyt selvitykset ajantasaisina.

Hämeenlinnassa ja Heinolassa on kansalliset kaupunkipuistot

Kansallinen kaupunkipuisto on kaupunkimaisessa ympäristössä sijaitseva alue, joka on koettu kulttuuri- tai luonnonmaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden tai kaupunkikuvallisten, sosiaalisten, virkistysellisten tai muiden erityisten arvojen perusteella tärkeäksi ja säilyt-

tämisen arvoiseksi. Kansallisen kaupunkipuiston perustamisesta määrätään maankäyttö- ja rakennuslaissa (68–70 §). Kansallisen kaupunkipuiston tulee olla laaja, häiriötön ja yhtenäinen ja sen tulee liittyä välittömästi ilman selvää rajaa kaupungin ulkopuolisiin luonnonalueisiin tai ympäröivään maaseutuun. Puiston alkupään tulee kuitenkin olla kaupungin ydinkeskustassa tai sen välittömässä läheisyydessä. Hämeen molemmissa maakunnissa sijaitsee yksi kansallinen kaupunkipuisto, Kanta-Hämeessä Hämeenlinnassa ja Päijät-Hämeessä Heinolassa. Forssassa on kansallisen kaupunkipuiston hanke vireillä.

Hämeenlinnan kansallinen kaupunkipuisto Vanajaveden äärellä on perustettu vuonna 2001, ja se on Suomen ensimmäinen ja maailman toinen kansallinen kaupunkipuisto. Puisto on yhtenäinen, noin kuusi kilometriä pitkä ja jopa viisi kilometriä leveä kokonaisuus aivan rakennetun keskustan tuntumassa, Hämeen linnan ja Aulangon alueella. Puiston alueen rakennuskanta on iältään kerroksellista, aina esihistorian ajoista nykyarkkitehtuuriin saakka. Luonnonympäristö on samoin vaihtelevaa, sillä siinä näkyvät erämaa-Suomen, vauraan kulttuuri-Suomen ja runebergiläistopeliaaniset maisemaihanteet.

Heinolaan on perustettu kansallinen kaupunkipuisto vuonna 2002. Alue edustaa veden äärelle, hyvien kulkuyhteyksien päähän syntynyttä sisämaan hallinto-, koulu- ja kylpyläkaupunkia. Eri-ikäiset puistot 1700-1950-luvun rakennuskannalla täydennettyinä kertovat aikakausiensa tyyliihanteista. Puistoon kuuluu myös saaria ja laajoja metsäalueita, joiden luonto on erityisen monimuotoista.

Forssan kansalliseksi kaupunkipuistoksi esitetään puistoalueiden ja metsäisten viheralueiden ketjua Loimijoen ympärillä. Vanhimmat ketjun puistoista ovat 1800-luvulta peräisin olevat Viksbergin kartanon puisto ja Yhtiönpuisto. Alue alkaa kaakosta Tammelan kulttuurimaisema-alueelta, kulkee keskustassa teollisuusperinnön historiallisen rakennuskannan läpi ja jatkaa luoteeseen Loimijoen-Jänhijoen kulttuurimaisemaa kohden. Teknillisen korkeakoulun maisema-arkkitehtuurin harjoitustyönä toteutettu Forssan kansallisen kaupunkipuiston esiselvitys on perusteellinen analyysi alueen luonnosta, kulttuuriperinnöstä ja tilasta.

Oitin asemaympäristö vuosilta 1867–69 on suojeltu vuoden 1998 rautatieasema-alueiden suojelusopimuksessa. Kuva: Päivi Siikaniemi

Säilyneitä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun asemaympäristöjä Hämeessä

* Vuoden 1998 rautatieasema-alueiden suojelusopimukseen sisällytetyt on merkitty tähdellä.

Rataosuus Helsinki-Hämeenlinna 1857-62

- Turengin asema* 1860-62
- Leppäkosken asemanseutu 1800- ja 1900-luvut*
- Hämeenlinnan asema* 1921

Rataosuus Hämeenlinna-Tampere-Turku 1874-76

- Parolan asema 1918
- Iittalan pysäkin asuinrakennus 1895
- Ypäjän asema 1888

Rataosuus Humppila-Forssa 1898

- Minkiön asemarakennus ja kapearaiteinen muoseorautatie Jokioinen-Minkio 1898

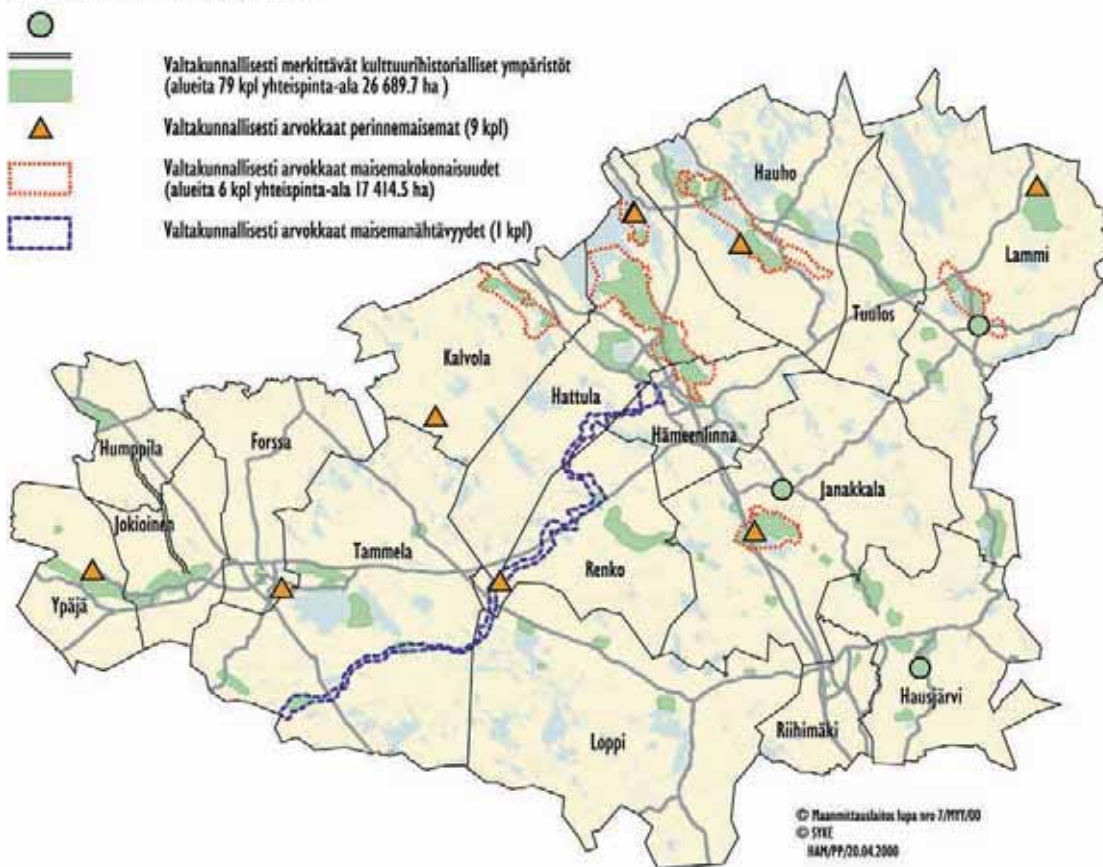
Rataosuus Riihimäki-Vainikkala 1867-70

- Riihimäen rautatiepuiston asuinalue* 1858-1945 ja rakennuksia varikkoalueella* 1869-1925
- Hikiän asema 1867-69
- Oitin asema* 1867-69
- Järvelän asema 1867-69
- Vesijärven asema ja asemapäällikön talo 1870
- Lahden varikkoalueen rakennukset 1870-1900
- Lahti-Heinola-radan varrella on hienoja uudempia ympäristöjä, kuten Ahtialan ja Heinolan asemaympäristöt 1930-luvun alusta. Suojeltaviksi sovitut kohteita ovat myös Lahden 1930-luvulla valmistuneet punatiilinen asemarakennus* ja kiitotavaratoimisto* sekä varikkoalueen tiilinen vesitorni* vuodelta 1957.

KANTA-HÄME

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet,
perinnemaisemat
ja rakennetut kulttuuriympäristöt

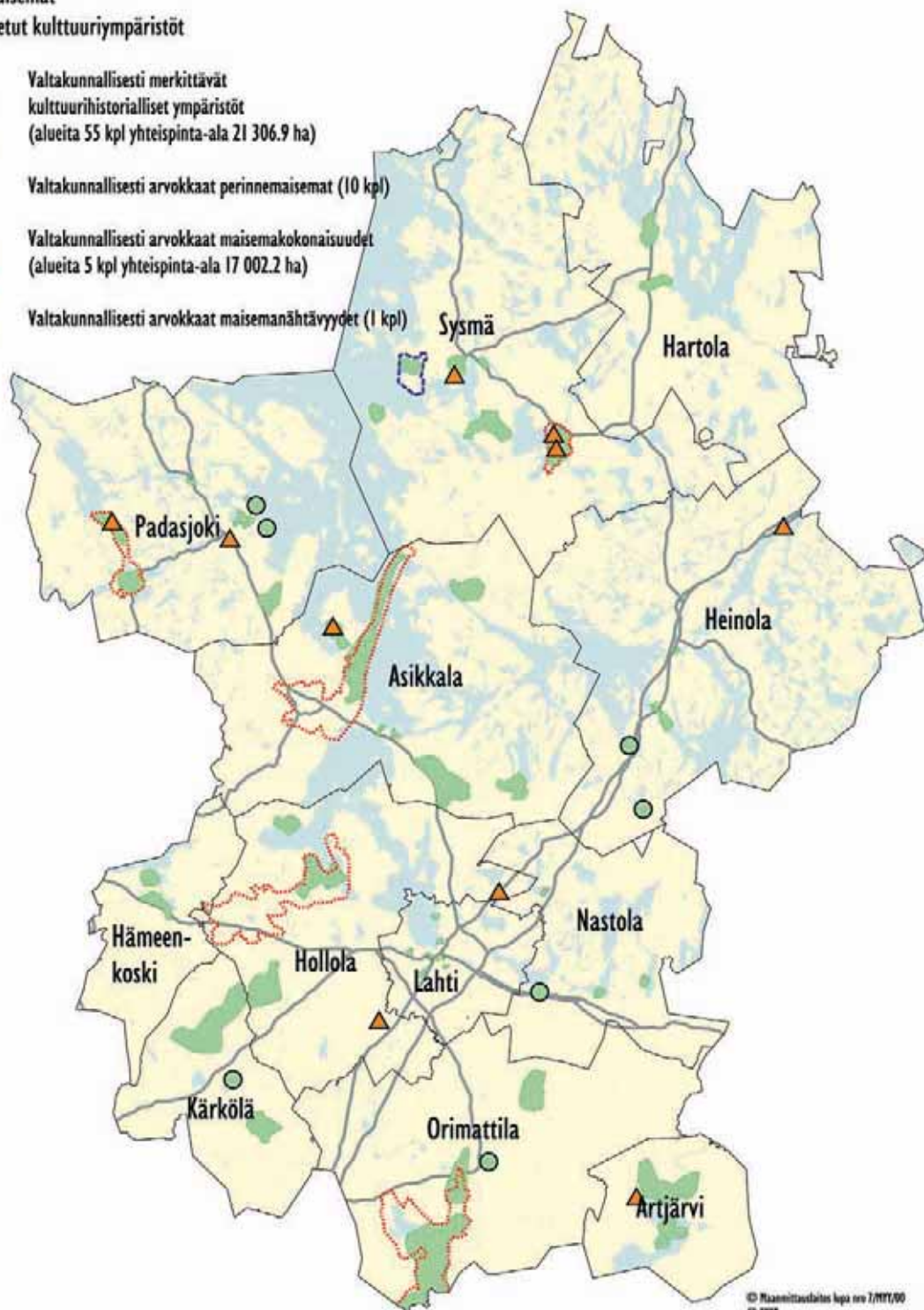

Hausjärven Turkkhaudan kulttuurimaisemaa. Kuva: Annu Tulonen

PÄIJÄT-HÄME

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet,
perinnemaisemat
ja rakennetut kulttuuriympäristöt

- Valtakunnallisesti merkittävät
kulttuurihistorialliset ympäristöt
(alueita 55 kpl yhteispinta-ala 21 306.9 ha)
- Valtakunnallisesti arvokkaat perinnemaisemat (10 kpl)
- Valtakunnallisesti arvokkaat maisemakokonaisuudet
(alueita 5 kpl yhteispinta-ala 17 002.2 ha)
- Valtakunnallisesti arvokkaat maisemanähtävyydet (1 kpl)

© Maanmittauslaitos logo nro 7/MTY/00
© SYKE
HAM/PP/20.04.2000

Kulttuuriympäristö on kulttuurista pääomaa, jonka taloudellista arvoa ja merkitystä on vaikea mitata. Kulttuuriympäristöllä on kuitenkin etunaan tekijöitä kuten elämyksellisyys, historia ja ainutlaatuisuus. Kuvassa Mustajärven aitan pärekattotyöt Lammin Evolla Ahomansikka-hankkeessa. Kuva: Luonto-Liiton Hämeen piiri ry., Kaija Helle

3 Toimintaohjelma 2007–2013

3.1 Tietoa, tahtoa ja taitoa – tavoitteet kulttuuriympäristömme hoidolle

Luonto ja kulttuuriperintö ovat laajasti tunnustettu osa Hämeen identiteettiä ja imagoa. Alueellinen ja paikallinen omaleimaisuus on myös arvostettu kilpailutekijä ja houkuttelevana asumisen ja yrittämisen ympäristönä kulttuuriympäristö on mitattavissa myös taloudellisena arvona. Kulttuuriympäristön hoidon ohjelmoinnilla edistetään hyvän ympäristön säilymistä ja hallittua muutosta ympäristön kehittyessä. Kulttuuriympäristöohjelmalla vahvistetaan hämäläisen luonnon- ja kulttuuri- maiseman arvostusta ja luodaan edellytyksiä sen menestyksekkäälle hoidolle. Säännöllisin väliajoin päivitettävän ohjelman tarkoitus on tavoitteiden asettamisen rinnalla arvioida kulttuuriympäristömme ja sen hoidon tilaa ja tulevaisuuden näky- miä.

Ohjelma on luonteeltaan tavoiteohjelma, johon on kirjattu sekä yleisiä että konkreettisia tavoitteita. Yleiset tavoitteet ovat jatkuvia ja niillä korostetaan kulttuuriympäristön vaalimisen merkitystä kaikessa toiminnassa. Konkreettiset tavoitteet on tarkoitettu saadaan toteutetuiksi tai edistymään vuosina 2007–2013.

Suurimman vastuun hämäläisen kulttuuriympäristön hoidosta kantavat maan- ja kiinteistönomistajat, ja usein heidän pitkäjänteinen työnsä näkyy kulttuuriympäristössämme. Tällä kulttuuriympäristöohjelmalla pyritään edistämään kulttuuriympäristön hoitamista alueellisella, yleisellä tasolla. Samalla kannustetaan kuntia ja muita paikallisia ja alueellisia toimijoita sitoutumaan tavoitteelliseen työhön kulttuuriympäristöjen hyväksi omissa toimintaohjelmissaan.

Edellisen, vuosille 2000–2006, ajoitetun Hämeen kulttuuriympäristöohjelman tavoitteet ovat toteutuneet hyvin. Esimerkiksi rakennusperintöä on inventoitu lähes kaikissa kunnissa, alueellinen tieto rakennetusta ympäristöstä ja maisemasta on

Forssan Keskuskadulle rakennettiin vuonna 1906 Forssan Elävien Kuvien teatteri. Se on Suomen vanhin maaseudulle rakennettu elokuvateatteri. Teatteri peruskorjattiin alkuperäiseen käyttötarkoitukseensa vuonna 2001. Kuva: Ville Koivisto

Kalastajatorpat ja venevarastot ovat Hämeestä lähestulkoon kokonaan kadonneita rakennustyyppisiä. Kuvassa on Padasjoen Maakesken kylän venevarasto Päijänteen rannassa. Kuvat: Teija Ahola

lisääntynyt ja arkeologiset selvitykset antavat tietoa varhaisimmasta asutuksestamme. Henkilöresurssit ja asiantuntemus kulttuuriympäristön hyväksi tehtävässä työssä ovat lisääntyneet. Hämeessä toimii kolme kuntien yhteistä aluearkkitehtia ja Museoviraston Hämeenlinnan toimisto avattiin vuonna 2006. Maankäytön suunnittelussa ja rakentamisen ohjauksessa kulttuuriympäristön merkitys tunnistetaan aiempaa paremmin.

Maailma muuttuu ja kulttuuriympäristö arvostuksineen sen mukana. Kulttuuriympäristöselvitysten jatkuvaan täydentämiseen ja päivittämiseen on varauduttava. Tiedon lisääntyessä haasteeksi nousee sen tulkinta ja hyödyntäminen kulttuuriympäristöön kohdistuvassa suunnittelussa, hoidossa ja ylläpidossa.

Hämäläisen kulttuuriympäristön hoidon nykytilanteeseen perustuen tässä ohjelmassa asetetaan kolme tavoitekokonaisuutta. Tavoitteiden toteutumiseen vaikuttavat monet hämäläiset toimijat. Ohjelman tavoitekokonaisuuksissa on esitetty toimenpiteitä ja niille keskeisimmät toteuttajat. Kulttuuriympäristöryhmä seuraa ohjelman toteutumista vuosittain ja asettaa ohjelman mukaisia lähivuosien tavoitteita hämäläisen kulttuuriympäristön hoidolle.

Tavoitekokonaisuudet

1. Hämäläinen paikan henki – kulttuuriympäristö vahvuudeksi
2. Ympäristö muuttuu ja täydentyy – suojelua ja kehittämistä
3. Talous kuntoon – sijoitus tulevaisuuteen

Painopisteet

- *Identiteetti ja kulttuuriympäristötietoisuus*
- *Maisematutkimus ja maiseman hoito*
- *Korjausrakentaminen*
- *Tiedon hyödyntäminen suunnittelussa ja elinkeinotoiminnassa*

3.2 Hämäläinen paikan henki – kulttuuriympäristö vahvuudeksi

Strategiat ja ohjelmat

Tavoitteena on, että kulttuuriympäristön arvojen säilyttämisen näkökulma sisältyy kaikkeen elinympäristöömme kohdistuvaan toimintaan. Kulttuuriympäristön vaaliminen on pitkäjänteistä, jatkuvaa ja monen eri toimijan ja hallintokunnan työtä. Kulttuuriympäristön arvojen kirjaaminen tavoitteellisesti kehittämisstrategioihin ja tavoiteohjelmiin luo kestävää pohjaa hyvälle elinympäristölle. Sovittujen yhteisten tavoitteiden perusteella voidaan toimenpiteet ja rahoitus kohdentaa mää-

rätietoisesti ja tarkoituksenmukaisesti ja saavuttaa kulttuuriympäristöön kohdistuvilla toimenpiteillä paras mahdollinen vaikuttavuus.

Paikallisen kulttuuriympäristön säilyttämisen ja kehittämisen tueksi edistetään kuntien tai maise-makokonaisuuksien kulttuuriympäristöohjelmien laatimista. Ohjelma vahvistaa oman ympäristön tunnistamista ja se on yhteinen hoidon käsikirja paikallisille asukkaille, suunnittelijoille, viran-omaisille ja päättäjille.

Paikalliset ja alueelliset tavoitteet kytkeytyvät laajempiin kehittämisohjelmiin. Maakuntien ja maakuntien liittouman sekä valtakunnalliset ja kansainväliset ohjelmat ja strategiat linjaavat alue-tason toimintaa ja luovat myös taloudellisia mah-dollisuuksia edistää kulttuuriympäristön hoitoa.

TAVOITETILA 2013	TOIMENPITEET	KESKEISET TOIMIJAT
Kulttuuriympäristön hoito on ta-voitteellista ja johdonmukaista	<ul style="list-style-type: none"> - kulttuuriympäristön hoidolle asetetaan tavoitteita aluehallinnon toimintaohjelmiin ja -suunnitelmiin - kulttuuriympäristön hoitotavoite sisällytetään kuntien ja kuntayhtymien kehittämisstrategioihin - kulttuuriympäristön hoitoon kan-nustetaan yhteisöjen, kansalais- ja ammattijärjestöjen ohjelmissa ja toiminnassa 	<p>Hämeen ja Päijät-Hämeen liitot</p> <p>Kunnat</p> <p>Hämeen ympäristökeskus</p> <p>Hämeen tiepiiri</p> <p>Hämeen TE-keskus</p> <p>ProAgria Häme</p>
Kulttuuriympäristön tuntemusta ja hoitoa edistetään alueellisella kulttuuriympäristöohjelmalla ja paikalli-silla kulttuuriympäristöohjelmilla	<ul style="list-style-type: none"> - laaditaan paikallisia kulttuuriympä-ristöohjelmia ja käyttö- ja hoito-suunnitelmia 	<p>Alueelliset maaseudun kehittämisen toimintaryhmät</p> <p>Yhdistykset ja yhteisöt</p>
Kansainvälisiä ja kansallisia sopi-muksia noudatetaan	<ul style="list-style-type: none"> - lisätään maisematietoisuutta, hoi-detaan, kunnostetaan ja suojellaan maisemia - rakennusperintöä suojellaan ja turvataan siihen liittyvän tiedon saatavuus - rekisteröidään ja suojellaan arkeo-loginen kulttuuriperintö - tuetaan kulttuuriperinnön arvojen säilyttämistä - kehitetään kansainvälistä yhteis-työtä 	

Asiantuntemus, tiedonhallinta ja neuvonta

Kulttuuriympäristön hoitamisessa tarvitaan asiantuntemusta ja tietoa arkeologiasta, kulttuurihistoriasta, maisemasta ja maisemanhoidosta, eri aikakausien rakennustekniikasta ja tyylipiirteistä, täydennysrakentamisen periaatteista ja kaavoituksesta. Aluehallinnon ja kuntien henkilöresurssien tulee olla riittävät, jotta kulttuuriympäristön hoidon edellyttämät neuvonta- ja viranomaistehtävät voidaan hoitaa ammattitaitoisesti.

Kulttuuriympäristöön kohdistuvat toimenpiteet suunnitellaan ja toteutetaan usein konsulttivoimin. Tilaajalla on ensisijainen vastuu valita kullekin hankkeelle asiantunteva ja kulttuuriympäristön arvot tunnistava suunnittelija.

Tieto hämäläisestä rakennusperinnöstä on lisääntynyt ja tarve sen vaalimiseen on vahvistunut. Eri puolilla maata toimii korjausrakentamiskeskustoja, jotka edistävät säilyttävien korjaustapojen yleistymistä ja vastaavat korjausrakentajien tiedon tarpeeseen. Hämeessä korjausrakentamisen neuvontaa ei ole riittävästi. Asiantuntevaa rakennusperinnön korjausneuvontaa tulee alueellamme lisätä.

Jokiaisten kartanon sisäporras. Kuva: Annu Tulonen

TAVOITETILA 2013	TOIMENPITEET	KESKEISET TOIMIJAT
Kulttuuriympäristön hoitamiseen on riittävät asiantuntijaresurssit	<ul style="list-style-type: none">- säilytetään nykyiset museotoimen ja aluearkkitehtitoiminnan resurssit- aloitetaan aluearkkitehtitoiminta toiminnan ulkopuolella olevissa Päijät-Hämeen kunnissa- vakiinnutetaan Museoviraston Hämeenlinnan toimiston toiminta- työllistetään harjoittelijoita tulevaisuuden asiantuntijoiksi	Hämeen ja Päijät-Hämeen maakuntamuseot Museoviraston Hämeenlinnan toimisto Kunnat Hämeen ja Päijät-Hämeen liitot
Kulttuuriympäristöön kohdistuva suunnittelu ja toiminta on ammattitaitoista ja korkealaatuista	<ul style="list-style-type: none">- edellytetään asiantuntijuutta ja pätevyyttä inventoijilta, suunnittelijoilta ja hoitotoimien toteuttajilta- koulutetaan kulttuuriympäristön hoidon ja suunnittelun asiantuntijoita	Hämeen ympäristökeskus Hämeen TE-keskus ProAgria Häme Oppilaitokset
Korjausrakentamisen asiantuntijaneuvontaa on helposti saatavilla.	<ul style="list-style-type: none">- perustetaan maakunnallisia korjausrakentamisverkostoja ja korjausrakentamiskeskukset Hämeeseen	Yritykset Yhdistykset Ministeriöt
Tietoa hallitaan ja tallennetaan	<ul style="list-style-type: none">- tiedon hallintaa, dokumentointia ja seurantaä kehitetään- liitetään inventoinnit paikkatietojärjestelmiin- tuotetaan yhteensopivia paikkatietoaineistoja ja tietokantoja- kehitetään selainpohjaisia karttaohjelmia	Kirjastot Arkistot

Katukiveyksen tekoa Hämeenlinnan Reskalla. Kuva: Irmeli Kaartokallio

Yhteistyö

Kulttuuriympäristön vaaliminen on yhteistyötä eri toimijoiden kesken. Kokonaisuuden hallintaan tarvitaan eri alojen ammatillista asiantuntemusta ja käytännön toimintaa. Yhteistyössä nähdään selkeämmin myös ne ympäristön ja toiminnan ongelmat ja puutteet, joihin voimavaroja tulisi suunnata.

Oppilaitosten tutkimustoimintaa ja opiskelijoiden harjoitus- ja opinnäytetöitä kulttuuriympäristön alalta voitaisiin merkittävästi lisätä nykyisestä. Se edellyttää aktiivisuutta oppilaitoksilta, kunnilta ja alueviranomaisilta. Yhdistysten ja järjestöjen toiminta ja rahoitusmahdollisuudet kohdistuvat usein myös kulttuuriympäristöihin. Yhteistyötä tekemällä ja voimavaroja yhdistämällä olisi mahdollista kohdistaa resursseja nykyistä paremmin.

Kulttuuriympäristön hoidossa on löydettävissä yhteisiä tavoitteita yli kunnan, maakunnan ja valtakunnan rajojen. Alueellisesti laaja yhteistyö ja hankkeet avaavat uusia näkökulmia ja luovat mahdollisuuksia kulttuuriympäristön hoidon edistämiseen ja hoitomenetelmien kehittämiseen.

TAVOITETILA 2013	TOIMENPITEET	KESKEISET TOIMIJAT
Yhteistyö hämäläisten kulttuuriympäristötoimijoiden kesken on vakiintunut ja vahvistunut	<ul style="list-style-type: none"> - kehitetään kulttuuriympäristöryhmän toimintaa - aloitetaan ja vakiinnutetaan yhteistyö Museoviraston Hämeenlinnan toimiston kanssa - lisätään alueellisten toimijoiden keskinäistä vuorovaikutusta ja tiedonvälitystä 	Hämeen ympäristökeskus Hämeen ja Päijät-Hämeen liitot Hämeen ja Päijät-Hämeen maakuntamuseot Museovirasto Hämeenlinnan toimisto Hämeen TE-keskus ProAgria Häme Hämeen taidetoimikunta Kunnat Aluearkkitehdit Hämeen ja Päijät-Hämeen kylät ry. Maaseudun kehittämisen toimintaryhmät Ammattikorkeakoulut Yliopistot ja korkeakoulut Etelä-Suomen liittouma Museovirasto Ympäristöministeriö MMM/Maaseutupolitiikan ryhmä Pohjoismaiden ministerineuvosto
Yhteistyö oppilaitosten kanssa on lisääntynyt	<ul style="list-style-type: none"> - edistetään kulttuuriympäristön tutkimusta sekä laaditaan harjoitus- ja opinnäytetöitä kulttuuriympäristöstä 	
Kansalliset ja kansainväliset yhteistyöverkostot toimivat	<ul style="list-style-type: none"> - edistetään kuntien, maakuntien ja maiden rajat ylittävää yhteistyötä kulttuuriympäristön hoidossa - liitetään kansainvälisiin verkostoihin 	

Julkaisut ja viestintä

Kulttuuriympäristöstä kertyvä tieto pitää saada mahdollisimman laajasti kaikkien käyttöön. Tiedon välittäminen ja tietoisuuden lisääminen luovat yhteistä arvopohjaa ja muuttavat asenteita kulttuuriympäristömyönteisiksi. Ajantasainen, helposti saatavilla oleva ja soveltamiskelpoinen tieto auttaa näkemään kulttuuriympäristön vahvuudet ja ohjaa toimintaa kulttuuriympäristön arvoja säilyttävään suuntaan. Tieto lisää ymmärrystä ja ymmärrys lisää arvostusta.

Riittävä tieto on ensisijainen edellytys kulttuuriympäristön säilymistä ja kulttuurisesti kestävästä kehityksestä edistävillä päätöksillä ja toimilla. Yhteistyö viestimien kanssa ja aktiivinen tiedottaminen ajankohtaisista kulttuuriympäristöhankkeista herättävät julkista keskustelua kulttuuriympäristöstä ja sen arvoista.

Tietoa tuotetaan yhä enemmän sähköisenä ja paikkaan sidottuna tietona, jolloin tietoa on verkostoviestien kautta levitettävissä hyvinkin kattavasti. Kulttuuriympäristötietoa kertyy myös opinnäytteinä ja monien toimijoiden kokoamina painettuina julkaisuina tai monisteina. Eri tahojen tuottaman paperitiedon hyödyntäminen on yksi tiedon hallinnan haasteista.

Hämeenkosken Hankalan Pellavaloukku on rakennussuojelulla suojeltu kohde. Kuva: Päivi Siikaniemi

TAVOITETILA 2013	TOIMENPITEET	KESKEISET TOIMIJAT
Kulttuuriympäristötietoa on helposti saatavilla ja sovellettavissa	<ul style="list-style-type: none">- tuotetaan ja jaetaan korkeatasoisia julkaisuja kulttuuriympäristöstä, sen selvityksistä ja hoidosta- tuotetaan matkailu- ja opetus- käyttöön soveltuvaa tietoa- hyödynnetään www-sivujen ja mobiiliteknologian mahdollisuudet- linkitetään maakunnallinen kulttuuriympäristötieto rakennusperintö.fi-sivustolle- tuodaan oppilaitosten ja muiden toimijoiden tuottama tieto saataville	<p>Hämeen ympäristökeskus Hämeen ja Päijät-Hämeen liitot Hämeen ja Päijät-Hämeen maakuntamuseot Museoviraston Hämeenlinnan toimisto Kunnat Oppilaitokset Hämeen TE-keskus ProAgria Häme Yhdistykset Hämeen heimoliitto</p> <p>Hankkeiden vetäjät Tapahtumien järjestäjät Kulttuuri- ja ympäristöpalkintojen jakajat</p>
Viestintä ajankohtaisista ja esimerkiksi kulttuuriympäristötapahtumista ja -hankkeista on aktiivista	<ul style="list-style-type: none">- informoidaan eri viestimiä- tiedotetaan omissa julkaisuissa ja kotisivuilla- palkitaan esimerkillistä kulttuuriympäristötoimintaa- kannustetaan kuntia ja yhdistyksiä valtakunnallisten ja kansainvälisten teemapäivien viettoon ja tapahtumien järjestämiseen	

Ympäristökasvatus ja -valistus

Perustuslain mukaan vastuu ympäristöstä kuuluu kaikille. Kulttuuriympäristökasvatus auttaa tulkitsemaan ympäristöä ja rakennuksia: mitä maisemassa näkyy, miksi ympäristö on muuttunut, miten talot on rakennettu. Kulttuuriympäristön ymmärtäminen lisää tietoisuutta ja vastuullisuutta ympäristön hoidossa ja kykyä ottaa kantaa ympäristön suunnitteluun. Ympäristössä näkyy samanaikaisesti Hämeen historia ja nykyaika.

Kulttuuriympäristö on osa hämäläistä kulttuuri-perintöä, johon liittyy sekä aineellisia että henkisiä arvoja. Paikoille luo merkityksiä ja kulttuurisia arvoja myös henkilöhistoria, kirjallisuus, musiikki ja kuvataiteet, mukaan lukien elokuvat. Ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä on löydettävissä yhteyksiä, jotka kirkastavat kuvaa kulttuuriperinnostämme ja hämäläisestä identiteetistä.

Lasten ja nuorten innostus ja osaaminen luovat tulevaisuuden mahdollisuuksia hyvän ympäristön vaalimiseen. Edellytyksenä on kulttuuriympäristökasvatuksen sisältyminen opetussuunnitelmiin ja innostavan opetusmateriaalin saatavuus. Kulttuuripolkuja ja opetuskohteita olisi järjestettävissä jokaisessa kunnassa.

Luottamushenkilöiden ja viranomaisten tulee ottaa kulttuuriympäristö huomioon kaikessa

päätöksenteossa. Tieto kulttuuriympäristömme arvoista auttaa tunnistamaan kulttuuriympäristön vaalimiseen liittyvän vastuun. Koulutuksella ja seminaareilla jaetaan tietoa myös kansalaisille hyvistä kulttuuriympäristön hoitotavoista.

Riukuaitaa maatalouden esittelypuisto Elonkierrosta Jokioissa. Kuva: Annu Tulonen

TAVOITETILA 2013	TOIMENPITEET	KESKEISET TOIMIJAT
Kulttuuriympäristöön liittyvät arvot, vastuut, velvoitteet ja toimitavat ovat yleisesti tunnettuja ja niistä keskustellaan	<ul style="list-style-type: none">- järjestetään vuosittain kulttuuriympäristöaiheisia tilaisuuksia viranomaisille ja kansalaisille- pidetään kulttuuriympäristön hoitohankkeiden yhteydessä koulutus- ja seminaaripäiviä- pidetään vuosittaisena aiheena kuntien kehittämiskeskusteluissa	Hämeen ympäristökeskus Hämeen ja Päijät-Hämeen liitot Hämeen ja Päijät-Hämeen maakuntamuseot Museoviraston Hämeenlinnan toimisto Kunnat Päiväkodit, perusopetuksen koulut, lukiot
Kouluissa, oppilaitoksissa ja muilla toimijoilla on kulttuuriympäristöaiheista opetusta ja kansalaiskasvatusta	<ul style="list-style-type: none">- kannustetaan oppilaitoksia ja kuvataidekouluja kulttuuriympäristöopetukseen- tuotetaan opetukseen soveltuvaa paikallista kulttuuriympäristötietoa- järjestetään kulttuuriympäristöaiheisia luentosarjoja ja seminaareja- kehitetään ympäristö- ja historia-kasvatuksen toimintoja ja tapah-tumia	Kansalaisopistot, avoimet yliopistot ja ammattikorkeakoulut Kuvataidekoulut Paikalliset yhteisöt ja yhdistykset Hämeen taidetoimikunta Hämeen heimoliitto Yhdistykset ja yhteisöt Hankkeiden vetäjät
Hämäläinen kulttuuriperintö ja kulttuuriympäristö koetaan entistä vahvempaa identiteettitekijänä	<ul style="list-style-type: none">- selvitetään paikkoihin liittyvää henkilö-, kirjallisuus-, musiikki-, elokuva- ja taidehistoriaa	

3.3 Ympäristö muuttuu ja täydentyy – suojelua ja kehittämistä

Arkeologinen kulttuuriperintö

Arkeologinen kulttuuriperintö eli kiinteät muinaisjäänne-tykset ovat hämäläisten vanhinta historiaa. Tutkimusmenetelmien ja tiedon lisääntyessä kuva asutuksen leviämisestä, Hämeen asutusrakenteesta ja elinkeinohistoriasta kirkastuu. Paikat ja maisemat saavat uusia merkityksiä ja hämäläisen kulttuuriympäristön kiinnostavuus myös matkailukohteena lisääntyy.

Inventointimenetelmät ja menetelmät kehittyvät kaiken aikaa, ja tehtyjä inventointeja tulee johdonmukaisesti päivittää ja täydentää. Kiinteitä muinaisjäänne-tyksiä on viime vuosina inventoitu Kanta-Hämeen länsiosissa, missä aiemmat inventoinnit olivat puutteellisia tai lähes kokonaan tekemättä. Päijät-Hämeessä on maakuntakaavan selvityksenä päivitetty muinaisjäänneinventointeja.

Historiallisen ajan muinaisjäänne-tysten kattava inventointi on Kanta- ja Päijät-Hämeessä tulevaisuuden tavoitteena. Kokonaiskuvan muodostamiseksi muinaisjäänne-tysten inventointi tulisi tehdä riittävän laajoina aluekokonaisuuksina.

Pakaraisten hakamaata Lammilla. Kuva: Maritta Liedenpohja-Ruuhijärvi

Suunniteltaessa maankäyttöä tulee tuntee alueen mahdollinen arkeologinen perintö. Maankäyttö- ja rakennuslaki edellyttää, että kaavoitus perustuu riittäviin selvityksiin. Siksi maankäytön suunnittelulla on mahdollista edistää mm. kulttuuriympäristön arvojen säilymistä.

TAVOITETILA 2013	TOIMENPITEET	KESKEISET TOIMIJAT
Arkeologinen inventointi etenee Kanta- ja Päijät-Hämeen kunnissa	- täydennetään esihistoriallisen ajan muinaisjäänneinventointeja - inventoidaan historiallisen ajan muinaisjäänne-tykset	Museoviraston Hämeenlinnan toimisto Päijät-Hämeen maakuntamuseo
Arkeologinen perintö tunnetaan ja sen säilyminen turvataan maankäyttöä suunniteltaessa	- tarvittaessa tehdään arkeologinen inventointi kaavoitettavilla alueilla - maankäytön suunnittelulla turvataan arkeologisen perinnön ja maiseman historian ymmärrettävyyden säilyminen	Hämeen ja Päijät-Hämeen liitot Kunnat Maanomistajat Yhteisöt ja yhdistykset
Arkeologisia kohteita hoidetaan ja niille opastetaan	- kartoitetaan ja hoidetaan keskeisimmät eri aikakausien kohteet oppimis- ja matkailukohteiksi - tuotetaan opastusaineistoa	Hämeen ympäristökeskus
Arkeologisesta kulttuuriperinnöstä on ajantasaiset julkaisut	- toimitetaan maakunnalliset julkaisut arkeologisesta perinnöstä	

Maisema

Tavoitteena on hoitaa ja rakentaa Hämettä siten, että hämäläinen maisema koetaan vahvana ja sen omaperäisyys ja ymmärrettävyys säilyvät myös ympäristön muuttuessa. Hämäläisen maiseman rakenne, historia ja ominaispiirteet tulee ottaa ny-

Loimijokilaakson kulttuurimaisemaa Jokioisilla.
Kuva: Annu Tulonen

kyistä paremmin huomioon maisemaan kohdistuvassa ja sitä pysyvästi muuttavassa toiminnassa. Tavoitteeseen päästään syventämällä maisematietoutta ja selvittämällä hämäläisen maiseman ominaispiirteitä kulttuuriympäristön kehiksenä.

Kulttuurimaisemat ovat vuosikymmeniä, -satoja, jopa tuhansia vuosia jatkuneen työn ja elämisen muovaamia maisemia. Maisema muuttuu koko ajan yhteiskunnan kehittyessä esimerkiksi teollisuuden, matkailun ja liikenteen vaikutuksesta. Maankäytön suunnittelu ja rakentaminen vaikuttavat merkittävästi maisemakuvaan. Hyvällä suunnittelulla uudet elementit, kuten taajamat, rakennukset ja liikenneväylät, voidaan sovittaa maisemaan sopivalla ja sitä rikastuttavalla tavalla.

Maatalouden ja metsänhoidon tehostuminen sekä viljelymenetelmien ja -kasvien muuttuminen näkyy maaseudun maisemassa. Maatalouselinkeinon harjoittaminen on myös kulttuuriympäristön hoitoa. Perinnemaisema on usein esihistoriallinen asuinpaikka, jolloin hoitaminen edellyttää molempien arvojen tuntemusta. Myös puistot ja puutarhat ovat osa omaa aikaansa kuvastavaa maisemaa.

TAVOITETILA 2013	TOIMENPITEET	KESKEISET TOIMIJAT
Hämäläisen maiseman historia ja ominaispiirteet tunnetaan	<ul style="list-style-type: none"> - syvennetään maakunnallista maisematietoutta tutkimuksin ja selvityksin - varaudutaan valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden uudelleen arviointiin - kartoitetaan hämäläinen viljelyhistoria ja vanhimmat viljelyalueet - päivitetään perinnemaisemaselvityksiä tarpeen mukaan 	<p>Hämeen ja Päijät-Hämeen liitot</p> <p>Hämeen ympäristökeskus</p> <p>Museoviraston Hämeenlinnan toimisto</p> <p>Hämeen ja Päijät-Hämeen maakuntamuseot</p>
Maankäytön suunnittelussa ja rakentamisen ohjauksessa maiseman ominaispiirteet ovat keskeisenä lähtökohtana	<ul style="list-style-type: none"> - kaavoitettavilla alueilla tehdään tarvittaessa maisemaselvitys - sovitetaan uusi rakentaminen kulttuurimaisemaan sen mittakavaan ja rakenteeseen sopivalla luontevalla tavalla - laaditaan arvokkaille maisema-alueille yleiskaavat 	<p>Hämeen TE-keskus</p> <p>ProAgria Häme</p> <p>Kunnat</p> <p>Oppilaitokset</p> <p>Hämeen tiepiiri</p>
Arvokkaille maisema-alueille ja maisemakokonaisuuksille on laadittu hoito- ja käyttösuunnitelmia	<ul style="list-style-type: none"> - käynnistetään maisemanhoitosuunnitelmia - selvitetään Vanajaveden laakson edellytykset maailmanperintökohteeksi 	<p>Suunnittelijat</p> <p>Maanomistajat</p>
Maisemakohteita ja perinnemaisemia hoidetaan säännöllisesti ja asiantuntevasti	<ul style="list-style-type: none"> - kohdennetaan selvityksiä hoito- ja käyttösuunnitelmien pohjaksi - käynnistetään maisemanhoitohankkeita - tehostetaan maisemanhoidon neuvontaa 	<p>Yhteisöt ja yhdistykset</p>

Rakennettu ympäristö

Hämeessä on lukuisia rakennusperintökohteita ja arvokkaita rakennettuja ympäristöjä. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokas rakennusperintö alueeltamme tunnetaan. Kuntien rakennusinventointi on viime vuosina ollut vilkasta ja tieto paikallisesti arvokkaasta rakennusperinnöstämme on lisääntynyt. Lähivuosien tavoitteena on kohdentaa rakennusinventointia Forssan seudun kuntiin. Oman selvityskohteensa muodostavat Hämeelle tyypilliset rakennukset ja rakennetun ympäristön kokonaisuudet, kuten kartanomiljööt puistointeen ja puutarhoineen sekä maantie- ja vesiliikenteen ympäristöt. Vanhimpien rakennusten arvostus alkaa olla itsestään selvää, mutta myös uudemmassa rakennuskannassa on varjelemisen arvoisia kohteita.

Kunnissamme ja kaupungeissamme on lukuisia, vuosikymmenien takaisia asemakaavoja, jotka eivät edistä nykyisin arvostettujen kulttuuriympäristöjen säilymistä. Näiden vanhentuneiden asemakaavojen päivittämisen aika on nyt. Suunnittelun suuri haaste on sovittaa omaa aikaamme laadukkaasti edustava uudis- ja täydennysrakentaminen olevassa olevaan ympäristöön sitä kunnioittaen ja täydentäen.

Riihimäen Allinna on rakennettu vuonna 1918 yksityistaloksi. Kuvassa on kulttuuriympäristöryhmän jäseniä.
Kuva: Annu Tulonen

TAVOITETILA 2013	TOIMENPITEET	KESKEISET TOIMIJAT
Rakennusinventointi on alueellisesti ja ajallisesti kattava ja Hämeelle tyypillisen rakennetun ympäristön teemainventointeja tehdään	<ul style="list-style-type: none"> - inventoidaan Forssan seudun kuntien rakennusperintö - laaditaan kartanoselvitys - aloitetaan 1940-1980-lukujen arkkitehtuurin inventointi - tehdään maantie- ja vesiliikenne-ympäristöjen inventointeja 	Kunnat Hämeen ympäristökeskus Hämeen ja Päijät-Hämeen liitot Hämeen ja Päijät-Hämeen maakuntamuseot
Maankäytön suunnittelun lähtökoh- tana ovat rakennetun kulttuuriym- päristön ominaispiirteet	<ul style="list-style-type: none"> - kaavoitettavilla alueilla tehdään tarvittaessa rakennusinventointi - sovitetaan lisärakentaminen ympäristön mittakaavaan ja rakentamiseen sopivalla luonteavalla tavalla - laaditaan arvokkaisiin kulttuuriympäristöihin yleiskaavat 	Museoviraston Hämeenlinnan toimisto Hämeen tiepiiri Hämeen TE-keskus
Taajamien rakennusperinnön säilyminen on turvattu ajantasaisilla asemakaavoilla	<ul style="list-style-type: none"> - päivitetään vanhentuneet asemakaavat asianmukaisin suojelumääräyksiin 	ProAgria Häme Häme-SAFA
Rakennusperinnön hoito ja korjaus on asiantuntevaa ja uudis- ja täydennysrakentaminen täydentää luontevasti kulttuuriympäristöä	<ul style="list-style-type: none"> - perustetaan korjausrakentamisverkosto - laaditaan rakennustapaohjeita kulttuuriympäristöihin - edellytetään korkealaatuista suunnittelua - edistetään arkkitehtikilpailuja - osallistutaan arkkitehtuuripoliittisten ohjelmien tekemiseen 	Suunnittelijat Rakennuttajat Kiinteistönomistajat

3.4 Talous kuntoon – sijoitus tulevaisuuteen

Hoidettu kulttuuriympäristö on valmiina olemassa olevaa laadukasta asuin- ja elinympäristöä. Sen voimavaroja ja arvoja ovat elämyksellisyys, historia ja ainutlaatuisuus. Osana kehittyvää ympäristöämme olemassa olevat vahvuudet kannattaa hyödyntää. Kulttuuriympäristöllä on kasvavaa taloudellista arvoa ja merkitystä.

Kulttuuriympäristön nostaminen Hämeen menestystekijäksi luo edellytyksiä ja tarpeita kulttuuriympäristöjen monipuoliselle tutkimukselle, hoidolle ja kehittämiselle. Kulttuuriympäristön säilyttämiseksi voimavarana muuttuvassa ympäristössä tarvitaan taloudellisia resursseja aiempaa enemmän. Kulttuuriympäristön hoitoon suunnatut varat kansallisella tasolla ovat sekä tarpeeseen nähden että muuhun ympäristönhoidon resursointiin nähden edelleen aivan liian niukat.

Tietoisuus hämäläisestä kulttuuriympäristöstä ja rakennusperinnöstä on kasvanut tehtyjen selvitysten myötä, mutta ajantasaista ja täydentävää tietoa tarvitaan jatkuvasti. Rakennusperinnön hoitoavustusten määrä tulee saada lähemmäksi

Hämeen määrältään ja laadultaan merkittävän rakennusperinnön ylläpidon tarvetta. Arvokkaiden kulttuuriympäristöjen maankäytön ja rakentamisen suunnittelun edistämiseksi tarvitaan tiedon ja taidon lisäksi myös taloudellista tukea.

Alueen kehittämistä ohjaavien alueellisten, valtakunnallisten ja EU:n rahoitteisten ohjelmien sisältöön ja tavoitteisiin vaikuttamalla on mahdollista edistää rahoituksen saamista kulttuuriympäristön hoitoon. Käytettävissä olevia avustuksia ja muita taloudellisia tukia hallinnoidaan useilla eri tahoilla ja rahoituksen määrät ja painopisteet muuttuvat kaiken aikaa. Eri toimijoiden verkostoitumisella rahoitusmahdollisuuksien vaikuttavuutta voidaan parantaa. Esimerkiksi kulttuuriympäristön autenttisuuteen ja ainutlaatuisuuteen perustuvilla kulttuurin ja elinkeinojen kehittämishankkeilla voidaan edistää myös kulttuuriympäristön hoitoa.

EU:n ohjelmakaudella 2007–2014 Suomessa on vain kaksi rakennerahastoa (EAKR ja ESR), joilla molemmilla on omat alueelliset toimintaohjelmansa. Uudella ohjelmakaudella painottuvat kilpailukyvyyn edistäminen ja työpaikkojen luominen. Rajat ylittävälle yhteistyölle luo mahdollisuuksia Euroopan alueellinen yhteistyö (Interreg) –ohjelma.

TAVOITETILA 2013	TOIMENPITEET	KESKEISET TOIMIJAT
Kulttuuriympäristöön kohdistuva rahoitus on lisääntynyt	<ul style="list-style-type: none"> - esitetään toiminta- ja rahoitusohjelmiin kulttuuriympäristöjen hoidon ja kehittämisen tavoitteita - pyritään lisäämään valtion alueelle osoittamia määrärahoja - haetaan aktiivisesti kansallista ja kansainvälistä rahoitusta 	<p>Hämeen ja Päijät-Hämeen liitot</p> <p>Hämeen ympäristökeskus</p> <p>Hämeen ja Päijät-Hämeen maakuntamuseot</p>
Kulttuuriympäristön hoitoa tuetaan verotuksellisin sekä tuki- ja työllistämisperusteisin keinoin	<ul style="list-style-type: none"> - pyritään ylläpitämään ja edistämään valtakunnallisia keinoja kulttuuriympäristön hoidon taloudelliseen tukemiseen 	<p>Museoviraston Hämeenlinnan toimisto</p> <p>Kunnat</p>
Kulttuuriympäristöselvityksiin ja niiden päivittämiseen on riittävät taloudelliset resurssit	<ul style="list-style-type: none"> - kohdennetaan määrärahoja inventointien ja kulttuuriympäristöohjelmien laatimiseen ja ajantasaisina pitämiseen 	<p>Seurakunnat</p> <p>Maaseudun kehittämisen alueelliset toimintaryhmät</p>
Rakennusperinnön hoitoavustuksiin suunnatut määrärahat vastaavat tarvetta ja kohdentuvat tarkoituksenmukaisesti	<ul style="list-style-type: none"> - kehitetään yhteistyömalleja - kehitetään jakoperusteita - lisätään kysyntää 	<p>Hämeen TE-keskus</p> <p>ProAgria Häme</p>
Kulttuuriympäristöjen kaavoitukseen ja rakennustapaohjeistukseen on saatavilla taloudellista tukea	<ul style="list-style-type: none"> - kohdennetaan avustuksia ja rahoitusta arvokkaiden kulttuuriympäristöjen hoidon suunnitteluun 	<p>Yrittäjät</p> <p>Etelä-Suomen liittouma</p>
Kulttuuriympäristön hoito on osana kulttuurin ja elinkeinojen kehittämishankkeita	<ul style="list-style-type: none"> - tuetaan hankkeita, joiden toteutuminen tekee kulttuuriympäristöä tunnetuksi tai toteuttaa kulttuuriympäristön hoidon muita tavoitteita 	<p>Ministeriöt</p>

KULTTUURIYMPÄRISTÖN HOITO ERI TASOILLA

	OHJELMAT	TOIMIJAT	TAVOITTEET	TEHTÄVÄT
KANSALAISTASO - hoitaa	VASTUU OMASTA YMPÄRISTÖSTÄ - henkilökohtainen näkemys - kyläsunnitelmat - yhteisöaloiteohjelmat (LEADER ym.)	- omistaja, haltija - kylätoimikunnat, asukas yhdistykset - kotiseutu- ja kulttuuriyhdistykset ym. - yhteisöt	- oman ympäristön arvojen ja ongelmien tiedostaminen - elinkeinollisen hyödyn oivaltaminen - toimintamahdollisuuksien ja -tapojen tuntemus - ympäristöä vaaliva omaehtoinen toiminta ja yhteistyö	- oman ympäristön asiantuntemus - ylläpito, kunnostaminen, rakentaminen - ympäristön ja maiseman hoito - perinteen jatkaminen ja tallentaminen
KUNTATASO - toteuttaa	VASTUU PAIKALLISESTA YMPÄRISTÖSTÄ - kulttuuriympäristöohjelmat - kuntastrategiat - paikallisagendat	- kuntalaiset - kunnan kulttuuriympäristönhoidon yhteistyöryhmä - luottamushenkilöt ja kunnan viranomaiset - paikallismuseot - koulut, oppilaitokset	- paikallisten arvojen ja tavoitteiden määrittely - identiteetin vahvistaminen - kulttuuriympäristön vetovoimaisuuden ja taloudellisen hyödyn yhdistäminen - kunnan kehittäminen kulttuuriympäristöarvoja säilyttäen ja niihin tukeutuen	- paikallisen asiantuntemuksen turvaaminen (esim. aluearkkitehti) - kulttuuriympäristöinventoinnit - kaavoitus ja sen uusiminen - rakentamisen ohjaus ja valvonta - ympäristötietoisuuden lisääminen - ympäristönhoitohankkeet
ALUETASO - ohjaa	VASTUU HÄMÄLÄISEN YMPÄRISTÖNHOIDON EDISTÄMISESTÄ - Hämeen kulttuuriympäristöohjelma - aluekehittämisohjelmat - rakennerahasto-ohjelmat - maaseutuohjelma - metsäohjelma - Hämeen kulttuuristrategia	Hämeen: - ympäristökeskus, TE-keskus, tiepiiri, ProAgria Häme, taidetoimikunta, kulttuuriympäristönhoidon yhteistoimintaryhmä - Hämeen ja Päijät-Hämeen liitot ja maakuntamuseot - Metsäkeskus Häme Uusimaa - Etelä-Suomen lääninhallituksen sivistysosasto - Museoviraston Hämeenlinnan toimisto	- kansallisten ja alueellisten tavoitteiden yhdistäminen ja välittäminen paikallistasolle - alueellisten arvojen määrittely ja vahvistaminen - kulttuuriympäristön laadun parantaminen - riittävän rahoituksen ja henkilöstön varmistaminen - yhteistyön lisääminen	- alueellisen asiantuntemuksen turvaaminen - maakuntakaavoitus, aluekehittäminen - kuntien ohjaus - tiedotus- ja julkaisutoiminta - koulutus, neuvonta, ympäristökasvatus - inventointi, tutkimus - rahoituksen suuntaus - suojelupäätökset
KANSALLINEN TASO - luo edellytyksiä	VASTUU SUOMALAISEN KULTTUURIYMPÄRISTÖN SÄILYMEDELLYTYKSIÄ - maisema-aluejärjestelmän mietintö - arkkitehtuuripoliittinen ohjelma - hallitusohjelma - valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet - rakennusperintöstrategia ja -ohjelma - maaseuturakentamisen kehittämisstrategia - museopoliittinen ohjelma - Tiehallinnon ympäristöohjelma - järjestöjen ympäristöohjelmat	- ympäristöministeriö, YM - sisäasiainministeriö, SM - opetusministeriö, OPM, Museovirasto, MV - maa- ja metsätalousministeriö, MMM - liikenneministeriö, LM (Tiehallinto) - oikeusministeriö, OM - valtakunnalliset järjestöt	- kansainvälisten ja kansallisten tavoitteiden yhdistäminen - kulttuuriympäristön hoidon ja hoitoedellytysten turvaaminen - alueidenkäyttö, rakennuskanta (YM) - maakuntien kehittäminen (SM) - muinaisjäännökset ja suojellut rakennukset (MV) - maaseudun kehittäminen (MMM) - tieympäristöt (LM)	- painopisteiden määrittely - taloudellisten resurssien ohjaus - tiedotus- ja julkaisutoiminta - aluehallinnon ohjaus - tiedonhallinnan kehittäminen - koulutuksen koordinointi - tutkimus - lainsäädäntö
KANSAINVÄLINEN TASO - linjaa	VASTUU YHTEISESTÄ YMPÄRISTÖSTÄ - UNESCO:n Maailmanperintösopimus - ICOMOSin julistukset - YK:n Rion sopimus - maisemaa ja kulttuuriperintöä koskevat yleissopimukset	- kansalaisten, kuntien, järjestöjen, yhteisöjen, maakuntien ja valtioiden välinen yhteistyö	- kulttuuriperinnön säilyminen - kansallisten kulttuuriipriteiden vahvistaminen - kulttuurin merkityksen vahvistaminen taloudellisenä voimavarana	- maailmanperintökohteiden nimeäminen ja luettelon ylläpito - sopimukset ja ohjelmat - tutkimus ja tiedon vaihto

Hämeen kulttuuriympäristöryhmä 2007

Kulttuuriympäristön hoidon esimerkkejä vv. 2000-2006

Arkeologinen kulttuuriperintö

Inventointeja:

- Arkeologiset selvitykset Lounais-Hämeessä ja Rengossa, Hämeen liitto ja Museovirasto
- Päijät-Hämeen arkeologiset kohteet, päivitys, raportti 2007

Museoviraston hoitokohteita:

- <http://www.nba.fi/fi/mjhkohteethame>

Maisema

Inventointeja:

- Hauhon, Lammin ja Tuuloksen maisemaselvitykset, Lammi-seura, Tuulos-seura ja Hauho-seura
- Hämeen maakunnallinen maisemaselvitys, Hämeen liitto, Hämeen ympäristökeskus, Hämeen ammattikorkeakoulu
- Päijät-Hämeen maisemaselvitys, Päijät-Hämeen liitto, Hämeen ympäristökeskus, Lahden ammattikorkeakoulu
- Päijät-Hämeen taajama- ja kylätarkastelu, Päijät-Hämeen maisemaselvityksen osaraportti, Päijät-Hämeen liitto, Hämeen ympäristökeskus, Lahden ammattikorkeakoulu

Kehittämishankkeita:

- KULMA-hanke, Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa, Hämeen liitto

Hoitohankkeita:

- Saksalan kartanon puiston hoito- ja käyttösuunnitelma, Hämeen ympäristökeskus
- Ahomansikka, perinnemaisemien hoitohanke, Hämeen ympäristökeskus, Luonto-Liiton Hämeen piiri ry.

Rakennettu kulttuuriympäristö

Entisöinti- ja korjaushankkeita:

- Kanta-Hämeen kirkkoympäristöt kuntoon; Forssa, Hattula, Jokioinen ja Ypäjä
- Sysmän kirkon ja kirkkoalueen kunnostus
- Nahkurinverstaas, Tammela
- Nastolan Aurinkolinna
- Aulankokeskus, Hämeenlinna, Hämeenlinnan seudun kansanterveystyön kuntayhtymän ympäristöosasto
- Vanha-Koskipää Kartanon kunnostus, Hartola
- Retulan Ylikartanon kulttuuriipaikka, navetan, alituvan, päärakennuksen ja pihapiirin kunnostus, Suomen Kulttuuriperinnön Säätiö

Inventointeja:

- Kuntien kulttuuriympäristöt -selvitys, KUKUSE; Heinola, Hartola, Hausjärvi, Orimattila, Sysmä
- Kuuden kunnan rakennuskulttuuri; Kalvola, Janakkala, Loppi, Kärkölä, Nastola, Renko

- Viiden kunnan rakennuskulttuuri; Artjärvi, Asikkala, Hollola, Hämeenkoski, Padasjoki
- Kyliä ja kortteleita, Hattulan ja Hämeenlinnan rakennuskulttuuriselvitys
- Rakennettu Häme, maakunnallisesti arvokas rakennusperintö, Hämeen liitto
- Päijät-Hämeen rakennettu kulttuuriympäristö, maakunnallisesti arvokas rakennusperintö. Päijät-Hämeen liitto

Kehittämishankkeita:

- Virtuaalivasara - Seudullinen kulttuuriympäristön inventointi-, hoito ja kehittämishanke (Forssa, Humppila, Jokioinen, Tammela, Ypäjä ym.)
- Näin on tehty, Lounais-hämäläisiä kyläkuvia, Köykkä Sirkka, Stålhammar Eeva
- Kuis sit tehdään, ohjeita rakentajalle, Köykkä Sirkka, Stålhammar Eeva,
- Forssan Kalliomäen kehittämisohjelma, Forssan kaupunki, TTY
- Hämeenlinna - Asumiskaupunki
- Kalvolan kuntakeskuksen rakennetun ympäristön parantamisprosessin kehittäminen
- Valtakunnallisesti merkittävien kulttuuriympäristöjen maankäytön suunnitelmia:
 - Hämeenlinnan Linnan kasarmien asemakaava,
 - Asikkalan Vääksyn yleiskaava,
 - Lammin Ormajärven yleiskaava,
 - Rengon Kuittilan yleiskaava,
 - Ypäjän Levän yleiskaava

Asiantuntemus

- Aluearkkitehtitoiminta laajentunut, Hämeeseen kaksi uutta aluearkkitehtia
- Museoviraston Hämeenlinnan toimisto perustettu

Ympäristökasvatus

- Euroopan rakennusperintöpäivän tapahtumat ja näyttelyt vuosittain
- Rakennusperinnön hoitopäivä vuosittain, Hämeen ja Pirkanmaan ympäristökeskukset
- 9000 Auringonkiertoa, esihistorian ja muinaistaiteen leirit, Hämeenlinnan kuvataidekoulu ARX

Viestintä ja julkaisut

WWW-sivustoja:

- www.hameenliitto.fi/kuppikivi,
- www.rakennusperinto.fi

- Esihistorian pauloissa, eteläisen Kanta-Hämeen esihistoriaa, muinaisjäännöksiä ja esinelöytöjä, Riihimäen kaupungin museo
- Inventointiraportteja ja -julkaisuja

Näiden lisäksi hämäläisen kulttuuriympäristön hyväksi tekevät lukuisat ihmiset ja yhteisöt jatkuvasti ansiokasta työtä.

INVENTOINTITILANNE

Kanta- ja Päijät-Hämeen kunnissa 2007

- rakennusinventointi paikkatietoaineistona, 15 kuntaa
- tehty, 10 kuntaa
- osittain, 3 kuntaa

©Maanmittauslaitos lupa nro 7/MYY/07
©SYKE/HAM/PV/12.3.2007

Rakennusinventointitilanne Kanta- ja Päijät-Hämeen kunnissa 2007.

Hämeenlinnaista torielämää. Kuva: Heidi Utriainen

Hämeenkosken vanha hautausmaa. Kuva: Teija Ahola

4 Lähtökohdat toiminnalle

4.1 Sopimukset, ohjelmat ja päätökset

Kansainväliset sopimukset kulttuuriperinnön suojelemiseksi

Suomalaisen kulttuuriympäristön hoitoa koskevan lainsäädännön perustana ovat kansainväliset sopimukset ja suositukset.

Unesco on Yhdistyneiden kansakuntien kasvatus-, tiede ja kulttuurijärjestö. Sen laatima **maailmanperintösopimus** (1972) on yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonvarojen suojelemisesta. Maailmanperintöluettelo sisältää seitsemän suomalaista kohdetta: Suomenlinnan, Vanhan Rauman, Petäjäveden vanhan kirkon, Verlan puuhioimon ja pahvitehtaan Jaalassa, Sammallahdenmäen pronssikautisen röykkiöalueen Ala-Satakunnan Lapissa, Merenkurkun saariston sekä Suomen lisäksi yhdeksän muun valtion alueelle ulottuvan Struven ketjun.

YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssin **Rion sopimus** "Agenda 21" vuodelta 1992 määrittelee kulttuuriympäristön hoidon osaksi kestävän kehityksen tavoitteita.

Euroopan unionin perussopimus edellyttää pyrkimystä jäsenvaltioiden kulttuurien edistämiseen kansallista monimuotoisuutta arvostaen. Kulttuuriperinnön suojeleminen on läheisyysperiaatteen mukaan kaavoitusmenettelyssä ratkaistava asia.

Euroopan kulttuuriyleissopimus eli Pariisin sopimus (1954) edistää kielten, historian ja kulttuurin opiskelua ja tutkimusta Euroopassa.

Haagin sopimus vuodelta 1954 on yleissopimus kulttuuriomaisuuden suojelusta aseellisen selkkauksen yhteydessä.

Euroopan neuvoston periaatteet **Euroopan arkkitehtuuriperinnön suojelulle** ovat vuodelta 1975.

Granadan sopimus (1985) on solmittu Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelemiseksi.

Maltan sopimus vuodelta 1992 on sopimus Euroopan arkeologisen perinnön suojelemiseksi.

ICOMOSin (International Council of Monuments and Sites) tärkein asiakirja on **Venetsian julistus** eli kansainvälinen julistus monumenttien suojelusta ja restauroinnista (1964).

Firenzen julistus vuodelta 1982 pyrkii historiallisten puistojen ja puutarhojen suojeluun.

Julistus **historiallisten kaupunkien** ja kaupunkimaisten alueiden suojelusta annettiin vuonna 1987 ja julistus **arkeologisen perinnön** hoidosta vuonna 1990.

Eurooppalainen maisemayleissopimus on maisemansuojelua, -hoitoa ja -suunnittelua koskeva yleissopimus. Sopimus ja siihen liittyvä laki saatettiin Suomessa voimaan asetuksella keväällä 2006.

Kansallisia ohjelmia ja päätöksiä

Valtioneuvoston periaatepäätös **valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista** (1995) pyrkii edistämään maisemanhoitoa maaseudun kulttuurimaisemia edustavilla arvokkailla maisema-alueilla (Maisema-aluejärjestelmän mietintö, osa II: Arvokkaat maisema-alueet). Periaatepäätös käsittää 156 aluetta, joista Hämeen alueella sijaitsee 13 arvokasta maisema-aluetta ja 10 perinnemaisemaa.

Valtioneuvoston arkkitehtuuripoliittinen ohjelma (1998) pitää rakennusperinnön vaalimista yhtenä keskeisistä arkkitehtuuripoliittikan tavoitteista. Ohjelman seurantaryhmä luovutti raporttinsa vuonna 2002. Raportin mukaan ohjelma oli kokonaisuudessaan toteutunut melko hyvin. Toimia rakennusperinnön vaalimisen eteen pidettiin keskimäärin kohtuullisen hyvinä, mutta muun muassa rakennusperinnön inventoinneissa ja kulttuuriperintöopetuksessa nähtiin kehityksen tarvetta.

Museovirasto ja Stora Enso laativat vuonna 1997 keskenään sopimuksen, jossa inventoitiin **Stora Enson teollinen perintö** ja sovittiin suojelu- luokista ja suojelun menettelytavoista.

Sopimus valtakunnallisesti merkittävien **rautatieasema-alueiden suojelusta** on ympäristöministeriön, Museoviraston, Ratahallintokeskuksen, VR-yhtymä Oy:n, Valtion kiinteistölaitoksen ja Metsäntutkimuslaitoksen yhteistyötä vuodelta 1998. Suojelusopimuksen tavoitteena on parhaiten säilyneiden asema-alueiden historiallisen luonteen säilyttäminen ja rakennusten kunnosta huolehtiminen.

Valtakunnallinen rakennusperintöstrategia ja -ohjelma 2000 käsittelee kolmea rakennetun kulttuuriperinnön kannalta merkittävää tavoitetta: rakennusperintöä koskevan tiedon ja osaamisen

lisäämistä, edellytysten luomista lainsäädännöllä ja kaavoituksella sekä toteuttaja- ja vastuutahojen toiminnan tehostamista muun muassa yhteistyön keinoin.

Strategian seurantaryhmän raportti Strategiasta toimintapolitiikkaan – Rakennusperinnön hoidon peruskivet (2004) toteaa, että tavoitteet ovat seurantajaksolla toteutuneet vain osittain. Puutteita on etenkin korjausrakentamisen käytännöissä, rakennusperinnön alan tutkimustoiminnassa, taloudellisissa ohjauskeinoissa, inventoinneissa ja kaavoituksessa. Asenneilmapiiri on muuttunut rakennussuojelulle myönteisemmäksi, mutta asenteiden tulisi paremmin muuttua teoiksi. Muuttuneessa toimintaympäristössä on tärkeää kiinnittää erityishuomiota tiedon kohtaamiseen sen tarvisijoiden kanssa ja esimerkiksi alue- ja kuntatason voimavaroihin kuntalaisten neuvonnassa ja tyhjilleen jäävän rakennuskannan ylläpidossa.

Museopoliittinen ohjelma 2000 on julkaistu opetusministeriön komiteamietintönä 31: 1999. Ohjelma tarkastelee museolaitosta kokonaisvaltaisena kulttuurihistorian, taiteen ja luonnon kansallista kulttuuripääomaa vaalivana toimijana. Kulttuuriympäristön suojelemiseksi ohjelmassa esitetään seuraavat toimenpiteet:

1. lisätään ympäristö- ja kulttuurihallinnon yhteistyötä kulttuuriympäristön suojelussa luomalla ja ylläpitämällä yhteistoimintaverkkoja.
2. kulttuuriympäristön suojelutehtäviä hajautetaan maakunnallisille museokeskuksille (maakuntamuseot, aluetaidemuseot) ja Suomen merimuseolle.
3. kulttuuriympäristön inventointia lisätään ja tehostetaan.
4. lisätään suojelun tason parantamiseen tähtäävää koulutusta kulttuuri- ja luonnonperintöalan työntekijöille, viranomaisille, päätöksentekijöille ja muille maankäytön suunnittelun erilaisissa tehtävissä toimiville.
5. kehitetään kulttuuriympäristön suojelua tukevia avustusjärjestelmiä.

Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet on hyväksytty valtioneuvostossa vuonna 2000. Maankäyttö- ja rakennuslain 24 §:n mukaan tavoitteet on otettava huomioon ja niiden toteutumista on edistettävä valtion viranomaisten toiminnassa, maakuntien suunnittelussa ja kuntien kaavoituksessa.

Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet edellyttävät kansallisen kulttuuri- ja rakennusperinnön huomioon ottamista, erityisesti rakennusperinnön kerroksellisuuden ja alueellisen vaihtelevuuden kannalta. Ympäristöä tulee kehittää sen ominaispiirteitä tukevalla tavalla ja sen suunnittelussa on edettävä maankäyttö- ja rakennuslain määräämäl-

lä tavalla. Valtakunnallisten inventointien tulee olla aina alueiden käytön suunnittelun lähtökohdina. Tällaisia ovat ympäristöministeriön mietinnöt Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (66/1992) ja Valtakunnallisesti arvokkaat rakennetut ympäristöt (16/1993). Vanhentuneet kaavat tulee päivittää, ja kaavatyöskentelyn pohjaksi on teetettävä tarpeelliset selvitykset. Kaavoituksessa on kiinnitettävä erityistä huomiota aluevarauksiin, aluerajauksiin sekä säilymistä ja suojelua ohjaaviin kaavamääräyksiin. Valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita ollaan päivittämässä.

Hallitusohjelma 2003 pyrki tukemaan rikasta kulttuuriperintöä kulttuuripolitiikalla. Kaupunkien ja asumisympäristöjen parantamiseksi tuettiin muun muassa kansallisten kaupunkipuistojen perustamista. Hallitusohjelmassa 2007 ympäristöpolitiikan tavoitteena on Suomen aseman vakiinnuttaminen korkeasta ympäristönsuojelun tasosta tunnettuna tieto- ja osaamisyhteiskuntana. Kansalaisten hyvinvointi ja taloudellinen kilpailukyky perustuvat ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä kehityksen ehdot täyttävään kulutukseen ja tuotantoon.

Suomen Tammi on Museoviraston, Opetushallituksen ja ympäristöministeriön yhteinen kulttuuriperinnön opetuksen yhteistyöverkosto, jonka tavoitteena on lisätä suomalaisten tietoa kulttuuriperinnöstään. Projekti on avoin kaikille kulttuuriperintöopetusta kehittäville tahoille. Vuosina 1998–2004 toteutetuissa hankkeissa oli mukana muun muassa päiväkotia, kouluja, oppilaitoksia ja museoita. Kulttuuriympäristöön liittyvä kasvatustyö näkyi näissä hankkeissa hyvin.

Maaseutupoliittinen kokonaisohjelma 2005–2008 pyrkii tuomaan keskushallinnon päätösten maaseutuvaikutuksia julkiseen keskusteluun. Kokonaisohjelma sisältää maaseutupoliittisen erityisohjelman, jossa on eritelty valtioneuvoston poliittiset linjaukset ohjelmakaudelle. Ohjelman tarkoitus on elinvoimaisen maaseudun säilyttäminen. Elinvoimaisen maaseudun määrittely pitää sisällään mm. kulttuuriympäristön vaalimisen ja luontoyhteyden säilyttämisen.

Tiehallinnon ympäristöohjelma 2010 asettaa yhdeksi tavoitteekseen eheytyvän yhdyskuntarakenteen ja kulttuuriympäristöarvojen säilymisen. Tavoitteeseen pyritään hoitamalla arvokkailla alueilla olevia tielinjauksia asianmukaisesti, arvioimalla tiemuseokohteiden joukkoa ja kohteiden hoitoa sekä välttämällä kulttuuriympäristöä uhkaavia tielinjauksia. Tiehallinto osallistuu tealuiden kulttuuriympäristön inventointiin ja päivittää sitä koskevaa paikkatietoa. Kulttuuriympäristön säilymistä tukevaa yhteistyötä pyritään tekemään laajalti eri tahojen kanssa.

Valtioneuvoston maaseutustrategia ja -ohjelma vuosille 2007–2013 toteaa strategian painopistealueiksi maa- ja metsätalouden harjoittamisen taloudellisesti ja ekologisesti kestäväällä sekä eettisesti hyväksyttävällä tavalla, maaseudun yritystoiminnan kehittämisen sekä paikallisen omaehtoisen toiminnan vahvistamisen. Ohjelman tavoitteena ovat elinvoimaisen ja toimivan maaseudun säilyminen, ympäristön tilan parantaminen ja uusiutuvien luonnonvarojen kestävä käytön varmistaminen.

Kulttuuriympäristön hoitoa säätelevät lait

Perustuslaki määrittelee vastuun luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuri-perinnöstä jokaiselle kuuluvaksi velvollisuudeksi. Julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön ja mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätökseen.

Laki ympäristöhallinnosta säätelee, että ympäristöhallinnon ja alueellisten ympäristökeskusten yleisiin tehtäviin kuuluu kestävä kehityksen, luonnonvarojen käytön kestävyys ja ympäristönsuojelun edistäminen, luonnon monimuotoisuuden ja toimintakyvyn sekä ympäristön kauneus- ja kulttuuriarvojen säilymisen edistäminen, ihmisen elinympäristön ja yhdyskuntarakenteen kehittäminen sekä vesivarojen käytöstä ja hoidosta huolehtiminen. Alueellinen ympäristökeskus vastaa kulttuuriympäristön hoidosta ja kulttuuriperinnön vaalimisesta toimialueellaan.

Muinaismuistolain mukaan kaikki kiinteät muinaisjäännökset ovat automaattisesti rauhoitettuja. Niiden kaivaminen, peittäminen tai muu niihin kajoaminen vaatii Museoviraston luvan. Lain suojaamia muinaisjäännöksiä ovat muun muassa muinaiset hautaröykkiöt, kalmistot, asuinpaikat, kalliomaalaukset, uhrikivet ja muut palvontapaikat, linnavuoret ja huomattavien rakennusten rauniot. Muinaisjäännös on rauhoitettu löytymisestäään lähtien.

Maankäyttö- ja rakennuslain tavoitteena on järjestää alueiden käyttö ja rakentaminen niin, että luodaan edellytykset hyvälle elinympäristölle sekä edistetään ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä kehitys. Tavoitteena on myös turvata jokaisen osallistumismahdollisuus asioiden valmisteluun, suunnittelun laatu ja vuorovaikutteisuus, asiantuntemuksen monipuolisuus sekä avoin tiedottaminen käsiteltävissä olevista asioista.

Maankäytön suunnittelussa painopiste on kuntien toimijoilla. Laki edellyttää kaavan vaikutuksia selvitetessä arvioimaan kaavan toteuttamisen vä-

lilliset ja välittömät vaikutukset kaupunkikuvaan, maisemaan, kulttuuriperintöön ja rakennettuun ympäristöön. Rakennusten suojeluun tulee käyttää ensisijaisesti kaavoituksen keinoja.

Ympäristövaikutusten arviointia ohjaavan **YVA-lain** tavoitteena on varmistaa, että merkittäviä haitallisia ympäristövaikutuksia aiheuttavien hankkeiden suunnittelussa vaikutukset selvitetään ja ne kirjataan päätöksenteon pohjaksi. Viranomaisten suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista säättävän **SOVA-lain** mukaan viranomaisella on velvollisuus selvittää ja arvioida valmistelemiensa suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutukset, jos niiden toteuttaminen voi vaikuttaa merkittävästi ympäristöön. Ympäristövaikutusten arviointi on keino välttää hankkeen, suunnitelman tai ohjelman haitalliset ympäristövaikutukset niin luonnonoloihin, luonnonvarojen hyödyntämiseen ja ihmisten elinoloihin kuin myös kaupunkikuvaan, maisemaan, kulttuuriperintöön ja rakennettuun ympäristöön. Arvioinnin periaatteita voidaan soveltaa kaikessa suunnittelussa ja päätöksenteossa. Vain suurten hankkeiden yhteydessä käydään läpi arviointimenettely kokonaisuudessaan. Pienissäkin rutiineissa on kuitenkin hyödyllistä ottaa ympäristövaikutusten arvioinnin periaatteet huomioon ja pyrkiä haitallisten vaikutusten ennalta ehkäisemiseen.

Rakennussuojelulaki on maankäyttö- ja rakennuslakia täydentävä erityislaki, jota käytetään kaava-alueen ulkopuolella turvaamaan arvokkaan kohteen säilymistä. Kaava-alueella lakia voi soveltaa, jos kaavoituksella ei kyetä takaamaan riittävää turvaa valtakunnallisesti arvokkaalle rakennukselle tai rakennetulle ympäristölle.

Rakennussuojelun kohteena voivat olla rakennukset, rakennusryhmät tai rakennetut alueet. Kohteilta edellytetään kulttuurihistoriallista merkitystä rakennushistorian, rakennustaiteen, rakennustekniikan tai ympäristöarvojen muodossa. Rakennuksen käyttö, siihen liittyvät tapahtumat, rakennuksen ainutlaatuisuus tai tyypillisyydet voivat myös olla suojeluperuste. Lain mukaisen suojelualoitteen alueelliselle ympäristökeskukselle voi tehdä rakennuksen omistaja, valtion viranomainen, kunta, maakuntien liitto tai rekisteröity yhdistys. Rakennussuojelulailla ei voida suojella laajoja aluekokonaisuuksia tai maisemaa. Rakennussuojelulain uudistus on käynnissä.

Asetus valtion omistamien rakennusten suojelusta suojaa kulttuurikehitykseen tai historiaan liittyviä valtion rakennuksia, rakennusryhmiä ja rakennettuja alueita. Lain soveltamista valvoo Museovirasto yhdessä Valtion kiinteistölaitoksen ja alueellisen ympäristökeskuksen kanssa. Rakennus säilyy suojeltuna myös omistajan vaihtuessa.

Asetuksen mukaiset vahvistetut suojelupäätökset koskevat noin 800 rakennusta ja 200 aluetta.

Kirkkolaki suojaa ennen vuotta 1917 rakennetut kirkolliset rakennukset. Kirkon tai kirkollisessa käytössä olevan rakennuksen ulko- tai sisäasuaolennaisesti muuttava, korjaamista koskeva kirkkovaltuuston päätös on alistettava kirkkohallituksen tutkittavaksi. Myös hautausmaan portti- ja läpikäytävärakennukset sekä aidat ovat kirkkolailla suojeltuja. Kirkkolaki koskee vain evankelis-luterilaisia kirkollisia rakennuksia. Muiden kirkkokuntien rakennuksiin voidaan soveltaa rakennus-suojelulakia. Kaikki kirkolliset rakennukset ovat maankäyttö- ja rakennuslain alaisia.

Luonnonsuojelulakia sovelletaan luonnon ja maiseman suojeluun ja hoitoon. Sen keskeisenä tavoitteena on luonnon monimuotoisuuden ja eri luontotyyppien suojelu. Lain yhtenä tavoitteena on myös luonnonkauneuden ja maisema-arvojen vaaliminen.

Luonnon- tai kulttuurimaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden tai maisemaan liittyvien muiden erityisten arvojen säilyttämiseksi voidaan perustaa maisema-alue. Valtakunnallisesti merkittävän maisema-alueen perustamisesta ja tar-koituksesta päättää ympäristöministeriö. Muusta maisema-alueesta päättää alueellinen ympäristö-keskus maakunnan liiton esityksestä.

Puu, puuryhmä, siirtolohkare tai muu sitä vas-taava luonnonmuodostuma voidaan määritellä rauhoitetuksi luonnonmuistomerkiksi kauneuden, harvinaisuuden tai maiseman merkityksen, tieteel-lisen arvon tai muun vastaavan syyn vuoksi. Rauhoittamisesta päättää se viranomainen tai laitos, jonka hallinnassa olevalla alueella luonnonmuis-tomerkki sijaitsee.

Maantielaki korvasi lain yleisistä teistä 1.1.2006. Laki käsittelee maanteitä entistä paremmin koko elinkaaren kannalta. Teiden suunnittelun tulee olla avointa ja suunnitteluratkaisujen helppotajuisia. Kansalaisjärjestöjen ja yksityisten oikeutta vaikut-taa suunnitelmiin on haluttu parantaa ja valitus-prosesseja nopeuttaa. Ympäristönäkökohdat ote-taan suunnittelussa ja teiden rakenteessa entistä paremmin huomioon. Tiesuunnittelussa valtakun-nalliset alueidenkäyttötavoitteet, maakuntakaava ja yleiskaava on aina otettava huomioon.

Metsälain tarkoituksena on edistää metsien ta-loudellisesti, ekologisesti ja sosiaalisesti kestävää hoitoa ja käyttöä. Sen mukaan metsää voidaan mm. hakata sen erityisluonteen edellyttämällä tavalla kohteissa, joilla on metsän monimuotoisuuden säilyttämisen, maiseman tai metsän monikäytön kannalta erityistä merkitystä.

Vesilaissa säädetään vesistöjen käytöstä muun muassa rakentamisen, rakennelmien kunnossapi-

don, vesivoiman käytön, kulkuväylien, uiton, oji-tuksen, pohjaveden oton ja jäteveden johtamisen suhteen.

4.2 Valtakunnalliset toimijat

Valtionhallinto

Ympäristöministeriö vastaa suomalaisesta ympäristönsuojelu- ja asuntopolitiikasta, alueiden käytöstä ja rakentamisesta sekä lainsäädännön valmistelusta. Ministeriön tehtävänä on järjestää alueiden käytön ja rakennetun ympäristön tilan ja kehityksen seuranta ja tietojärjestelmien ylläpito. Ympäristöministeriö ja sen alaisuudessa toimivat 13 alueellista ympäristökeskusta huolehtivat val-takunnallisesti ja alueellisesti luonnon monimuo-toisuuden säilymisestä, hyvästä elinympäristöstä ja rakennusperinnöstä. Suomen ympäristökeskus (SYKE) on ympäristöalan tutkimus- ja kehittämis-keskus, joka tuottaa ja levittää ympäristötietoa.

Opetusministeriö johtaa mm. Suomen kult-tuuripolitiikkaa sekä kehittää sen toimintaedelly-tyksiä. Museovirasto, taiteen keskustoimikunta ja valtion taidetoimikunnat ovat opetusministeriön alaisia. Rakennustaidetoimikunta on yksi yhdek-sästä valtion taidetoimikunnasta. Sen tehtävänä on seurata oman alansa taiteen kehitystä ja tehdä aloitteita ja esityksiä ja laatia suunnitelmia raken-nustaiteen kehittämiseksi.

Museovirasto vaalii Suomen aineellista kult-tuuriperintöä ja -ympäristöä sekä lisää ja levittää siitä tietoa. Museovirasto on myös kulttuuri- ja tut-kimislaitos, joka tukee kansallista museotoimintaa ja alan tutkimusta. Suojeluviranomaisena virasto vastaa muinaisjäännösten, rakennusperinnön, kulttuurihistoriallisesti arvokkaan ympäristön ja kulttuuriomaisuuden suojelusta yhdessä muiden viranomaisten ja maakuntamuseoiden kanssa.

Maa- ja metsätalousministeriö edistää luon-nonvarojen kestävää käyttöä ja maaseutualuei-den elinvoimaisuutta sekä kehittää maaseudun rakennettua ympäristöä. Se on myös keskeinen rahoittajataho maaseudun ympäristö- ja kehittä-mishankkeissa.

Sisäasiainministeriön aluekehitysosasto hoi-taa alueellista kehittämistä ja sen koordinointia. Sen alaisuudessa toimivat maakuntien liitot.

Liikenneministeriön Tiehallinto vastaa tiestön ylläpidosta ja rakentamisesta sekä liikenteen su-juvuudesta ja turvallisuudesta. Ministeriö pyrkii välttämään liikennehankkeiden suunnittelussa ja

toteutuksessa luonnon, maiseman, kulttuuriympäristön tai virkistyskäytön kannalta arvokkaiden alueiden ja kohteiden vaurioitumista.

Merenkulkulaitos on valtion viranomainen, joka vastaa muun muassa merenkulun turvallisuudesta, väylänpidosta ja merikartoituksesta. Sisämaassa merenkulkulaitoksen vastuualueeseen kuuluvat kanavat.

Metsähallituksen tehtävänä on hoitaa, käyttää ja suojella hallinnassaan olevia valtion metsätalousmaita, luonnonsuojelu- ja erämaa-alueita sekä yleisiä vesiä. Metsähallitus yhdistää luonnon- ja kulttuuriympäristön hoitoa toiminnassaan. Ympäristöministeriö ohjaa Metsähallituksen toimia kulttuuriperinnön suojelussa. Metsähallitus tekee yhteistyötä Museoviraston kanssa.

Kansallisia järjestöjä

Suomen Kotiseutuliitto vastaa yhteistyössä mm. opetusministeriön ja Museoviraston kanssa esimerkiksi Euroopan rakennusperintöpäivien järjestelyistä Suomessa. Kotiseutuliiton kautta opetusministeriö rahoittaa ja ohjaa yhdistysten rakennusten korjausta.

Suomen kulttuuriperinnön tuki on rekisteröity yhdistys, jonka tarkoituksena on toimia kulttuurihistorialtaan ja maisemaltaan arvokkaiden ja tärkeiden kohteiden, rakennusten, vanhojen tuotantolaitosten, teollisuusyhdyskuntien, maalaiskylien, saaristoasutuksen, kaupunkikortteleiden ja viljelymaiden suojelemiseksi ja säilyttämiseksi. Suomen kulttuuriperinnön säätiö tukee lahjoitusvaroin kulttuuriperinnön hoitoa.

ICOMOS (International Council of Monuments and sites) on hallituksista riippumaton kansainvälinen asiantuntijaorganisaatio, joka edistää historiallisten rakennusten ja alueiden suojelua, tutkimusta ja restaurointia. ICOMOSin Suomen osasto edistää restaurointiin ja rakennussuojeluun liittyvää kriittistä keskustelua ja tiedonvälitystä sekä edustaa restaurointialan asiantuntijaverkostoa kansalaisjärjestönä.

Kansainvälinen järjestö **DoCoMoMo** (Documentation and Conservation of the Modern Movement) pyrkii edistämään modernin arkkitehtuurin suojelua. Suomen DoCoMoMo toimii läheisesti Suomen rakennustaiteen seuran kanssa. DoCoMoMo on jäsenmaittain arvottanut keskeisimmät ja säilyttämisen ansaitsevat modernin arkkitehtuurin kohteet. Suomen listalla on kolme kohdetta Hämeestä: Aulangon Hotelli, Vierumäen urheilupuisto ja Ahveniston maauimala osana olympiarakentamista.

Suomen rakennustaiteen seura tukee ja edistää rakennustaidetta ja siihen liittyvää ympäristö-

kulttuuria muun muassa tukemalla rakennustaiteen tutkimus-, valistus-, arkistointi, julkaisu- ja näyttelytoimintaa sekä osallistumalla rakennustaiteellisesti ja historiallisesti arvokkaan ympäristön kehittämiseen ja suojeluun tekemällä niitä koskevia aloitteita, järjestämällä keskusteluja ja antamalla lausuntoja.

Taidehistorian seura on taidehistoriaan ja taiteentutkimukseen keskittyvä tieteellinen seura. Yhdistys järjestää esitelmätilaisuuksia ja ekskursioita sekä harjoittaa julkaisutoimintaa.

Suomen muinaismuistoyhdistyksen tarkoituksena on edistää mm. Suomen maan ja kansan sekä Suomen suvun ja sen asuma-alueiden muinaisuutta valaisevia muinaistieteellisiä, kansatieteellisiä, taidehistoriallisia ja kulttuurihistoriallisia tutkimuksia, levittää tietoja oman maan muinaisjännöksistä ja osaltaan vaikuttaa niiden suojelemiseen sekä herättää ja pitää vireillä kansan harrastusta muinaismuistoihinsa.

Suomen kaupunkitutkimuksen seuran pyrkimyksenä on edistää suomalaista monitieteellistä kaupunkitutkimusta, toimia tutkijoiden yhdysiteenä ja lisätä tietoa kaupunkitutkimuksen merkityksestä. Seura haluaa herättää laajempaa yhteiskunnallista keskustelua kaupunki- ja aluepolitiikasta, kaupunkien kehityksestä ja urbaanista kulttuurista.

Yhdyskuntasuunnittelun seura on suomalaisten yhdyskuntasuunnittelun ammattilaisten seura. Seura järjestää mm. seminaareja, luento- ja keskustelutilaisuuksia ja ammatillisia matkoja ja julkaisee Yhdyskuntasuunnittelu-lehteä.

Alue- ja ympäristötutkimuksen seuran tavoitteena on edistää alue- ja ympäristötutkimusta sekä osallistua ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun. Seura julkaisee Alue ja ympäristö-lehteä.

Yhdyskuntasuunnittelun seura ja Alue- ja ympäristötutkimuksen seura järjestävät yhdessä vuosittain Kaupunkitutkimuksen päivät, joissa esitellään alan uusinta tutkimusta ja keskustellaan kaupunkien ajankohtaisista teemoista.

4.3 Hämäläiset toimijat

Aluehallinto ja työryhmät

Hämeen ympäristökeskus edistää toimialueensa kunnissa kulttuuriympäristön hoitoa ja kulttuuriperinnön vaalimista. Sen rooli painottuu yhteistyöhön ja neuvotteluihin pikemmin kuin valvontaan. Hämeen ympäristökeskus tukee rakennuskannan inventointia ja kuntakohtaisten kulttuuriympäristöohjelmien laatimista. Ympäristökeskuksessa

käsitellään myös rakennussuojelulain mukaiset suojeluesitykset. Kohteelle voidaan tarvittaessa antaa toimenpidekielto sen arvon selvittämisen ajaksi. Ympäristökeskuksen suojelupäätös vaatii voimaan tullakseen vielä ympäristöministeriön vahvistuksen.

Ympäristökeskuksen ympäristöstrategiassa (2006) vuoteen 2020 kulttuuriympäristön hoidon painopisteitä ovat:

1. Arvokkaan rakennetun ympäristön ajantasaisten selvitysten hyödyntäminen kunnissa
2. Yleiskaavojen laatiminen valtakunnallisesti arvokkaille rakennetuille ympäristöille ja maisema-alueille
3. Perinnemaisemien suunnitelmallinen hoito
4. Vanajaveden laakson kulttuurimaiseman esittäminen Unescon maailmanperintökohdeksi.

Maakuntien liitot ovat kuntien muodostamia kuntayhtymiä, jotka ovat vastuussa aktiivisesta alueellisesta kehittämisestä. Hämeen alueella on kaksi maakuntien liittoa, **Hämeen liitto ja Päijät-Hämeen liitto**. Liittojen tehtäviin kuuluu muun muassa alueen kulttuuriperinnön vaaliminen ja elvyttäminen maakunnan kehitystä tukevalla tavalla ja maakuntakaavojen valmistelu. Maakuntakaavat linjaavat kuntien maankäytön suunnittelua määrittelemällä maakunnallisesti arvokkaat suojelualueet ja -kohteet sekä antamalla niille suunnittelu-, rakentamis- ja suojelumääräyksiä sekä -suosituksia. Maakuntien liitot laativat EU:n ohjelmakaudelle alueelliset tavoiteohjelmat, joiden toteuttamiseen sekä Suomen valtio että EU:n komissio sitoutuvat.

Hämeen liitto ja Päijät-Hämeen liitto kuuluvat **Etelä-Suomen maakuntien liittoumaan**, jonka visiona on tehdä Etelä-Suomesta korkeatasoinen Itämeren alueen liiketoimintakeskus. Luonto ja kulttuuriympäristö nähdään visiossa arvostettava ja hyvää hoitoa edellyttävinä vetovoimatekijöinä.

Maakuntamuseon tehtäviä hoitaa Kanta-Hämeessä **Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo** ja Päijät-Hämeessä **Lahden historiallinen museo**. Tässä ohjelmassa museoita kutsutaan maakunnallisiin tehtäviin perustuen Kanta-Hämeen maakuntamuseoksi ja Päijät-Hämeen maakuntamuseoksi. Maakuntamuseon tehtäviin kuuluu muun muassa kulttuuriympäristön säilymisen edistäminen toiminta-alueellaan, kulttuuriperintöön liittyvän tiedon saatavuudesta huolehtiminen sekä asiantuntija-avun antaminen toimialaansa liittyvissä kysymyksissä. Museot myös dokumentoivat ja tutkivat kulttuuriympä-

ristöä ja esittelevät työn tuloksia muun muassa näyttelyissä, julkaisuissa ja luentosarjoissa. Päijät-Hämeen maakuntamuseo on vuodesta 1996 Museoviraston kanssa tekemänsä sopimuksen mukaisesti huolehtinut rakennusperinnön antikvaarisista asiantuntijatehtävistä Päijät-Hämeen maakunnan alueella.

Museoviraston Hämeenlinnan toimisto on aloittanut toimintansa syksyllä 2006.

Hämeen työvoima- ja elinkeinokeskus (TE-keskus) on maa- ja metsätalousministeriön alainen aluehallintoviranomainen, joka vastaa alueensa maatalouden, kalatalouden ja maaseutuelinkeinojen kehittämisestä. Se toimii rahoittajana muun muassa maatilojen ympäristönsuojeluun, asuin- ja työympäristöjen parantamiseen, kulttuurihistoriallisesti ja rakennustaiteellisesti arvokkaiden rakennusten peruskorjaukseen ja perinneympäristöjen vaalimiseen liittyvissä hankkeissa. Rahoitustoiminnassa ohjataan tuettavaa rakentamista taloudellisiin, toimiviin, kestäviin ja ympäristön huomioiviin ratkaisuihin. TE-keskus tekee myös ympäristötuen erityistukisopimukset muun muassa perinnebiotooppien hoidosta sekä maiseman kehittämisestä ja hoidosta.

Tiehallinnon **Hämeen tiepiiri** vastaa maanteiden suunnittelusta, rakentamisesta, ylläpidosta ja hoidosta sekä museotie- ja -siltakohteista alueellaan. Arvokkaissa kulttuuriympäristöissä pyrkimyksenä on sovittaa tiet ja niiden hoito ympäristön ja maiseman paikallisten ominaisuuksien mukaan.

Metsäkeskus Häme-Uusimaa on maa- ja metsätalousministeriön tulosoikeuksissa toimiva alueellinen metsätalouden kehittämisyksikkö. Kulttuuriympäristön hoidossa metsäkeskukset ovat olleet toteuttamassa mm. kylämaisemahankkeita sekä taajama- ja tienvarsimetsien hoitoa. Metsäkeskukset voivat osallistua myös arvokkaiden maisema-alueiden metsänhoitotyöhön ja laatia erityisiä maisemanhoitosuunnitelmia suurmaiseman säilymiseksi.

Hämeen taidetoimikunta edustaa opetusministeriön alaista valtion taidehallintoa aluetasolla. Taidetoimikunta voi tehdä aloitteita ja esityksiä taiteen edistämiseksi ja esimerkiksi rakennusten suojelemiseksi. Hämeen taidetoimikunta on Etelä-Suomen lääninhallituksen nimeämä.

Kulttuuriympäristöryhmä on rakennussuojelun ja kulttuuriympäristön alan asiantuntijaryhmä, joka koostuu Kanta- ja Päijät-Hämeen aluehallinnon viranomaisista sekä tarpeen mukaan muista asiantuntijoista. Ryhmä valmistelee mm. Hämeen alueellisen kulttuuriympäristöohjelman.

4.4 Kunnat ja kulttuuriympäristö

Kuntien rooli maankäytön suunnittelussa ja ympäristön hoidossa on muuttunut vuosien saatossa itsenäisemmäksi. Kuntien edellytetään vaalivan kulttuuriperintöään kansainvälisten sopimusten, suositusten ja oman maan lainsäädännön mukaisesti, ja niinpä saatavilla on oltava luotettavaa asiantuntemukseen perustuvaa ja puolueetonta tietoa. Kunta huolehtii myös kaavoitus- ja rakennustoimen hoidon edellyttämästä alueiden käytön, rakentamisen ja rakennetun ympäristön sekä kulttuuri- ja luonnonympäristön tilan ja kehityksen seurannasta alueellaan.

Kunnat ovat keskeisiä vaikuttajia kulttuuriympäristön hoidossa. Kunnassa päätetään kaavoituksesta ja rahoituksesta sekä luodaan ympäristöä arvostavaa ilmapiiriä. Kunnan suunnalta tuleva tuki ja arvostus kannustaa kuntalaisia omaehtoiseen kulttuuriympäristötyöhön. Toisaalta ympäristöstään aktiivisesti huolehtivat kunnat ja kuntalaiset ovat vahvoilla myös myönnettäessä valtakunnallisia ja EU:n tukia ympäristön hoitoon ja kehittämishankkeisiin.

Ongelmana kuntatasolla ovat resurssien ja asiantuntemuksen puute sekä kulttuuriympäristön hoidon hajaantuneisuus monelle taholle. Suunnittelijaresurssit ovat usein niukat, teknispainotteiset tai olemattomat.

Kunnan tai kaupungin ylin päätöksentekijä on valtuusto, jonka käsittelyyn kunnan- tai kaupunginhallitus valmistelee asiat. Merkittävä osa kulttuuriympäristön jokapäiväiseen vaalimiseen liittyvästä kunnallisesta päätöksenteosta tapahtuu lautakunnissa, valtuustossa ja hallituksessa, ja niinpä kunnan ympäristökuva heijastaakin näiden toimielinten arvomaailmaa.

Menestyksenkäs ja pitkäjänteinen toiminta kulttuuriympäristön hyväksi edellyttää niin kaavoituksen, rakennusvalvonnan, maaseutu-, kulttuuri- ja sivistystoimen kuin myös kunnan päättäjien ja kuntalaisten yhteistyötä ja riittävää asiantuntemusta.

Kaavoitus

Kaavoituksella tulee turvata kulttuuriympäristön säilyminen. Sillä voidaan myös ohjata kulttuuriympäristön kehitystä myönteiseen suuntaan. Lähtökohtana on alueen historia ja nykyinen rakennuskanta sekä luonnonolosuhteet ja maisema. Tärkeimpiä keinoja ympäristön hallittuun kehittymiseen ovat rakennettuun ympäristöön ja maisemaan perustuva mitoitus ja maankäyttö, suoje-

lumerinnät ja rakennustapaohjeet. Kaavoituksen tulee perustua kuntakohtaisiin, ajan tasalla oleviin inventointitietoihin.

Ensisijainen keino kulttuurihistoriallisesti tai rakennustaiteellisesti arvokkaan kohteen säilyttämiseksi on omistajan vapaaehtoinen tahto suojella rakennus tai rakennukset ympäristön huomioon ottavana kokonaisuutena. Kunnan velvollisuus on turvata suojelu ajantasaisella asemakaavalla. Asemakaava on vahvin kaava, ja sen ajantasaisuus turvaa kaavoitetulla alueella kulttuuriympäristön arvojen säilymisen.

Rakennusvalvonta

Rakentamisen sopeutuminen ympäristöönsä tarkistetaan rakennuslupamenettelyssä. Rakennusten purkamiseen tarvitaan lupa tai vähintään ilmoitus rakennuslupaviranomaiselle. Mikäli kyseessä on kulttuurihistoriallinen kohde, niin rakennuslupaviranomaisen velvollisuus on ilmoittaa siitä alueelliselle ympäristökeskukselle. Maisematyölupa tarvitaan maisemaa muuttaviin maanrakennustöihin ja puiden kaatamiseen asemakaava- ja yleiskaava-alueella, jos yleiskaavassa niin määrätään. Haja-asutusalueen rakentamista voidaan ohjata ympäristöön sopeutuvaksi kunnan rakennusjärjestyksellä ja haja-asutusalueen rakennustapaohjeistoilla.

Kuntalaisten kannalta asiantunteva rakennusvalvonta ja korjausrakentamisen neuvonta ovat tärkeitä. Rakennustarkastaja, korjausneuvoja tai aluearkkitehti vastaa kunnassa asianmukaisesti rakennusperinnön korjausneuvonnasta sekä tiedottaa paikallistasolla rakennetun ympäristön hoitoon liittyvistä asioista.

Kulttuuriympäristöselvitykset

Kunnassa laaditut kulttuuriympäristöselvitykset muodostavat kokonais kuvan paikkakunnan rakennuskulttuurista ja ympäristökokonaisuuksista. Niiden perusteella voidaan arvioida ja päättää arvokkaat ja suojeltavat kohteet sekä nivoa paikkakunnan historia johdonmukaisesti ympäristön kehittämiseen. Inventointitapahtuma jo sinällään edistää rakennuksia ja kulttuuriympäristöjä säilyttämään, kun omistajat saavat tietoa kiinteistönsä historiallisista merkityksistä. Kuntakohtaiset inventoinnit palvelevat myös ylikunnallisia, kansallisen kulttuurin vaalimiseen tähtääviä tarpeita.

Rakennusten inventointi tehdään tavallisesti maakuntamuseon tai Museoviraston ohjauksessa. Se kattaa yleisesti 1940-luvulla ja sitä aiemmin rakennetut kohteet, mutta myös jälleenrakennuskauden ja sitä uudemman rakennuskannan inven-

tointi ja arvotus ovat tarpeen. Osassa maamme inventointityö on tehty tai se on hyvällä alulla, valtakunnallisena tavoitteena on rakennuskannan inventointi jokaisessa kunnassa.

Rakennuskannan inventointitilanne Hämeen alueella on parantunut huomattavasti viime vuosina. Perinnemaisemat on inventoitu ympäristökeskuksen perinnemaisemaprojektissa, ja muinaisjäännösten inventoinnissa tukeudutaan Museoviraston asiantuntemukseen.

Tavoitteena on käytäntö, että yleiskaavoitukseen liittyy aina muinaisjäännösten, rakennusten ja kulttuurimaisemien ajantasainen inventointi ja kaavan vaikutusten arviointi edellä mainittujen kohteiden ja alueiden säilymiseen.

Kuntien kulttuuriympäristötyö

Kulttuuriympäristön merkitystä kunnassa voi vahvistaa kirjaamalla sen tavoitteita kunnan strategiaan tai tekemällä kuntakohtaisen kulttuuriympäristöohjelman. Kulttuuriympäristöohjelman tai ympäristön hoito-ohjelman voi tehdä myös osalle kunnan alueesta. Toistaiseksi kuntakohtainen kulttuuriympäristöohjelma on tehty Hämeen alueella ainoastaan Jokioissa ja Asikkalassa.

Kuntakohtaisen kulttuuriympäristöohjelman tarkoitus on osoittaa ympäristössä jo olemassa olevat paikalliseen maisemaan, kulttuuriin ja historiaan perustuvat voimavarat ja ohjelmoida niiden hoitoa kunta- ja asukastasolla. Kulttuuriympäristön vaaliminen ja kehittäminen on menestyksellistä silloin, kun kunnassa vallitsee yhteinen näkemys oman ympäristön arvoista ja niiden merkityksestä ihmisten viihtyvyyteen. Kulttuuriympäristöohjelma on hyvä väline kunnan imagon kirkastamisessa ja markkinoinnissa.

Valtakunnallisella ja alueellisella tasolla kulttuuriympäristön hoitoa koordinoidaan yhteistyössä eri hallinnonalojen kesken. Kunnissakin kulttuuriympäristön hoitotyö voidaan jakaa teknisen toimen, rakennustoimen, kulttuuri-, sivistys- ja maaseututoimen viranomaisten sekä kuntalaisten kesken. Kuntakohtainen kulttuuriympäristöohjelma on kunnan ja kuntalaisten käsikirja oman ympäristön arvojen tunnistamiseksi ja ympäristön hoidon ja kehittämisen suunnittelemiseksi. Ympäristöministeriön asettaman tavoitteen mukaan kulttuuriympäristöohjelma laaditaan kaikkiin kuntiin.

Aluearkkitehtitoiminta

Aluearkkitehti on yhden tai useamman kunnan yhteinen kaavoituksen, rakentamisen ohjauksen ja kulttuuriympäristön hoidon asiantuntija. Tehtävät

voivat vaihdella kunnan tarpeiden mukaan esimerkiksi viranomaisten avustamisen, tiedotuksen, koulutuksen ja kuntalaisten neuvonnan saralla. Kulttuuriympäristön hoitoon suunnattavien rahoituskanavien tuntijana aluearkkitehti on apuna myös hankkeiden kehittämisessä ja toteuttamisessa.

Aluearkkitehtitoiminta käynnistyy kuntien keskinäisellä sopimuksella. Toiminta on alkanut vuonna 1982, ja vuonna 2006 maassamme toimi 32 aluearkkitehtiä 116 kunnassa. Toimintaan on myönnetty valtionavustusta vuodesta 1982 lähtien. Aluearkkitehtiavustusta voivat saada alle 6000 asukkaan kunnat tai tietyin ehdoin myös tätä suuremmat kunnat.

Hämeen alueella on toistaiseksi kolme aluearkkitehdin virkaa: Humppilan, Jokioisten, Ypäjän, Forsan ja Tammelan, Hartolan, Heinolan, Pertunmaan (Etelä-Savoa) ja Sysmän sekä Hauhon, Kalvolan, Lammin, Rengon ja Tuuloksen kunnissa.

Arkkitehtuuripoliittiset ohjelmat

Arkkitehtuuripoliittisia ohjelmia tehdään myös alue- ja kuntatasolla. Arkkitehtuuripoliittikalla pyritään edistämään ympäristöön sopeuttavaa rakentamista, joka korostaa alueen erityispiirteitä. Helsingillä, Jyväskylällä, Oululla ja Vantaalla on kuntakohtaiset arkkitehtuuripoliittiset ohjelmansa. Ohjelma on pariaikaa tekeillä myös Tampereella ja Turussa. Alueellisia arkkitehtuuripoliittisia ohjelmia on tehty Varsinais-Suomessa ja Itä-Suomessa. Hämeen alueellinen ohjelma julkaistaan vuonna 2007.

4.5 Järjestöt, yhdistykset ja yksityiset kulttuuriympäristön hoitajina

ProAgria Häme (aiemmin Maaseutukeskus) on osa valtakunnallista maaseutukeskusjärjestöä. Sen tehtävänä on maaseutuelinkeinojen edistäminen ja maaseudun asukkaiden henkisen ja aineellisen hyvinvoinnin edistäminen. ProAgrian rakennustoimiston toimialaan kuuluvat mm. rakennussuunnittelu, kunto- ja kustannusarviot sekä rakennusajan valvonta ja neuvonta. ProAgria tarjoaa myös maiseman- ja ympäristöhoitosuunnittelua, viher-suunnittelua ja aiheeseen liittyvää neuvontaa. Kunnissa toimii ProAgrian jäsenenä maaseutuseuroja.

Maa- ja kotitalousnaiset on valtakunnallinen järjestö, joka tarjoaa kotitalous-, yritys- ja maisemanhoidon neuvontaa. Sen piirikeskuksena toimii Hämeen maa- ja kotiseutunaiset. Hämeen maa- ja kotiseutunaiset toimii myös osana ProAgria Hämettä.

Suomen luonnonsuojeluliitossa ja paikallisissa luonnonsuojeluyhdistyksissä on tietoa ja taitoa mm. perinnemaisemien hoidosta. Hämeen alueella toimii Etelä-Hämeen luonnonsuojelupiiri, joka on yksi liiton 15 piirijärjestöstä.

Asukas- ja kotiseutuyhdistykset sekä muut paikalliset järjestöt ovat vapaaehtoisia ja arvokkaita yhteistyötahoja kulttuuriympäristön vaalimisessa. Järjestöillä on asiantuntemusta ja mahdollisesti myös kerättyä aineistoa omasta ympäristöstään. Kotiseututuntemus on voimavara, jonka ylläpito ja lisääminen tukevat kulttuuriympäristönkin arvostusta. Toisaalta kulttuuriympäristöstä kertova tieto syventää kotiseututuntemusta ja lisää aktiivisuutta omaehtoiseen ja yhteisölliseen ympäristönhoitoon. Myös loma-asukkaat ovat voimavara niin asiantuntemuksessa kuin ympäristön hoidossa.

Kylätoimikuntien ja -yhdistysten aktiivisuus kylien kehittämisessä on vahvistunut. Asukkailla on merkittävä rooli myös oman kulttuuriympäristönsä vaalimisessa. Kylien kehittäminen perustuu nykyisin asukkaiden itsensä laatimiin tavoitteisiin, kyläsuunnitelmiin. Kylien ympäristöhankkeisiin on tullut Euroopan unioniin liittymisen myötä uusia rahoitusmahdollisuuksia.

Asukaslähtöinen maaseudun kehittäminen on vakiintunut Hämeessä. Yhdistysten maaseudun kehittämishankkeita rahoittivat kuluneella kaudella **alueelliset toimintaryhmät**, joita ovat Päijät-Hämeen LEADER ja EtPäHä, Hämeenlinnan seudulla Linnaseutu ja Forssan seudulla LounaPlus.

Päijät-Hämeen kyläprojektissa 1995–2000 oli mukana pilottikyliä, joissa rakennettiin uusia, asukaslähtöisiä toiminta- ja yhteistyömalleja kylien kehittämiseksi. Maisemanhoito, tieympäristön parantaminen ja muut kylämiljöön kunnostamistoimet kuuluivat elinkeinollisen kehittämisen lisäksi oleellisesti kylien kehittämistoimenpiteisiin. Kyläprojektin päätteeksi julkaistiin maakunnallinen kyläohjelma Päijät-Hämeen kylät pälkähästä, joka ohjaa kylien kehittämistä jatkossa. Kylät ovat järjestäytyneet maakunnallisiksi yhteenliittymiksi, **Hämeen kylät ry. ja Päijät-Hämeen kylät ry.** Niiden kattojärjestönä on valtakunnallinen järjestö, Suomen kylätoiminta (SYTY ry.).

Hämeen arkkitehdit SAFA on arkkitehtien ammatillis-aatteellinen yhdistys ja Suomen Arkkitehtiliiton Hämeen paikallisosasto. Häme-SAFA julkaisee vuonna 2007 arkkitehtuuripoliittisen ohjelman Hämeeseen.

Rakennusinsinöörit ja -arkkitehdit RIA ry.:n tavoitteena on parantaa edustamiensa am-

mattikuntien toimintaedellytyksiä niin työ- kuin yhteiskuntaelämässä. Hämeen alueen jäsenyhdistykset ovat Hämeenlinnan seudun RIA ja Lahden seudun RIA. Liiton päämääriin kuuluvat rakennus- ja yhdyskuntasuunnittelun sekä rakennus- ja yhdyskuntatekniikan edistäminen ja niihin liittyvien kulttuuriperinteiden vaaliminen.

Metsänhoitoyhdistykset ovat metsänomistajien etujärjestöjä. Metsänhoitoyhdistys toimii jokaisen kunnan alueella. Yhdistykset antavat metsänhoitoon liittyviä palveluita jäsenilleen.

Hämeen Heimoliitto tekee työtä suomalaisen heimokulttuurin säilyttämisen ja arvostamisen lisäämiseksi ja ottaa kantaa suomensukuisten kansojen kulttuuritoiminnan tukemiseen. Yhdistys pyrkii edistämään hämäläisyyttä koskevan tiedon tuottamista, tallentamista ja hyödyntämistä. Yhdistyksen toimialue on historiallinen Häme.

Oppilaitokset

Hämeen ammattikorkeakoulu (HAMK) ja **Lahden ammattikorkeakoulu (LAMK)** antavat ympäristöalan opetusta. Oppilaitoksissa myös harjoitetaan tutkimusta ja laaditaan opinnäytetöitä ympäristöalaan liittyvissä aiheissa. HAMK:in luonnonvaralan koulutusohjelmaan kuuluvat mm. Lepaalla maisemasuunnittelija- ja puutarhatalouskoulutus sekä Evolla metsätalouskoulutus. Lahden ammattikorkeakoulun ympäristöalan koulutusohjelmassa opiskellaan mm. miljöösuunnittelua.

Helsingin yliopiston Lahden yksikkö Palmenia tarjoaa mm. ympäristötutkimuksen maisteriohjelmaa. Palmenian sisällöllisiä painopistealueita ovat muun muassa kulttuuri ja alueellinen kehittäminen.

Helsingin yliopiston Lammin biologinen asema toimii ensisijaisesti biotieteiden ja muiden luonnonympäristöä tutkivien tieteiden kenttäopetuksen ja tutkimuksen tukikohtina.

Lahden kansanopisto antaa avoimen yliopiston opetusta mm. kulttuurihistorian ja taidehistorian alalta.

Koulutuskeskus Salpauksen Päijänne-insituutti toimii Asikkalassa ja Lahdessa. Tarjolla on mm. luonto- ja ympäristöalan, maatalouden ja puutarhatalouden koulutusta.

Lukioissa, perusopetuksen kouluissa, luonto- ja kuvataidekouluissa sekä kansalaisopistoissa eri paikkakunnilla annetaan myös ympäristöopetusta.

OHJELMAN VAIKUTUSTEN ARVIOINTI

Kulttuuriympäristöohjelmassa esitetyt tavoitteet ja toimenpiteet lisäävät ihmisten viihtyvyyttä parantamalla elinympäristön laatua, tietoisuutta omista vaikutusmahdollisuuksista sekä oman ympäristön kehittämisestä. Vaikutukset elinoloihin ja viihtyvyyteen ovat positiivisia. Välillisesti elinympäristön viihtyvyys vaikuttaa myös terveyteen.

Kulttuuriympäristöohjelman merkittävimmät positiiviset vaikutukset kohdistuvat ihmisen luomaan ympäristöön, siitä huolehtimiseen ja sen laatuun. Ohjelman aktiivinen toteuttaminen vaikuttaa rakennettuun ympäristöön, maisemaan,

kaupunkikuvaan ja kulttuuriperintöön. Ohjelma ohjaa muita suunnitelmia kulttuuriympäristön huomioon ottamisessa.

Kulttuuriympäristöohjelman yhtenä tavoitteena on tukea perinnemaisemien hoitoa ja näin edistää luonnon monimuotoisuuden säilymistä. Kolmannes maamme uhanalaisista lajeista elää perinnebiotoopeilla, joten niiden hoidon lisäämiseen tähtäävillä toimilla on positiivinen vaikutus ympäristöön.

Ohjelma edistää vanhojen rakennusten korjaamista, joka on luonnonvarojen kestäväää käyttöä.

Kulttuuriympäristöohjelman ympäristövaikutuksia on arvioitu niin kuin lain viranomaisten suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista (200/2005) 3 § edellyttää.

LÄHTEET

OSA I

- Ahola, Teija: Rakennusinventointi (Hauho, Lammi, Tuulos, Jannakkala, Kalvola, Kärkölä, Loppi, Nastola, Renko, Artjärvi, Asikkala, Hollola, Hämeenkoski, Padasjoki) (2002-2005). Arkeologia Suomessa – Arkeologi i Finland. Sarjaan kuuluvat osat 1985, 1986-87, 1988-89, 1990-1992, 1993-1994, 1995-1996, 1997-1998, 1999-2000 ja 2001-2002. Helsinki.
- Arkkitehdin työ. Suomen arkkitehtiliitto 1892-1992. Pekka Korvenmaa (toim.). Hämeenlinna.
- Arkkitehtuurin ABC. Löytöretki rakennettuun ympäristöön. SAFA.
- Engelin perintö. Valtion rakentaminen käännekohdassa (1995). Rakennushallitus. Helsinki.
- Carpelan, Christian: Esihistorian vuosiluvut, ajoitukset ja kronologia – Arkeologiset löydöt aikaportaina (2003).
- Gardberg, Carl Jacob: Kuninkaantie Turusta Viipuriin (1991). Keuruu.
- Gardberg, Carl Jacob: Kivestä ja puusta. Suomen linnoja, kartanoita ja kirkkoja (2002). Toinen painos. Keuruu.
- Hankonen, Johanna: Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta (1994). Tampere.
- Heikkinen, Pertti: Evon Natura 2000 –alue. Hoito- ja käyttösuunnitelma (2005). Hämeen ympäristökeskuksen moniste 103/2005.
- Heinonen, Jorma: Päijät-Häme I (1997). Jyväskylä.
- Hiekkänen, Markus: Keskiaika. Suomen taidehistorian runkomoniste (2003). Helsingin yliopisto.
- Hiekkänen, Markus: Suomen kirkot keskiajalla (2003). Helsinki.
- Hiekkänen, Markus: Aikojen halki: Kirkon kahdeksan vuosisataa Lahden seudulla Keski-Lahden seurakunnan julkaisuja 2 (2005). Toim. Esko Ryökäs. Lahti.
- Hortus Fennicus - Suomen puutarhataide (2001). Viherystöliitto. Helsinki.
- Hovi, Antti: Päijät-Hämeen perinnemaisemat. Alueelliset ympäristöjulkaisut 190. Hämeenlinna: Hämeen ympäristökeskus.
- Hämeen historia I-IV. Hämeenlinna 1955-74.
- Jugner, Högne: Radiohiilestä aurinkovuosi. Sukupolvien maisema. Porvoonjokilaakson kansallismaiseman syntyvaiheita. Hannu Poutiainen (toim.) (2002). Lahden kaupunginmuseo.
- Jutikkala, Eino: Suomen talonpojan historia (1958). SKS:n toimituksia 257. Turku.
- Jutikkala, Eino & Nikander, Gabriel: Suomen kartat ja suurtilat III (1945).
- Kantonen, Timo: Satakunta sahaa Suomessa (1996). Museovirasto. Helsinki.
- Kartio, Leena ym.: Kiinteistön käyttö ja luovutus (2002). Jyväskylä.
- Kekkonen, Ahti & Kukkonen, Heikki: Taajamakuva (1991). Helsinki.
- Kopponen, A. & Luoto, J.: Ylinen Viipurintie sotilastienä - Ratapolusta sotatieksi. Etelä-Karjalan vuosikirja 2002-2003: 87-99. (2003).
- Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805 (1989). SKS. Alanen T. & Kepsu S. (toim.) Tampere.
- Könönen, Nina: Hartolan rakennetun kulttuuriympäristön selvitys (Hausjärvi, Heinola, Orimattila, Sysmä) (2005). Hämeen ympäristökeskuksen monistesarjan julkaisu 94-98/2005.
- Lempiäinen, Terttu: Hullukaalista humalaan. Hiiltyneet kasvit. Sukupolvien maisema. Porvoonjokilaakson kansallismaiseman syntyvaiheita. Hannu Poutiainen (toim.) (2002). Lahden kaupunginmuseo.
- Lilius, Henrik: Suomalaisen koulutalon arkkitehtuurihistoriaa. Suomen muinaismuistoyhdistyksen vuosikirja 83 (1982). Helsinki.
- Lindqvist, Herman: Ruotsin historia. Jääkaudesta tulevaisuuteen (2003). Juva.
- Lounatvuori, Irma: Mallin mukaan maan tavalla. Mallipiirustukset ja sotilasvirkatalojen rakentaminen 1687-1810 (1996). Jyväskylä.
- Maisema-alue työryhmän mietintö I-II (1992). Ympäristöministeriö. Helsinki.
- Maiseman muisti. Valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäänökset (2001). Museovirasto. Helsinki.
- Mannermaa, Kristiina: Maan ja veden riistaa. Sukupolvien maisema. Porvoonjokilaakson kansallismaiseman syntyvaiheita. Hannu Poutiainen (toim.) (2002). Lahden kaupunginmuseo.
- Markkinoilta markettiin. Suomen Kotiseutuliitto /Euroopan rakennusperintöpäivä 2002.
- Masonen, Jaakko: Hämeen Härkätie - Synty ja varhaisvaiheet (1989). Tie- ja vesirakennushallitus. Helsinki.
- Masonen, Jaakko & Hänninen, Mauno: Hämeen tiepiirin historia (1991). Tielaitos. Tampere.
- Mertanen, Tiina: Toimia maalaisrahvaan rakennustavan parantamiseksi. Maaseudun rakennusneuvonta 1800-luvun lopulta vuoteen 1939 (1989). Pro gradu. Jyväskylän yliopisto.
- Mikkola, Marja ym.: Vanajaveden laakson maisema, esihistoria, rakennettu kulttuuriympäristö ja luonto. Alueelliset ympäristöjulkaisut 245 (2001). Hämeenlinna.
- Niukkanen, Marianna: Kaupungit muinaisjäänönsinä - Kaupunkiarkeologia Suomessa, Städerna som fornlämnningar - Stadsarkeologi i Finland, Museoviraston rakennusarkeologian julkaisuja 25 (2004).
- Niskanen, Riitta (toim.) Selvitys Lahden kulttuurihistoriallisesti arvokkaista kohteista. (2000). Lahti.
- Puoli vuosisataa. MMM juhla (1999).
- Porvoonjoen yläjuoksun esihistoriallisia ja kulttuurihistoriallisia kohteita Lahden, Hollolan ja Orimattilan alueella. Lahden kaupunginmuseo. Porvoonjoen asutustutkimus -hanke (2002). Jyväskylä.
- Puistot ja puutarhat. Suomalainen puutarhaperinne. Suomen Kotiseutuliitto /Euroopan rakennusperintöpäivä 2005.
- Purhonen, Paula: Kristinuskon saapuminen Suomeen. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 106 (1998). Vammala.
- Putkonen, Lauri & Ivars, Marja: Kyliä ja kortteleita (2003). Hämeenlinnan ja Hattulan rakennuskulttuuriselvitys. Hämeenlinna.
- Päijät-Hämeen seurantat (1985). Lahden museolautakunta. Lahti.
- Rakennettu Häme (2003). Maakunnallisesti arvokas rakennusperintö. Hämeen liitto. Hämeenlinna.
- Rakennettu kulttuuriympäristö (1993). Ympäristöministeriö ja Museovirasto. Helsinki.
- Rakennusperintömme, kulttuuriympäristön lukukirja (2001). Ympäristöministeriö ja Museovirasto. Helsinki.
- Riihimäen merkittäviä rakennuksia, rakennusryhmiä ja kulttuurimaisemakokonaisuuksia (raportti 25.1.2000). Riihimäen kaupunki, kaavoituspalvelut.
- Salonen, Kirsi. Ylinen Viipurintie. Hämeen liiton julkaisu V:45.
- Seppälä, Sirkka-Liisa: Perinnemaisemien yhteys varhaiseen asutus- ja maankäyttöhistoriaan (2006). Ympäristöministeriö. Helsinki.
- Siistonen, Pasi: Jokioisten kulttuuriympäristöohjelma. Suomen ympäristö 90 (1997). Ympäristöministeriö. Helsinki.
- Somerpallo, Sirpa & Luppi, Päivi: Hämeen maakunnallinen maisemaselvitys (2003). Hämeen liiton julkaisu II:190. Hämeenlinna.

Knapas, Marja Terttu & Tirilä, Soile: Suomalaista kirkkoarkkitehtuuria 1917-1970. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 30 (2006).

Suomen historia 1. Kivikausi. Pronssikausi. Rautakausi (1984). Espoo.

Suomen historian pikkujättiläinen (1987). Porvoo.

Suomen kansallisfilmografia 5 1953-1956 (1989). Suomen elokuva-arkisto. Helsinki.

Suomen kaupunkilaitoksen historia 2 (1983). Suomen kaupunkiliitto. Helsinki.

Suomen maanmittauksen historia. II osa (1933). Porvoo.

Suomen maatalouden historia 1-3. Jutikkala, Eino, ym. (toim.) (2003-2004).

Suomen taloushistoria I. Agraarinen Suomi (1980). Helsinki.

Talve, Ilmar: Suomen kansankulttuuri (1990). SKS. Helsinki.

Tulonen, Annu. Hämeen alueellinen kulttuuriympäristöohjelma (2000). Alueelliset ympäristöjulkaisut 177. Hämeenlinna.

Wager, Henrik: Päijät-Hämeen maakunnallinen inventointi (2005).

Vakkilainen, Matti: Vanhoilla valtateilla: kruununteiden ja kansanpolkujen vuosisataisia vaiheita (1982). Helsinki.

Varjele modernia! Modernin arkkitehtuurin ominaispiirteiden säilyttämisen puolesta rakennuksia korjattaessa (1995). Rakennustaiteen seura. Helsinki.

Viimeiset leposijamme. Hautausmaat ja hautamuistomerkit (1990). Lempiäinen, Pentti & Nickels, Brita (toim.). Imatra.

Wirilander, Juhani: Käyttöoikeudesta kiinteistöön silmällä pitäen lailla sääntelemättömiä käyttöoikeuksia (1980). SLY A-sarja n:o 137. Vammala.

Vuorela, Toivo: Suomalainen kansankulttuuri (1983).

Myös Internetissä on runsaasti tietoa Suomen ja Hämeen kulttuuriympäristöstä. Hyviä tietolähteitä ovat yliopistojen ja museoiden verkkosivut.

OSA 2

Aarveaara, E., Uronen, C., Vuorinen, T. 2006. Päijät-Hämeen maakunnallinen maisemaselvitys. Lahden ammattikorkeakoulu, Päijät-Hämeen liitto, Hämeen ympäristökeskus. Lahti: Multiprint Oy.

Arvokkaat maisema-alueet – maisema-aluejärjestelmän mietintö, osa 2 (1993). Helsinki: ympäristöministeriö

Hakala, S., Hannula, H. & Tirkkonen, E: Forssa – kansallisen kaupunkipuiston esiselvitys (2005). Teknillinen korkeakoulu.

Hovi, Antti: Päijät-Hämeen perinnemaisemat (2000). Alueelliset ympäristöjulkaisut 190. Hämeenlinna: Hämeen ympäristökeskus.

Luppi, Päivi & Somerpalo, Sirpa: Hämeen maakunnallinen maisemaselvitys. Hämeen liiton julkaisu II:190 (2003). Hämeenlinna: Hämeen liitto.

Maisemanhoito – Maisema-aluejärjestelmän mietintö, osa 1 (1993). Helsinki: Ympäristöministeriö.

Putkonen, Lauri ym.: Rakennettu Häme – Maakunnallisesti arvokas rakennusperintö (2003). Hämeenlinna: Rakennustieto Oy.

Rakennettu kulttuuriympäristö - Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt (1993). Museoviraston rakennusosaston julkaisuja 16. Helsinki: Museovirasto.

Talvia, Outi: Kanta-Hämeen perinnemaisemat (2000). Alueelliset ympäristöjulkaisut 157. Hämeenlinna: Hämeen ympäristökeskus.

Tulonen, Annu: Hämeen alueellinen kulttuuriympäristöohjelma (2000). Alueelliset ympäristöjulkaisut 177. Hämeenlinna: Hämeen ympäristökeskus.

www.hameenlinna.fi/kaupunkipuisto. Hämeenlinnan kansallisen kaupunkipuiston verkkosivut 1.8.2006.

www.hameenliitto.fi/kuppikivi. Hämeen liiton kulttuuriympäristön verkkosivut 26.10.2006

www.heinola.fi/FIN/Palvelut/Matkailu/Kansallinen_kaupunkipuisto/kansallinen_kaupunkipuisto.htm. Heinolan kansallisen kaupunkipuiston verkkosivut 23.1.2007.

www.nba.fi/fi/arkeologia. Museoviraston arkeologian alan verkkosivut 26.10.2006.

www.paijat-hame.fi/maka/selvitykset/MARY/. Päijät-Hämeen liiton kulttuuriympäristön inventoinnin verkkosivut 26.10.2006

www.rakennusperinto.fi. Suomalaisen rakennusperinnön hoidon Internet-sivusto 18.9.2006

www.ymparisto.fi. Ympäristöministeriön verkkosivut 2.8.2006. Tiedote kahden kansallisen kaupunkipuiston perustamisesta.

OSA 4

Asetus valtion omistamien rakennusten suojelusta – 14.6.1985/480.

Kirkkolaki 26.11.1993/1054.

Elo, Pekka ym.: Kulttuuria perinnöksi. Suomen Tammi – projektista verkostoksi (2005). Helsinki: Suomen Tammi.

Laki viranomaisten suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista 8.4.2005/200.

Laki ympäristöhallinnosta 24.1.1995/55.

Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä 10.6.1994/468.

Maankäyttö- ja rakennuslaki 5.2.1999/132.

Maantielaki 23.6.2005/503

Maisema-aluejärjestelmän mietintö, osa I: Maisemanhoito (1993). Helsinki: Ympäristöministeriö.

Maisema-aluejärjestelmän mietintö, osa II: Arvokkaat maisema-alueet (1993). Helsinki: Ympäristöministeriö.

Metsälaki 12.12.1996/1093.

Muinaismuistolaki 17.6.1963/295.

Museo 2000 – Museopoliittinen ohjelma (2000). Helsinki: Opetusministeriö.

Rakennusperintöstrategia – Osaamista, vastuuta ja voimavaroja rakennusperinnön hoitoon (2001). Vantaa: Ympäristöministeriö.

Rakennussuojelulaki 18.1.1985/60.

Sopimus valtakunnallisesti merkittävien rautatieasema-alueiden suojelusta ympäristöministeriön, Museoviraston, Ratahallintokeskuksen, VR-yhtymä Oy:n ja Valtion kiinteistölaitoksen kesken 21.10.1998

Strategiasta toimintapolitiikkaan – Rakennusperinnön hoidon peruskivet (2005). Helsinki: Ympäristöministeriö.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Tulonen, Annu: Hämeen alueellinen kulttuuriympäristöohjelma (2000). Alueelliset ympäristöjulkaisut 177. Hämeenlinna: Hämeen ympäristökeskus.

Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen huomioon ottamisesta kaavoituksessa ja lupamenettelyssä. Ympäristöministeriön, Museoviraston ja Suomen kuntaliiton muistio 25.10.2005

Vesilaki 19.5.1961/264

www.fma.fi. Merenkululaitoksen Internet-sivusto 17.7.2006.

www.valtioneuvosto.fi Matti Vanhasen hallituksen hallitusohjelma valtioneuvoston verkkosivuilla 10.7.2006.

www.ymparisto.fi Hämeen ympäristökeskuksen ympäristöstrategia Hämeen ympäristökeskuksen verkkosivuilla 15.8.2006.

KUVAILULEHTI

Julkaisija	Hämeen ympäristökeskus			Julkaisu-aika Kesäkuu 2007
Tekijä(t)	Teija Ahola, Annu Tulonen ja Heidi Utriainen			
Julkaisun nimi	Kulttuuriympäristöjen Häme - Hämeen alueellinen kulttuuriympäristöohjelma 2007–2013			
Julkaisusarjan nimi ja numero	Hämeen ympäristökeskuksen raportteja 04/2007			
Julkaisun teema	-			
Julkaisun osat/ muut saman projektin tuottamat julkaisut				
Tiivistelmä	<p>Hämeen alueellinen kulttuuriympäristöohjelma auttaa tunnistamaan kulttuuriympäristömme arvot ja ohjaa toimintaa niiden säilymiseksi. Edellinen kulttuuriympäristöohjelma laadittiin vuosille 2000-2006 ja sen tavoitteet ovat toteutuneet hyvin. Tämä ohjelma jatkaa ja tarkentaa kulttuuriympäristönhoidon tavoitteita vuosille 2007-2013. Ohjelma on laadittu Hämeen kulttuuriympäristöryhmän ohjauksessa. Kulttuuriympäristöryhmän jäsenet ovat aluehallinnon eri organisaatioita. Ryhmän tehtävänä on edistää hämäläisen kulttuuriympäristön hoitoa ja arvostusta.</p> <p>Ohjelma koostuu neljästä osasta. Ensimmäinen osa kertoo hämäläisen kulttuuriympäristön vaiheista ja sen kehitykseen vaikuttaneista historiallisista tapahtumista. Toisessa osassa esitellään ”kulttuuriympäristön kolmet kasvot”: arkeologinen kulttuuriperintö, maisema ja rakennettu ympäristö. Kolmas osa on ohjelmaosa, jossa asetetaan kulttuuriympäristön hoidon tavoitteet ja esitetään toimenpiteet seuraaville vuosille. Neljännessä osassa todetaan kulttuuriympäristöjen suojelua edistävät kansainväliset, kansalliset ja alueelliset sopimukset ja ohjelmat sekä toimijat keskeisine tehtävineen.</p>			
Asiasanat	Kulttuuriympäristö, arkeologinen kulttuuriperintö, maisema, rakennusperintö, kulttuuriympäristön hoito, kulttuurihistoria, Kanta-Häme, Päijät-Häme, Häme			
Rahoittaja/ toimeksiantaja	Hämeen ympäristökeskus			
	ISBN 978-952-11-2696-3 (nid.)	ISBN 978-952-11-2697-0 (PDF)	ISSN 1796-1777 (pain.)	ISSN 1796-1785 (verkkokoj.)
	Sivuja 75	Kieli Suomi	Luottamuksellisuus Julkinen	Hinta (sis.alv 8 %) 20 €
Julkaisun myynti/ jakaja	Hämeen ympäristökeskus, PL 131, 13101 Hämeenlinna. Asiakaspalvelu 020 690 163. Internet www.ymparisto.fi/ham . Edita Publishing Oy, Asiakaspalvelu, PL 800, 00043 EDITA. Puh. 020 45 005, faksi 020 450 2380, sähköposti: asiakaspalvelu.publishing@edita.fi , Internet www.edita.fi/netmarket .			
Julkaisun kustantaja	Hämeen ympäristökeskus, PL 131, 13101 HÄMEENLINNA			
Painopaikka ja -aika	Hämeenlinnan Offsetkolmio 2007			

DOCUMENTATION PAGE

<i>Publisher</i>	Häme Regional Environment Centre			<i>Date</i> June 2007
<i>Author(s)</i>	Teija Ahola, Annu Tulonen ja Heidi Utriainen			
<i>Title of publication</i>	The Cultural Environment Program of Häme Region			
<i>Publication series and number</i>	Reports of Häme Regional Environment Centre 04/2007			
<i>Theme of publication</i>	-			
<i>Parts of publication/ other project publications</i>				
<i>Abstract</i>	<p>The Cultural Environment Programme of the Häme Region serves as a guide for recognising and preserving the cultural environmental values of the region. The previous programme covered the period 2000–2006 and has been quite successful in achieving its goals. This new programme continues the work of the earlier one and also specifies new targets for the management of the cultural environment for the period 2007–2013. Several regional organisations co-operated in preparing the new programme. Together, these organisations form the Häme regional co-operative group for the cultural environment. The group works to improve the management and appreciation of the cultural environment. This programme is a project of the regional group.</p> <p>The programme consists of four parts. The first part describes the history and development of the cultural environment in the Häme region. The second part introduces “the three faces of the cultural environment” – the archaeological heritage, the landscape and the built heritage. The third part includes targets and recommendations for future action in the management of the cultural environment. The fourth part describes both global, national and regional organisations which work for preserving the cultural environment, and programmes and agreements which guide the management of the cultural environment.</p>			
<i>Keywords</i>	Cultural environment, archaeological heritage, landscape, built heritage, management of the cultural environment, cultural history, Kanta-Häme, Päijät-Häme, Häme			
<i>Financier/ commissioner</i>	Häme Regional Environment Centre			
	ISBN 978-952-11-2696-3 (pbk.)	ISBN 978-952-11-2697-0(PDF)	ISSN 1796-1777 (print)	ISSN 1796-1785 (online)
	<i>No. of pages</i> 75	<i>Language</i> Finnish	<i>Restrictions</i> <i>For public use</i>	<i>Price (incl. tax 8 %)</i> 20 €
<i>For sale at/ distributor</i>	Häme Regional Environment Centre, P.O.Box 131, FI-13101 Hämeenlinna, Finland. Internet www.ymparisto.fi/ham Edita Publishing Ltd, P.O.Box 800, FI-00043 EDITA. tel. +358 20 450 00, telefax +358 20 450 2380, e-mail asiakaspalvelu.publishing@edita.fi , Internet www.edita.fi/netmarket			
<i>Financier of publication</i>	Häme Regional Environment Centre, P.O.Box 131, FI-13101 Hämeenlinna, Finland.			
<i>Printing place and year</i>	Hämeenlinnan Offsetkolmio 2007			

Kulttuuriympäristömme antaa maakunnillemme niiden omimmat ja kestävimät piirteet. Kanta- ja Päijät-Hämeen maisemassa vuorottelevat linnavuoret ja keskiaikaiset kirkot, lukuisat kartanomiljööt, hallinnon, teollisuuden tai liikenteen luomat taajamat ja kaupungit sekä satoja, jopa tuhatkunta vuotta viljelty metsien, harjujen ja järvien kehystämät kulttuurimaisemat. Pitkään asuttuja kyliä ja kaupunkeja yhdistävät vanhat vesireitit tai Hämeen historialliset tiet. Jokainen vuosikymmen ja sukupolvi ovat luoneet ja luovat jatkuvasti uusia historiallisia ja mielenkiintoisia kerroksia yhteiseen ympäristöömme.

Kulttuuriympäristön henkinen ja taloudellinen merkitys alueellisena voimavarana on tunnistettu aiempaa vahvemmin. Kulttuuriympäristö kuitenkin katoaa ja rapistuu yllättävän nopeasti. Toisaalta ympäristö muuttuu ja kehittyy vauhdilla eikä ympäristössä jo olevia arvoja ole aina helppoa havaita. Muutokset ovat usein nopeita ja peruuttamattomia. Haasteena onkin säilyttää kulttuuriympäristömme arvokkaimmat ominaispiirteet ja samalla luoda uutta kulttuurisesti kestävää hämäläistä ympäristöä.

Ohjelma on jatkoa vuosille 2000–2006 laaditulle kulttuuriympäristöohjelmalle. Pitkäjänteisellä ja jatkuvalla hoidolla kulttuuriympäristöstä tulee hämäläinen menestystekijä. Kulttuuriympäristön vaaliminen edellyttää ennen kaikkea yhteistyötä, tietoa, taitoa ja tahtoa. Tässä ohjelmassa asetetaan tavoitteita vuosille 2007–2013. Painopisteitä ovat identiteetti ja kulttuuriympäristötietoisuus, maisematutkimus ja maiseman hoito, korjausrakentaminen sekä tiedon hyödyntäminen suunnittelussa ja elinkeinotoiminnassa. Tämä kulttuuriympäristöohjelma kannustaa myös kuntia tavoitteellisesti vaalimaan oman ympäristönsä kulttuurisia ja historiallisia arvoja.

HÄMEEN
YMPÄRISTÖKESKUS

ISBN 978-952-11-2696-3 (nid.)

ISBN 978-952-11-2697-0 (PDF)

ISSN 1796-1777 (pain.)

ISSN 1796-1785 (verkkokj.)